

DEVIÁNSOK

RENDBONTÓK, TÖRVÉNYSZEGŐK, TÁRSADALMON KÍVÜLIEK

SZENTI TIBOR

Bevezető

A néprajzkutatók között közismert, hogy a települések, vagy az életmódvizsgálatra alkalmas nagyobb közösségek tagjai között *mindenkinek megvan a maga helye!* A társadalmi *hierarchiát* részben követő, de részleteiben ettől eltérő beosztás, *rangsorolás érvényesül.* Az eltérés abból adódhat, hogy bár valaki tudása vagy végzettsége szerint a közösség vezetői között foglalhatna helyet, de az *életmódja, magatartása, erkölcsi megítélése* miatt hátrább szorul, esetleg az utolsók közé kerül. Közülük nem egyet koronként még üldöztek is, súlyosabb esetben a közösségből való végleges eltávolításra, lakóhelyéről történő kiutasításra, vagy különböző fenyegetések elszenvedésére ítélték. Gondoljunk például egy bábára, akit a XVII-XVIII. században boszorkánysággal vádoltak.

Már ez a példa is mutatja, hogy a deviáns magatartási formák *összefolynak*, és ezeket legtöbbször csak *mesterségesen, kényszerűségből lehet különválasztani*, hiszen valakiben a *fanatizmus* olyan erős lehet, hogy ölni is képes, a gyilkos, a betyár pedig lehet *szegény* vagy éppen *alkoholista*. A XIX. század végi vásárhelyi *méregkeverők* egyszerre voltak gyilkosok, biztosítási csalók, szélhámosok és kuruzslók stb.

Csak hogy *nélkülük nem teljes a közösség* és nem egész a vizsgált társadalmi egység életmódjának bemutatása! Azt is látnunk kell, hogyan dagad, hömpölyög ez a népességi ár, és sodorja magával a legkülönbözőbb, nem deviánsoknak ítélt rétegeket. Kiderül, hogy végül már senki sem hiányzik belőle. Legjobban érzékelhető ez a betyárokról vagy a kurvákról szóló fejezetben. Ahogy a betyárvilágban a *passzushamisító*, a gyilkost **asylumban** (egyházi menedékhelyen) bújtató kanonok, a koncerttől összejárt városi tisztviselő is bűnrészessé válik, a *kéjhölgyeket* titokban látogató tiszt polgár, vagy a *kerítést* végző nő sem rosszabb a szemforgató, őket elítélő embereknél.

Miként a kisgyerekek csoportjában mindig akad legalább egy, aki elrontja a többiek játékát, a felnőttek között még gyakoribbak azok a személyek, akik megkeserítik mások életét, vagy nem hajlandók vállalni a *közösség együttélésének* néhány *normáját*. Ők mind rendbontók, törvényszegők, társadalmonkívüliek, egy szóval, sommásan ítélve: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** deviansok **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.!**

Néprajzon belül foglalkozunk külön-külön a boszorkányokkal, a betyárokkal, tanulmányok születtek a bábákról, de hány kötetet ismerünk például a kurvákról vagy kurafíkról? A szerelmi élet tárgyalásánál megemlítjük őket, vagy Kiss Lajos a vásárhelyi szegény emberek életének bemutatásánál a "könnyen élők" közé sorolva ír a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** szabad szövényök **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**-ről, de lapozzuk csak föl bármelyik helységünknek a XX. sz. második felében megjelent, nem egyszer több kötetes, vaskos és korszerűnek mondott történeti-néprajzi monográfiáját, hány foglalkozik az emberi *különbségekkel?*

Ezekben a kötetekben pl. kiváló táblázatok, kimutatások szolgálnak az állatállomány, a legelőterület, vagy az iparosok számszerű kimutatására, ugyanakkor egyetlen sor említés sincs arról: mennyi kocsmája volt, hány nyilvános háza, és bennük hány lány tevékenykedett? Még mindig egyfajta álszeméremből, a tények elkendőzése miatt sokan nem merik vállalni e föltárást, nehogy akár a kutatónak, akár a helységnek, vagy annak a közösségnek, amelyiket leírtak, rossz hírért keltsék. Így azután az életmód bemutatása *csonka* marad, *szándékosan amputált*, és csak az **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** értékek **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** összegyűjtésére törekszik. Ahogy a napot sem lehet tenyérrel eltakarni, és miként nincs oly titok, amely egyszer napvilágot ne látna, anélkül, hogy ez Hódmezővásárhely társadalmi értékeit csorbítaná, tanulságul és a következő néprajzos nemzedékeknek kutatási lehetőséget mutatva, e helység társadalmi árnyoldalát is láttatni kívánjuk. Munkánkhoz a társtudományokat használtuk föl, mindenekelőtt a helytörténetet, folklórt, szociográfiát és demográfiai, statisztikai adatokat.

Kuruzslók, bábák és boszorkányok

Emberré válásunkkal párhuzamosan végigköveti történelmünket a testi-lelki szenvedés. Ahogy az állatok igyekeznek magukon segíteni: különböző növényeket legelnek, sebeiket nyalogatják, hányást provokálnak, más állatokkal élösködőket szedegettetnek magukról stb., a *kellően fejlett személyiségű ember* is mindent megtesz azért, hogy egészségét megőrizze, ill. helyreállítsa. Fájdalmai enyhítésére viszont még az együgyű ember is rákényszerül.

Amíg kellő orvosi tapasztalatok nem voltak, és a gyógyítás megfelelő képzése nem indult el, illetve kevés volt a szakképzett egészségügyi szakember, virágzott az *empirikus* (tapasztalati) módon történő **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kúrálás. Ez a mesterség sohasem hal ki. Még a XX. század végén is, amikor korszerű *diagnosztikus* (kórképmegállapító) és *terápiás* (gyógyító) lehetőségeink messze a kuruzslás szintje fölött fejlődnek, az emberi hiszékenységet, tudatlanságot kihasználva, jelentős tömegeket szédít, és valamilyen jogcímen, kellő szakértelem nélkül, divatos néven összefoglalva: *természetgyógyászkodnak*. Fokozottan így történt ez az előző évszázadokban. Azt viszont föltétlenül hangsúlyoznunk kell, hogy korunkban az orvosilag elismert, tanult természetgyógyászat nem kuruzslás. Egyébként **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Kuruzslónak, a szó negatív jelentésárnyalatával, csak a városi szóhasználat nevezi ezeket a gyógyító személyeket. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹ A nép *tudó, tudós, javas, látó* vagy *néző* embereknek, asszonyoknak nevezte őket.

Történelmünkben, a gyógyító szokásaink tanulmányozásában, az *ősmagyarokig* tudunk visszanyúlni. Grynaeus Tamás írta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Kik voltak, kik lehettek a honfoglalás és Árpád-kori magyarság gyógyítói? Diószegi Vilmos munkássága és a nyomában fellendült kutatások idején magától értetődőnek tűnt a válasz: a sámánok[...]

A rokon népek hagyományai szerint a sámánok **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** potenciálisan **Hiba! A hivatkozási forrás nem**

¹ Hoppál M.–Törő L. 1975. 50.

*található. kettős: gyógyító és rontó hatalommal rendelkeznek[...] Ezen adatok, és e kettősség fontos közösségi szabályzó szerepének ismeretében joggal feltételezhetjük, hogy a gyógyítóknak a honfoglalóknál is meglehetősen kettős jellegük.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*²

A sámánoknak csak ez e két tulajdonságuk lehetett? P. Vitebsky erre így felel: „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*A sámánok egyszerre orvosok, papok, szociális gondozók és misztikusok.”*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*³ N. Drury így toldja meg: a sámán „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*[...]lehet egyfajta *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*pszichikus nyomozó*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*[...]”*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*⁴ Mindehhez tegyük hozzá: a sámánok önmegvalósítók, akiknek a csoportjukkal, társadalmukkal szorosan együtt van hatalmuk, energiájuk és terük az emberi test-lélek együttese fölött.

A Hoppál Mihály–*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Törő László szerzőpáros írta: „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*A magyarok honfoglalás előtti gyógyító tevékenysége a samanizmussal, a gyógyító néző, látó alakjával kapcsolatos.”*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*⁵ Diószegi Vilmos kutatása szerint, „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*[...]az ural-altáji népek samanizmusának világképe közel állt a honfoglaló magyarok hitvilágához. A sámán (vagy sámánő) a szibériai népek körében a törzs varázslója (bizonyos értelemben papja, spirituális vezetője) és orvosa volt egy személyben. Az ő feladata volt a betegek gyógyítása *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* a betegségek, mint gonosz szellemek behatoltak a beteg testébe. A sámán speciális szertartás, a révülés keretében végezte a betegség-szellemének kiűzését a beteg testből.”*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*⁶

Hoppál Mihály írta a samanizmus eredetéről: „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*A samanizmus kialakulását egyes kutatók[...] több

² Grynaeus T. 1996. 169.

³ P. Vitebsky. 1996. 10.

⁴ N. Drury. 1994. 15.

⁵ Hoppál M.–*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Törő L. 1975. 7-8: 35.

⁶ Hoppál M.–Törő L. 1975. 7-8: 17.

tízezer évvel ezelőttre teszik, a korai sziklarajzok talányos jelenetei alapján.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁷ Vizsgáljuk meg a sámán személyiségét, feladatkörét bővebben. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Samanizmusnak nevezzük a Szibéria és Belső-Ázsia lakóinak ősi hiedelemrendszerét. E rendszer központi alakja a sámán, aki **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** jelképesen **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** közvetít az emberek világa és a szellemek vagy lelkek elképzelt világa között. Egyes meghatározások szerint az eurázsiai sámán legfontosabb jellemzője, hogy tudatosan elő tudja idézni az ekstázist **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** az **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** elragadtatást **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, amelynek során megváltozott tudatállapotba kerül; röviden: a sámán mestere az ekstázis technikájának. „[...]a lélekutazás mindig valamilyen meghatározott cél érdekében történik, a közösség valamelyik tagján akar segíteni. A sámán mindig valamilyen válsághelyzet megoldására vállalkozik, magára véve a vele járó szenvedést is[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁸ A továbbiakban megtudjuk még, hogy „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A segítő szellemek képzete a sámánmitológia lényeges eleme, mivel a segítőszellem kíséri a sámánt túlvilági útján.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁹

A sámánnak tehát volt egy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** köznapi rituális (vagy félig rituális) **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** feladata, szerepköre is. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Ez különösen a gyógyító funkcióban fejeződött ki, hiszen a betegség bármikor jelentkezhetett és a kis közösség (a család vagy a nemzetség) tagjai közötti munkamegosztás mindennapi egyensúlyát veszélyeztette. A sámán hitvilág szerint a betegség oka mindig valamilyen szellem, melyet el kell távolítani: leggyakrabban **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kiszívással **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Mélyen emberi modellje ez a gyógyításnak **Hiba! A hivatkozási forrás nem**

⁷ Hoppál M. 1994. 13.

⁸ Hoppál M. 1994. 11.

⁹ Hoppál M. 1994. 16.

található. a szimbolikus cselekedetnek igen erős lélektani hatása van, a beteg úgy érzi, hogy szenvedéseit átvállalja, magára veszi valaki más.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁰

Nem minden kutató hisz a sámán mágikus gyógyerejében, betegmentő tudásában. P. Vitebsky a sámán megkérdőjelezett gyógyító tudományára vonatkozóan ezt írta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Akárhogy is ítélik meg a kívülállók a sámán mentális állapotát, a sámánista társadalmak egységet látnak e között és a beteg, valamint a társadalom állapota között[...]
Az a kérdés, hogy: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Valóban gyógyít-e a sámán?**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, csak kisebb része annak a kérdéskörnek, hogy: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Van-e valami valóságos az egészben?**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Mindkét esetben a válasznak el kell szakadnia a szűken értelmezett kísérleti tudományos értékeléstől, s az embereknek a természeti valóságértékelését kell szem előtt tartania.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹¹

Hoppál Mihály írta: ”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Ám mindezekon kívül a sámán rendelkezik még egy további küldetéssel. Arra a szerepre gondolunk, amelyről igen gyakran el szoktak felejtkezni[...]: a sámán **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**lélekvezető**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** is. Leszáll az alsó világba, hogy megtalálja és visszahozza a beteg ember lelkét **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** ezzel mintegy helyreállítja test és lélek egészségét[...]**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹²

P. Vitebsky érzékelteti, hogy a sámán maga a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gyógyszer**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, ahogy a nyugati modern társadalmakban az orvos az, hiszen a kapcsolatteremtéshez egyiknél is, másiknál is rítus szükséges. Placebó (hatóanyag nélküli csaliszer) lehet a gyógyszer is, amit ad, csak a beteg hitygyen benne. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A rítus segít,

¹⁰ Hoppál M. 1994. 21.

¹¹ P. Vitebsky. 1996. 142.

¹² Hoppál M. 1994. 21-22.

mivel szükségleteket és érzelmeket fejez ki, s a megváltozott érzékelés segítségével megváltoztatja a beteg egészségi állapotát. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹³

A sámán gyógyításában óriási szerepe volt a párbeszédnek, ahogy ezt a mai orvos-betegkapcsolatban is érzékeljük. Mentális (lelki) téren nagy szerepe van a párbeszédnek, például a halállal kapcsolatos feszültség feloldásában, a halálélmény feldolgozásának elősegítésében.¹⁴

A XX. századi, európai kultúrán nevelkedett ember számára a sámán kapcsolatának megértése nem könnyű. Ezért **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** P. Vitebsky gondolatát idézve **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** el kell mondanunk, hogy „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* A sámánt és betegét gyakran szorosabb kapocs fűzi egymáshoz, mint az orvost és betegét. A jungi analitikus [elemző, részletező] szemlélet, amely a sámánt **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** sérült gyógyító **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**-nak látja, összekapcsolja a sámán sebezhetőségét és erejét. Nincs ebben ellentmondás, mivel az erő a sebezhetőségen alapul. A tipikus orvosi modellben az orvos sebezhetetlen, minden képességgel megáldott figura, míg a beteg passzív, védtelen valaki. A jungi modellben mind az analitikus [lelki terápiát végző személy], mind a beteg sérült és rendelkezik a gyógyítás erejével. Az analitikus kivetíti sérültségélményét a betegre, hogy érzelmileg megismerje a beteget, míg a beteg kezdetben nem ismeri fel öngyógyító képességeit, hanem az analitikusra vetíti, s csak később lesz képes ismét átvenni. Ez az elmélet nagyon hasonló a sámángyógyításhoz.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁵

Az ősi samanizmus, a természettudományok kellő ismerete nélkül, egy fajta primitív vallásosság bölcsője. Ebből születhetett a szekták által fölkinált üdvözülési lehetőségek sokasága, a naiv transzcendencia, amely még a XX. század végén is egyes csoportokat arra ösztönöz, hogy imádkozzék az

¹³ P. Vitebsky. 1996. 143.

¹⁴ P. Vitebsky. 1996. 145.

¹⁵ P. Vitebsky. 1996. 167-168.

*Armageddón*¹⁶, a végítélet és a világ pusztulásának elkerülése érdekében, vagy éppen UFO-kat kémleljen. Pedig mindig csak azt éljük át **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** akár álmainkban, akár droghasználattal **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, ami **bennünk van**; amely élményeket agysejtjeink korábban elraktároztak, és ez **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** akaratumkon kívüli, eddig ismeretlen biokémiai, biofizikai, pszichikus folyamatok hatására **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** *kaleidoszkópszerűn* összekeveredve, fölillantva, fantasztikus élményeket, fantáziálást kínál.

A sámán tehát lelkileg, drogok előzetes alkalmazásával, önmagát *révületbe*, különleges lelki, fizikai, idegállapotba hozza, amelynek hatására a valóságtól eltérő látomásai, hallomásai vannak. *Szuggesztív ereje* fokozódik, mellyel a betegét hatékonyabban tudja befolyásolni.¹⁷ Népünk, a rokon népek, és általában a törzsi kultúrák esetében, a *kábítószer fogyasztása* szintén régi eredetű. Azt sem lehet tudni, hogy ebben a tevékenységben meddig terjed a gyógyítás, és hol kezdődik a mérgezés. Grynaeus Tamást idézzük: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Toluj herceg önként megitta a táltosok készítette **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** varázsló vizet **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, majd a leírás szerint részegséghez hasonló állapotba jutott és meghalt. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁸ Kócián Géza tanulmányában írta, hogy a *Solanaceae-fajokat*, a *Nadrágulyát* (*Atropa belladonna* L.), a *Datura stramonium* L. és a *Hyoscyamus niger* L. vagy *beléndeket*, ill a *maszlaglevelet* Erdély egyes vidékein máig is gyakran fölhasználják.¹⁹ (Pl. az *Atropa belladonna*t pálinkába keverik, és már viszonylag kis mennyiségtől akár egy-két napig éber, izgalmi állapotba kerülhetnek tőle.)

N. Drury viszont arra figyelmeztet bennünket, hogy a sámánok által használt füveket ne nevezzük *drognak*. „**Hiba! A hivatkozási forrás nem**

¹⁶ Keresztyén Bibliai Lexikon. 1993. 1: 117. Megiddó hegyét jelenti. Mítikus világhegy, amelyen az istenellenes hatalmak gyülekeznek a Mindenható Isten nagy napjának harcára. Vagyis ez lesz a végső nagy csata színhelye Isten és az Antikrisztus seregei között.

¹⁷ P. Vitebsky. 1996. 102.

¹⁸ Grynaeus T. 1966. 160.

¹⁹ Kócián G. 1979. 11-12: 156-157.

található.[...]egy újságíró a pejotot [Lophophora williamsii = mexikói (azték) kaktusz] **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**drognak**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** nevezte egy huichol sámán előtt. A sámán kimérten csak ennyit mondott: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Az aszpirin drog, a pejot szent**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁰

Ezek után miként értékelhetjük a sámánok által használt, főleg *hallucinogén*, azaz a nem létező hangokat kiváltó növényeket? (Bár mint a továbbiakban látni fogjuk, a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**hallucinogének**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** hatását a szerző is jóval tágabb értelemben ismertette.) Semmiként sem a mi Európacentrikus szemléletünkkel mérjük! Vizsgáljuk meg a kérdést a sámánok szemszögéből.

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a samanizmusban használt *hallucinogén* növények fogalma némi pontosításra szorul. Míg a meghatározás természetéből adódóan az ilyen növények toxikusak [mérgezőek] **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** amennyiben ezen olyasmit értünk, ami határozott biodinamikus [az élet működőképességét fokozó] hatást gyakorol a testre **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, ez még nem jelenti azt, hogy egyben mérgezőek is, bár néhányuk (például a **Datura** vagy **Sophora secundiflora**) bizonyos dózisban [adagban] már az. Amennyire tudjuk, a samanizmusban alkalmazott *hallucinogén* növények egyike sem okoz függőséget. Fontos azt is megjegyeznünk, hogy ezek a növények nemcsak a kedélyállapotot módosítják, hanem drámaian és nemegyszer gyökeresen megváltoztatják az érzékelést is. A színek felerősödnek, szellemek jelenhetnek meg, a szent növény istennek tetszhet az őt szertartásosan segítségül hívó sámán előtt, s talán kozmikus híd vagy füstcsatorna tűnik fel a sámán látomásában, lehetővé téve számára, hogy az égbe emelkedjék. Bárhogy nézzük is, a szent növény egy olyan tartományba vezet, amely egyszerre félelmetes és csodálatos, és ezt a vállalkozást nem veszik félvállról. Tehát ebben a vonatkozásban a *hallucinogén* növények rituális [szertartásos] használata nem rekreációs [felfrissítő] hanem

²⁰ N. Drury. 1994. 81.

*transzformatív [átalakító] célzatú **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a személy azért fog a látomáskeresésbe, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** tanuljon **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** vagy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** lásson **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, nem pedig azért, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** álomvilágba meneküljön **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²¹*

A sámánok egy része viszont nem használ *ajzószert*, hiszen a sámán belső, lelki tulajdonságai közé kell, hogy tartozzon a révület keltése. A „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]sámán mindig segédjeivel jelenik meg, és a szeánsz a segítőszellemek hívásával, ének és dobszó hangjaira indul. A sátorban csak a tűz világít, majd az egyre elragadtatottabb dobolás és tánc hipnózishoz hasonló, megváltozott tudatállapotba juttatják a sámánt. A magyar nyelv **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**révület **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**-nek nevezi ezt az állapotot. Az újabb kutatások kimutatták, hogy kísérleti úton és mozgásban is előidézhető egy ún. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**aktív éber **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** hipnotikus állapot, amelyben a víziók igen erős élményt adnak.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²²

A hagyományos samanizmus egyes eurázsiai vidékeken, közösségekben máig fennmaradt. A modern sámán személyiségét vizsgálva, „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]ne gondoljunk a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**fehér ruhás, fehér lovon ülő **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** arisztokrata papi sámánokra; hanem egy nagyon is köznapi alakot, szegény embereket képzeljünk magunk elé, akik egyéb kenyérkereső munkájuk mellett gyógyítással is foglalkoznak.”²³

Gyűjtőutaink során idős gazdáktól több olyan adomát hallottunk, hogy Hódmezővásárhely határában még a XIX. század végén, a XX. elején is akadt egy-egy sámán, aki gyógyított és *jóslt*. Történetek keringtek arról, hogy

²¹ N. Drury. 1994. 81-82.

²² Hoppál M. 1994. 22.

²³ Hoppál M. 1994. 35.

állítólag Mártélyon és Kishomokon élt ilyen ember, az utóbbi helyen még *fehérlő-áldozatot* is mutatott be. Ezeket a többszörös áttétellel, szájról-szájra terjedő legendákat azonban még a folklór szintjén sem sikerült lejegyeznünk és pontosítanunk.

A szibériai rokon-, ill. eurázsiai népeknél már korábban sem csak a sámán gyógyított. P. Vitebsky írta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***A közösségben nem a sámánok az egyedüli gyógyítók. Gyógynövények tudoraival, bábákkal, csontkovácsokkal párhuzamosan tevékenykednek.*”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁴ A magyaroknál is hasonló volt a helyzet.

A feudalizmus utolsó évszázadában a vezető réteg általában már fölismerte, és tilalmazta is ezt a fajta tevékenységet, mind hiába. 1838-ban Vásárhelyen ezt hirdették: „*Felsőbbeni parancsolat következtetésére köz hírré tétetik hogy aki a***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** *városban fel***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***s alá járkáló szem avagy fog, avagy akarmelley kuruzslokat vesz észre azeránt azonnal a***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Városházánál jelentést tegyenek.*”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁵

A kuruzsláshoz két jól érzékelhető magatartásforma tapad. Az egyik a folklór szempontjából fontos *mágia, varázslás, hiszékenység keltése*, amely a *csodatételtől a megrontásig* igen színes képet vázoltat elénk, a másik pedig a *nyereségvágyból* vagy *bosszúból* történő *bűnözés*. Mindkét típusra említünk egy-egy példát.

1758-ban jegyezték be azt a pört, amelyből itt részletet idézünk. Nagy Jánosné 32 éves vásárhelyi asszony állt a Károlyiak úriszéke előtt. Mezei Erzsébet tanút kérdezték: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Nagy Jánosnak elomlása felől mit hallott vagy tapasztalt a Tanú, hogy eő tölle Felesége nek Gyermekei nincsenek?*

AHiba! A hivatkozási forrás nem található.*Tanú maga szájából hallotta Nagy Jánosnének Tatár Katának, hogy még leány korába volt egy*

²⁴ P. Vitebsky. 1996. 101.

²⁵ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 8. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**16k Xbr. 838.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Szeretője **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Vásárhelyi Vörös László Béresse de a Nevét nem tudja, es hogy azt mondotta volna az **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Béres neki, hogy, Kata, ad ide az edgyik kötöd madczagát és Bohusnakis /: értvén mostani Férjét :/ az ö Gatya madczagát, majd ugymond ollyat cselekszik neki, hogy az Férje Soha Sem közösködhetik velle, s. azt mondotta maga Tatár Kata, hogy odais adta, **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** mintis az últa Semmi hasznát nem veheti, maga mondotta Tatár Kata.

Aztis mondotta: hogy ötet edgy Asszony arra tanította: hogy vegyen egy uj Lakatot, s. tegyen belé három buza szemet, kerüllye meg velle háromszor **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** kutat, az után csuklya bé, és vesse **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** kutba, Soha nem közösködhetik velle az Ura[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁶

1794-ben zajlott büntetőpörből idézünk. A vádlott: özvegy Nagy Istvánné 57 éves vásárhelyi lakos. Kérdezik tőle:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Miért vagy fogva?

Azért fogadtattam meg, hogy itt Vásár helyen lakos Vetro Antal gazdának fiát gyógyítottam.

Tudtad te azt, hogy az gyógyítás meg vagyon tiltva néked, és már ezér büntettettel is Szegh váron, még sem hagytál fel vele, ezt pedig mint **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Főlsőség, mint pedig a T[ekin]t[e]tes N[eme]s Vármegye rendelési ellen tetted, és te még is a rendeléseket meg szegni bátorokdtál, vald meg, mi vitt e bátorságra**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Engemet e mostani Szűk üdő vitt a gyógyításra, noha ámbátor tudtam is a Főlsőség rendeléseit, és meg is büntettem érette, de az szükség reá hajtott, gondolván hogy meg fogom gyógyítani a gyermeket, és így majd egy Kevés búzát fáradságomért ad Vetro Antal gazda.

Hallod e mivel gyógyítottad, s füstölted, holott egész holtáig az gyermek mindétig azt jajgatta, hogy az bélit, gyomrát, és az egész belső részeit szagattya, végtére a nagy kinok végett útollyára e világból a te szörnyű meg füstölésed által Kelletett Ki múlni**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²⁶ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 3: 917-924.

*A lábán lévő Sebetskére melly Ki volt fakadva, tettem fekete nadárnak [nadály = *Symphytum officinale* L.] a gyökerét, és főzöttem apró bojtor ványból [*Arctium lappa* L.] főzött főrdőben regvel, délben, és estve mindenkor a főrdés után Czinóbriummal [cinóber = HgS = cinnabarit] meg füstöltem. Ezen Orvoslásom folytatása Két napig tartott, és nap Közben a száját gyakran mosogattam.”***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁷ A 16 éves serdülő a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gyógyítást**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** két hétig bírta, mire kiszenvedett a mérgezéstől.

A kuruzslásnak volt egy igen érdekes típusa is, az a fajta *bűbájosság*, amikor bizonyos füvek alkalmazásával kincsek felderítését végezték el. A térségünkbeli, a vásárhelyi Pusztára **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** amely máig a gyógynövények gazdag termőhelye, Székkutason üzem épült rá²⁸ **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 1744-ben települt szomszédos Orosháza jegyzőkönyvében találtunk idevonatkozó bejegyzést:

„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]több adófizetők valamely fűben olly boszorkányos erőt helyeztettek, hogy az által akár melly zárok s Lakatok azonnal fel nyitattnak, minek utánna az illyes fűnek Hiba! A hivatkozási forrás nem található.s kintseknek keresése fejében már több adó fizetők sok ezer forintokat el költvén, tönké lettenek[...]

*E Megyében tanáltattván többen olyanok, kik ezen K. [König = királyi] és K. [Kaiser = császári] Intimatumban [bizalmas, titkos] érdekllett Kintsekről álmodozván bizonyos vas fűnek [*Verbena officinalis* L.], babonás ereje által ahoz jutni törekednek[...]***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁹

²⁷ CsML. SzF. IV. A. 21. (Sedria.) b: 3: 1090-1092.

²⁸ 1940-ben Vásárhelyen már 4 **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gyógynövénybevéltő**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** hely működött: egy a városban, és három a Pusztán. (Forrás: CsML. HF. IV. B. 1439. 12. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Engedélyhez kötött iparok.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**)

²⁹ BML. Gy. Orosházi Protocollum: 280-281. A **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Gyulán tartatott Békés m[egyei]. Köz Gyűlése jegyző Könyve. 1548. Az 1825ik Esztendő Szent András hava 9én.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Grynaeus Tamás így jellemezte a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**füves asszonyokat **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**
*„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]a népi gyógyítók egyik specialistája, aki gyógynövényeket is gyűjt, árusít. Némegyszer pákász vagy más gyűjtögető foglalkozást űző egyén. Első írott említése 1561-ből való[...].”***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁰

Kiss Lajos ezt írta a vásárhelyi kuruzslókról: *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Úgy mondják, hogy szegény asszonyokból lettek a gyógyítós asszonyok, akik pénzszerzésből, tehát a megélhetésért gyógyítottak. Általában korosabb asszonyokból lettek, akik tapasztalattal rendelkeztek, de fiatalokból is, akik anyjuktól, ismerőstől örökölték a tudományt[...]. Volt aki az életből figyelte meg a gyógyítást. Egy valaki volt az elindítója, aztán később sokaktól hallotta, látta, megfigyelte betegeken, végre maga is gyógyított. Sok megfigyelés és nagy idők gyakorlata hozta létre ismeretüket, tudásukat. Hogy sokszor nem járt eredménnyel eljárásuk, vagy éppen bajt okozott, az inkább **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** alapismeretek hiányában **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a betegség fel nem ismerésén múlt és ezért fordult károsra[...]

Természetes, józan gondolkodásuk és egyszerű megfigyeléseik mellett is valami csodálatos, misztikus légkör, homályosság vette körül a gyógyítós asszonyokat. Suttogó beszédjükben, csendes viselkedésükben is volt ősi, mágikus hatású, titokzatos[...]. Úgy érezte az ember, mintha felső hatalmakkal, erőkkal, szellemekkel, ördögökkel, boszorkányokkal cimborálnának, hatalmuk alatt állának, azoktól kapnák képességüket a másokra való hatásra, gyógyításra

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.A népi gyógyászat növényhasználata **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** eredetét tekintve **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** többféle lehet: 1. mágikus eredetű, 2. megfigyelés, tapasztalat, 3. átvétel: a/ környező népektől és b/ a hivatásos orvosi gyakorlatból.

A kérdés azonban sokkal összetettebb. A mágikus eredetű növényhasználat esetében pl. lehet samanisztikus jellegű, vagy az antik

³⁰ Grynaeus T. 1979. 2: 247.

rítusokkal kapcsolatos, vagy lehet keresztény hagyomány, melyek maradványai mind a mai napig fellelhetők a népi gyógyászatban. Másrészt a különböző eredetű tudásanyag erőteljesen összefonódott, összekeveredett. Pl, a hivatásos orvosi gyakorlatba igen sok népi megfigyelés került be, melyeket a népi gyógyászat később ismét átvett.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³¹

A hiszékeny földművelő nép „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]Inkább bizza beteg családtagjait javasasszonyokra, mint a doktorokra, mert ebben csak urat, embert lát, míg amabban valami künönös, felsőbb lényt[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** fogalmazott a Vásárhely és Vidéke 1909-ben.³²

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Öl a babona**Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** hirdette egy újságcikk alcíme 1913-ban. Megtudtuk, hogy „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Tóth Sándor Szoboszlai-utcai 27. szám alatti 28 éves munkásember lábán egy rosszindulatu támadás keletkezett. Nem ment orvoshoz, maga kezelte a sebet, mely nem akart gyógyulni. Valakitől hallotta, hogy friss dudvával kell kezelni, attól meggyógyul. Így is tett és ez okozta halálát. A dudva piszkos fertőzött leve vérmérgezést okozott[...]

Tóth Sándor szombaton reggel rettenetes kinok között meghalt.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³³

A XX. században fennmaradt írásos vásárhelyi források szerint a kuruzslás és varázslás már zömében hiszékeny emberek nyereszkesedésből történő becsapása volt, amelyeket közönséges, ámde rafinált **csalók** követtek el. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Ismeretes annak a vásárhelyi cigányasszonynak a története, aki sok, sok czifra mesével bedcsapott egy öreg embert és minden pénzét kicsalta azzal a csalfasággal, hogy ő az *Isten postása* és pénzt fog neki szállítani szekérrel.**Hiba! A hivatkozási forrás**

³¹ Hoppál M.–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Törő L. 1975. 34-35.

³² VV. 1909. Júl. 7. 2. p. (Kuruzslók üzelmei. A hatóságnak tenni kell valamit.)

³³ VV. 1913. Szept. 9. 3. p. (Agyongyógyította magát.)

nem található. Farkas Jánosné ezért a tettéért két évi börtönbüntetést kapott.³⁴

Még 1901 őszén történt egy hasonló eset. Matyi Mihályné Kolompár Rozál és Bánfi Jánosné Lakatos Erzsébet vásárhelyi cigányasszonyok átkeltek a Tiszán és elmentek Kistelekre Dancsók Györgynéhez. Matyiné ezt súgta Dancsóné fülébe:

„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.– Maguk nem is tudják, hogy mennyi kincs van elásva a kamrájukban[...] az ördög örzi, akit csak az Hiba! A hivatkozási forrás nem található.esancziásHiba! A hivatkozási forrás nem található. szent atya tud onnan elkergetni. De annak több pénz, meg ajándék kell. Azután meg a szellemet halotti tórral kell visszaidézni a földbe[...] Közben pedig, nehogy kételkedjenek benne, összebeszélte Bánfi Jánosnéval, aki szellemnek öltözve, egy napon megjelent a Dancsókné kamarájában s mint Krisztus postása, biztosította a reszkető asszonyt a felsőbb hatalmak jóindulatáról[...]

Matyiné ismét átment Kistelekre s a kincset rejtő kamarába vonulva, ásni kezdett. Pár perc múlva két ezüstpénzt tartva a markába, eljött s megmutatta Dancsóknénak[...]

[...]becsapták őket a ravasz cigányasszonyok, több mint 1300 korona értékű pénzt és holmit zsarolva ki tőlük.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.³⁵

Az első világháborút követően Karasz Lajosné férje orosz fogságba került. 11000 koronányi értéket adott egy cigányasszonynak, aki azt ígérte, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** hazavarázsolja férjét a fogságból**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁶

Bálint Sándor a vásárhelyi Puszta hiedelemvilágát tanulmányozta. Többek között így fogalmazott: *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* Amikor még az állatorvosoknak hírük sem volt, akkor hol gyakorlatban kipróbált házi orvossággal, hol pedig bűbájjal gyógyítottak.

³⁴ VV. 1903. Máj. 3. 8. p. (Kuriai határozat a varázsló cigányasszony ügyében.)

³⁵ VV. 1903. Júl. 16. 4. p. (Kifosztott babonás emberek.)

³⁶ VRU. 1920. Jún. 2. 2. p. (Az elkuruzsolt ezek.)

A jószágot eszerint rontás érte, a gonosz ember praktikáját hasonlóképpen bűbajos tudománnyal orvosolták[...]

*A kutyaharapást itt is szőrével orvosolják. Emlegetik veszött Tóth Samu nevét, aki a kutyákat meg tudta veszejteni, a veszett embert pedig gyógyítani. Mint mondják, napkelte előtt, amerre ásított, arra olyan szőrű kutya veszett meg, amilyent ő akart: tarka, fekete. Nagyhatalom volt. Tóth Samu nem kért semmit sem, de a gyógyításért mindig kapott valamit[...]"Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*³⁷

A Bálint Sándor által összegyűjtött kuruzslások közül néhányat idézünk: *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Húshagyó kedden levágott és még vérző fekete tyúkkal kell az aprójószág udvarát körülszaladgálni, hogy a vészt távol tartsák[...]*

Karácsony böjttétől szilveszterig nem szabad ruhát kiteríteni, mert vagy a családból hal meg valaki, vagy a jószág pusztul[...]

*Ásításkor keresztet kell a szánkra vetni, nehogy a tág nyíláson belénk bújjon a résen álló gonosz[...]"Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*³⁸

A megrontás itt is divatos volt. *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található. A hatablaki dülöben Olasz Mihályné tehene nem tejelt rendesen, elapadt. Gyanakodtak egy asszonyra, hogy az rontotta meg. Hozzájuk járt tejért. A pusztaföldvári tudóst kommandálták neki. Olasz Ernő apja, Olasz István kocsival el is ment érte. A tudóseMBER azt mondta, hogy akár a fal mellől, akár a dudva széléből kerítsenek egy varangyos békát. Ezt kétfelé hasította és a disznóvályúba tette. Most a tehenet megfejte, neki már sikerült. Majd a tejet ráöntötte a békára, ahol forrni kezdett, gőzölgött és sustorgott. Egy nyírfasöprűvel addig verte a tejet, amíg volt belőle a vályúban. Most hirtelen megjelent a tejhordó asszony. A házbeliek nem szóltak hozzá, csak a tudóseMBER: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Ha teHiba! A hivatkozási forrás nem található.** tudsz, én még többet tudok!**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A tehén így rendbe jött[...]*

³⁷ Bálint S. 1975. 444.

³⁸ Bálint S. 1975. 445.

A bűbajos alakjában, akinek tudománya van a rontáshoz, de az orvosláshoz is, voltaképpen ősi táltos-képzetek villannak meg. Így a pusztaiak hiedelme szerint is megvív a szelleminek képzelt rontó betegséggel.

*Imre Pál, Fehértó-parti gazda felesége beteg lett. Az orvos nem tudott rajta segíteni. Azt tanácsolta neki, hogy a sámsoni javasasszony majd megorvosolja. Az apa, Imre Péter kocsin el is ment érte. Amikor a tanyabejárón befordult, a lovak alig bírtak húzni, noszogatni kellett őket. Tűz lángolt föl többször is előttük, kegyetlenül megizzadtak. Amikor mégis beértek, a leszállt tudósasszonyt valaki úgy pofon ütötte, hogy csak úgy csattant. Látni senkit sem láttak. A tudósasszony mégis legyőzte a beteg megrontóját, akivel viaskodnia kellett.”***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁹

A rostaforgatás tudományában, ha több kutató által vitatható módon is, de mások elismerésével, így Hoppál Mihállyal együtt, magunk is azt valljuk, hogy a sámándob és a *rosta*, különösen a Vásárhelyen elterjedt, *tarhonyanagyját* kiszitáló *bőrszita* rokonságban van egymással. Mindkettő alakja, elkészítése igen hasonló. Mindkettőn végeznek dobolást, használatuk közben gyakran mormognak, dalt dünnyögnek; és mindkettő a gyógyításkor is használatos. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a szita (ill. egyes helyeken az azonos felépítésű rosta) lett a mágikus jósló-cselekvések eszköze **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** pl. *rostaforidítással* próbálták megtudni, hogy ki okozta a betegséget, de vannak adatok a rostával való kuruzslásra is **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a gyógyító asszony késsel vagy fakanállal verte a rostát a beteg felett. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁴⁰

A kuruzslás, népi orvoslás, megrontás igazi mesterei minden közösségben a bábák voltak. Kik ők, kikből lettek a jó bábák? A nép kiváló megfigyelő. Egyik dalában, amelyet K. Kardos Antal gimnáziumi praeceptor [tanárjelölt] jegyzett le Vásárhelyen, így fogalmazott:

³⁹ Bálint S. 1975. 446.

⁴⁰ Hoppál M.–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Törő L. 1975. 7-8: 18.

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.****AHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Gólya rut nagy a lába
Mind kurvából lesz a bába[...]”

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.

Ha ez a summás ítélet teljesen nem is állja meg a helyét, sokat nem vitatkozhatunk vele, különösen nem a szakképzetlen bábák esetében. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A bábaasszony a régiek hiedelmei szerint gyógyítani és rontani egyaránt tudott, őt hívták a halálos beteghez, és ő segített a szülésnél. Gyakran másfajta (és nem csak női) betegségek orvoslásával is foglalkozott. Gyógyító tudásuk a népi gyógyítás helyi hagyomány-anyagán alapult, a gyógyfüvek és gyógyító hatású ásványi anyagok használatán, de mint a boszorkányperek bizonyítják, jól ismerték a babonákat is.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁴¹

Kezdetben *parasztbábák* működtek, akik hasonszőrű elődeiktől tanultak, csupán *empirikus* [tapasztalati úton szerzett] tudásuk volt. Rengeteg kárt okoztak. Ennek felismerése után a bábaképzés elindult, és már a XVIII. század utolsó harmadában minden nagyobb településen akadt belőlük. Vásárhely szinte kiváltságos helyzetben volt, olyan sok képzett bábával rendelkezett. 1780-ból egy hirdetést idézünk:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**T[ekintetes] N[emes] V[árme]gye Doktorja Rigler Ur publ[ikáltatja]: Az hites Bábák ezek: Varga Gyerekné [így!], Korsos Fedné [így!] Farkasné Czombos Kata, Nemet Baba ki, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** N[eme]s Vár[me]gye Bábája, Sasné, Galambosné, Berkiné Logerbe, Varga Janosné, Korsosné, Paxine [Paksiné?] Nagy Martonne Logerbe. Masokat ezeken kívül Szülő Asszonyokhoz ne hívjanak. A fizetesuk az első Szülöttül Ket Marjas, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** többektől egy egy Marjás.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁴²

A károkozásuk miatt rendszeresen ellenőrizték őket. Szeremlei írta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Egyik például leszakította a

⁴¹ Hoppál M.–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Törő L. 1975. 7-8: 28.

⁴² CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1780. Die 15a Jul**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

*kisded feje bőrét s azt tűvel és cérnával nagy kínzások közt varrta vissza. Mire a város még egyszer megvizsgáltatta az új bábák tudományát. Később a bábák, mesterségük kitanulása végett, a megyei orvoshoz eljárni köteleztettek.”***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁴³

Szeremlei máshol ezt írta a bábákról: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A bábák mindenkor elég számmal voltak, de mesterségöket ép úgy, mint a betegségek gyógyítását, csak a hagyomány, a tapasztalás és a józan ész után tanulták. Rendszerint az egyházak felügyelete alatt működtek, melyek őket feleskették, számukat és fizetésüket megszabták s panasz esetén a megyei főorvosnak tettek jelentést, vagy el is tiltották a mesterség folytatásától.

Voltak **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**rendes**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** és **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**lógó**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** bábák, ez utóbbiak csak a szülőktől kaptak fizetést. A város tartotta nyilván, hogy mindenik felekezeten legyen elegendően bábája. A nagy kolera idején [1831-ben] az ő számuk is igen megfogyott, a város tehát közhíresztelés útján a városházához hívatta fel azokat, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**kik gondolják, hogy elég alkalmasak a bábaságra**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**.. Ezek közül azután az orvos kiválogatta a megfelelőbbeket. Nemsokára azonban a vármegye rendes bábája jelentette az egyháznál, hogy az ekkép**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** előállított **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**paraszt bábák igen buták s a szülő nőknél és a kisdedeknél sok kárt és veszedelmet művelnek**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁴⁴

Az 1870-es években a város öt tizedéből egy-egy kiválasztott bábát 50-50 forint *segélypénzzel* elküldtek bábaképzésre. A tanfolyam után kötelesek voltak a városnak abban a tizedében elhelyezkedni és dolgozni, amelyik küldte őket, és a *szegényeket ingyen kellett szolgálniuk*. Dr. Berger Ferenc tiszti főorvos felterjesztést nyújtott be a Közigazgatási Bizottsághoz, amelyben többek között így vázolta a vásárhelyi bábák helyzetét:

⁴³ Szeremlei S. 1911. 4: 148.

⁴⁴ Szeremlei S. 1911. 4: 148.

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Van a városban 6 okleveles szülésznő[...] Mindannyian úgy szakmájuk igényelte kellő képzettséget mint fontos feladatuk megoldásában eléggé lelkiismeretes ügybuzgóságot lankadatlan szorgalmat valamint **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** fedhetetlen erkölcsi magaviseletet tanúsítanak működésük közben. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Ugy a város belterületén mint a nagy terjedelmű tanyákon évenként előforduló nagy számú szülésekhez mérten a fenti szám igen csekélynek tűnik ki. Vannak azonban azonkívül ugynevezett pór bábák, kik közül, néhányan szakképzettségüket igazoló orvosi bizonylatokkal ellátvák [így!], legnagyobb részök pedig tölem nyer oktatást úgy az elméleti szülészetből, mint a gondozásukra bizott terhesek, gyermekágyasok s kisdedek ápolásáról, azonkívül utassitva vannak, miszerint alkalmilag előforduló szüléseknél okleveles szülésznők mellett segédkezve az ezen hivatáshoz megkívántató gyakorlati ismereteket megszerezhessék. Ezen a helyzet kényszerűségéből folyó hiányos oktatás mindazonáltal az e téren elérendő célznak hazánk sem felel meg, miután a szülésznőknél megkívántató ismeretek megszerzése csak nagyobb szülkórodákban, szaktanároknak **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** vezetése mellett, önszemlélet útján eszközölt elméleti s gyakorlati oktatás által érhető el. E végből úgy a terhes mint a szülő nők nem különben az ujszülöttek jól felfogott érdekében sűrűsösen javaltatik, hogy az olyan pór bábák, kik úgy eddigi működésök mint a fenn érintett módon helyben nyert elméleti oktatás folytán arra alkalmasoknak bizonyulnak, alaposabb kiképzetés céljából városi segélyezés mellett az ország több pontján újabb időben felállított ugynevezett bábaintézetekbe küldetnének.

HMVásárhelyt, 1876ki November 10-én.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁴⁵

A bábák tehát képzettségük szerint is elkülönültek:

1. *Okleveles bába.* Minden esetben ő volt a vármegye bábája, említették még német bábának is. Ők mindig hiteles bábák voltak, de hites bábaként, esküdt bábaként és tanult bábaként is említették.

⁴⁵ CsML. HF. II. 525/1877. sz. t. ü. Jegyzék az egészségügyi személyzetről, intézményekről.

2. *Cédulás bába*. Oklevele, bizonyáglevele volt, amely a szakképzettségét igazolta. Mivel *tanult* és munkája megkezdése előtt esküt tett, ő is *hiteles*, *hites* és *Esküdt Bába* volt.

3. A *német* és a *zsidó bába* nyilvánvalóan származás szerinti meghatározás volt, de mindenféleképpen a *tanult* csoportba tartozott, ennek megfelelően okleveles, hiteles vagy cédulás bába is lehetett.

4. A *parasztbábát* egyszerűen csak *bábának* említették. A *parasztbábák* közül való volt a *kenőbába* is, aki rendszeres kenéssel a terhes nőt készítette föl a szülésre; ill. a szült vagy vetélt asszonyok kenésével igyekezett azok eredeti testi állapotát, egészségét visszaadni. Ezt a feladatot a *segédbábák* is gyakorolták, de ez a cím a *kuruzsló öregasszonyoknak* is kijárt, ha kenést végeztek, függetlenül attól, hogy más **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**bábatevékenységet**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** nem gyakoroltak.⁴⁶

Levéltári kutatásaink alapján a bábatevékenységet így összegezhetjük:

I. Terhesgondozás:

1. Megállapítja a terhességet.
2. Javaslatokkal, gyógyszerekkel segíti a kívánt teherbeesést.
3. A terhesség alatti rendellenességekkel hozzáforduló kismamákat segíti.
4. Gyógyítja, gondozza, keni a terheseket és a vajúdókat.

II. Szülés levezetése.

III. A megszületett gyermek ellátása:

1. Köldökét elvágta és elkötötte. (Az esetleges későbbi mágiához nagyobb csonkot hagytak.)
2. Megfürdette.
3. Pólyába helyezte.

IV. A megszült anya ellátása:

1. A méhlepény eltávolítása és vizsgálata. (Kiegészülhetett a lepény mágiájával, elrejtésével, elásásával.)
2. A gátseb ellátása: vérzéscsillapítás és borogatás.

⁴⁶ Szentí T. 1994. 145-146: 83-84.

3. Az anya **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**feltisztázása**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a szülőhelyről.

4. Az anya tiszta ágyba fektetése.

5. Az anyának a baba adta föl a gyermekét az első szoptatásra.

6. A szülést követő rendezkedés, tisztogatás; a lakás helyreállításának irányítása is feladata volt.

7. A baba rendszeresen mosott az anyára és az újszülöttre; amíg az anya feküdt, helyette a csecsemő rendszeres fürösztését is ő végezte.

V. Gyógyítás:

1. Tanácsokkal, főzetekkel, gyógyszerekkel segíti a betegeket, különösen a nőket és a gyerekeket.

2. Kisebb beavatkozásokat elvégez. Ezek között fő helyen áll a *megkenés*, amelyet elsősorban meddőknél, terheseknél, vajúdóknál, szült anyáknál végez. (A terheselek kenése mindig gyanús, mert gyakran a *magzat fejének* méhen belüli szándékos összetörése, a *foetus* elpusztítása miatt végezték.)

3. A baba a nemi potenciát, szexuális életet segíti.

VI. A bábák diagnosztizálása és szakértői vizsgálataik:

1. A hozzáforduló szenvedők baját igyekezik megállapítani.

2. Bűnper lefolytatásakor bizonyító eljárásként megvizsgálja:

a/ A nő szüzességét.

b/ A nő terhességét, a terhesség időtartamát.

c/ A vetelés és szülés körülményeit: a mellekben keletkezett tejről, a hasfal rugalmasságából és a külső nemi szervek, ill. a gát állapotából, valamint a *lochía* (méhtisztulási váladék) folyásából ítélte meg.

d/ Prostitúáltak esetében azt vizsgálta, hogy van-e nemi betegségük?

e/ Halottkémlést végezve, igyekezik a halál okát és körülményeit megállapítani. (Ez a tevékenysége szinte csak a megölt újszülöttekre és az elvetélt embriókra terjedt ki.)

VII. Hivatali szerepkör:

1. Vallatást, kikérdezést végeznek.

2. A baba részt vesz a bűnüldözésben és feljelentést tesz.

3. Helyszíni szemlén nyomoz, bűnjelt keres.

4. Részt vesz a kihantolási szemlén.

VIII. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Angyalcsinálás **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.;** helyesebben: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Pokolra szán **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁴⁷ gyermeket:

1. Gyógyszereket és tanácsokat ad a folyamatos meddőség biztosítására.
2. Gyógyszereket ad a nem kívánt terhesség elhajtására.
3. Módszereket javasol a nem kívánt terhesség megszüntetésére.
4. Maga végzi el a kriminális abortuszt.
5. Segítkezik a kriminális abortusz alatt, vagy annak megtörténte után ellátja a nőt.
6. A halott csecsemőt megmossa, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** ellátja **Hiba! A hivatkozási forrás nem található..**
7. Eltünteti a vetélt vagy mesterségesen megszülesztett csecsemőt és a burkot.

IX. A bábának a családdal kapcsolatos feladatai:

1. Az anyát és a kisdedit fölkészíti a szülést követő első templomozásra és az *avatásra*.
2. A keresztelésnél ott van a templomban, segít a gyermeket pólyázni, keresztvíz alá tartani, a várakozás alatt a gyermek sírását nyugtatni.
3. Otthon a keresztelői ebédnél segítkezik, pikáns szólásaival szórakoztatja a ház népét.

X. Kurvák és szeretők segítése:

1. A kurváknak és partnereiknek szexuális tanácsokat ad.
2. Segíti a nem kívánt terhesség elleni védekezésüket.
3. Segítséget nyújtott a nemi betegségek ellen, illetve azokat gyógyította.

XI. A bába boszorkányszerepe. A **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** bábaboszorkány **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.:**

1. Kényszerrel alkalmaztak ahhoz, hogy bábaboszorkánnyá tegyenek valakit.
2. A közjük belépő újabb bábákat boszorkányságra tanították.

⁴⁷ Szent T. 1991–1992. 133-140: 202-210.

3. Szövetséget kötöttek az ördöggel: pecsételéssel és az ördöggel történt elhálással.

4. Terhes nőhöz bábának ajánlkoztak.

5. Keresztelőn segítkezve varázslást végeztek.

6. Betegségtől megóvtak.

7. Gyógyfüvet termelt, maga állított elő.

8. Esőt csinált.

9. Könnyű szüléshez imákat ajánlott.

10. Varázsolt (általában).

11. Szerelmi varázslást végzett.

12. Kísértett.

13. Fenyegtetett, rémületben tartott.

14. Megrontott:

a/ Testi gyötrést végzett.

b/ Megnyomott.

c/ Tapogatással rontást okozott.

d/ Füröszttéssel rontást végzett.

e/ Mérgezéssel rontást követett el.

f/ A nemzőképességet és termékenységet elvette; mindként nemnél meddőséget okozott.

g/ Egészségrontást: *kötést*, megbetegítést, tejelapasztást stb. végzett.

h/ Gyermeekágyas asszonyt megrontott.

i/ Gyermeeket rontott.

j/ Állatokat megrontott.

15. Megrontott és utána gyógyított is.

16. Gyógyít:

a/ Növényi eredetű szerekkel.

b/ Állati eredetű anyagokkal.

c/ vegyi anyagokkal

d/ Kenéssel.

e/ Gyógyít különböző, tehát kombinált módszerekkel. (Pl.: kuruzslással, varázslással, kézrátétellel, sűgással, tárgyakkal, ruhadarabokkal stb.)

17. Halált okoz. (Felnőttek és gyermekek esetében egyaránt.)

18. Kannibalizmust végez.⁴⁸

Mint láttuk, a bábák tevékenységét vizsgáló utolsó alfejezetben foglalatosságuk már összemosódott a boszorkányokéval. Hangsúlyozzuk azonban, hogy ez csak a *bábaboszorkányok* esetében volt így. Az ugyanis nem felelt meg a tényeknek, amit Dömötör Tekla írt, hogy főleg Kelet-Magyarország *protestáns* megyéiben „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...] minden bába boszorkány[...]” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁴⁹ volt. A tények makacsok, nehéz ellenük harcolni, különösen akkor, ha az ismertebb boszorkánypör gyűjtemények átvizsgálása után kiderül, hogy az ilyen sommás ítéletek mögött nincs számokkal mérhető realitás!

Klanciczay Gábor Dömötör Tekla gyűjtésére (1981. 130.) hivatkozva már azt írta, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Az egymással vetélkedő boszorkánybábák állat képében is megvívhatnak egymással a mai néphit szerint. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁵⁰ Megjegyezzük, hogy ennek a XVI–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**XVIII. században még nyomát sem leltük! Az elképzelhető ugyan, hogy a feudalizmusban ez a képzet még nem társult hozzájuk, de a boszorkányüldözések után, a boszorkányok tevékenysége a nép ajkán folklorizálódva, már ezt a jelenséget is hozzájuk kötötte.

A Komáromy Andor, a Schram Ferenc által publikált, valamint a Reizner János Szeged monográfiájában közölt valamennyi boszorkánypert, mintegy 1040-et tüzetesen átvizsgáltunk. Bennük másfélezernyi boszorkány felelősségre vonásáról olvashatunk. Ebben a tömegben van a bábák mindössze 36 boszorkánypöre. Ha pedig azt vizsgáljuk, hogy a bűnpörökben szereplő boszorkányok társadalmi rétegződése miként oszlik meg a városi főbírótól (Szeged, 1728, Rózsa Dániel) a zsellérasszonyig, ismét az tűnhet föl, hogy a többi társadalmi réteg mellett a bábák száma kevés. Közülük pedig **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** megpatkolt bábát **Hiba! A hivatkozási**

⁴⁸ Szentí T. 1994. 145-146: 86-110. (Megjegyezzük, hogy itt csak felsorolásra volt helyünk, de a jelzett tanulmányban bőségesen nyújtottunk bizonyító példákat is.)

⁴⁹ Dömötör T. 1981. 126.

⁵⁰ Klanciczay G. 1983. 129.

forrás nem található., akiről szintén Dömötör Tekla tett említést, az általunk átvizsgált és jelzett boszorkánypörökben egyetlen egyet sem találtunk. Ez a fogalom tehát a tényeket figyelmen kívül hagyva, a XIX. század második felétől alakulhatott ki és jutott a folklórbá.⁵¹

A kutatók egy része vajon miért túlozhatta el a boszorkánypörökben szereplő bábák számát? Azokban a bünpörökben, amelyekben bábaboszorkányok szerepeltek, sok tanút hallgattak ki, és ők a bábák többféle tevékenységét mesélték el. Ez a helyzet még a gyakorlott olvasót is megtévesztheti, és azt a szubjektív érzést sugallhatja, mintha rengeteg bába szerepelt volna.

Mint azt Schram Ferenc feldolgozásánál láttuk, a kutatók egy része nem tett különbséget a gyógyítást és rontást végző különböző foglalkozású személyek (pl. bába, javas, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** orvosasszony**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, kuruzsló stb.) között, így a megítélésükben gyakran a szerepkörük is keveredett, összemosódott.

A boszorkánypörökben azért találunk viszonylag kevés vádlott bábát, mert **–Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** bár a nép szinte valamennyire rámondotta, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** boszorkány**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **–Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** csak a legvégső esetben adták föl őket. A közösségnek ugyanis még **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** boszorkányság**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** gyanúja esetén is szüksége volt a gyógyító, szülést segítő nőre, különösen azokon a kisebb településeken, ahol más gyógyító ember nem működött. Ha ugyanis feladják, elüldözik, még ő sem marad. Inkább féltek tőle, mint elmarasztalták. (Egyébként jellemző a nép babonás képzetére, hogy Semmelweis egyik tanítványát, Vásárhely első korszerű képzésben részesült szülésznőjét **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** akinek szakmai tevékenységéhez kétely sem férhet **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** [Aracsi] Szűcs Sárát /1853–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1938/, aki 44 éven át **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** egy városnyi mennyiségű

⁵¹ Szentí T. 1994. 145-146: 111.

kisgyermeket segített a világra **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, egyesek még a két világháború között is boszorkánysággal vádolták.)

Ebből a példából is látni lehet, hogy a bábákkal kapcsolatos boszorkányhit túlélte Mária Terézia tiltó rendeletét. A szájhagyomány továbbra is őrizte, sőt **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** folklorizálta **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a bába **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** boszorkánytevékenységét **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, és átruházta a következő nemzedékekre. Ezért egyes kutatók számára írásos dokumentumok nélkül is soknak tűnhetett a számuk.

Egyébként nem véletlen az, ahogy Németh László a *kulákasszonyt* leírta a nép jellemzését összegyűjtve. (Lásd a vonatkozó alfejezetünkben.) Arról van szó ugyanis, hogy valamilyen *boszorkányképre* vagy *bűnbakra* minden korban szükség van, különösen azokban a társadalmakban, amelyek szeretnék **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a múltat végleg eltörölni **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, elvetve elődeik tapasztalatait, majd **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** holnapra meg akarják forgatni az egész világot **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, és akik ebbe a koncepcióba nem férnek bele, ellenségként szerepelnek, de csak úgy válnak ellenszenvessé, üldözendővé, sőt megsemmisítendővé, ha kiderül róluk a társadalom által *megvetett másságuk*, a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** boszorkányságuk **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** *A kulák a modern idők boszorkánya*, ebből következik, hogy a jövőben is bárki válhat **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** boszorkánnyá **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, akire a többség ezt kimondja!

A boszorkánypörökben szereplő 36 bába csupán ezrelékben kifejezhető része az ország területén működött bábák tömegének, és ez egyértelműen mutatja, hogy hivatalosan milyen kevesen kerültek boszorkányság vádjá alá. Az viszont igaz, hogy a nép ennél jóval nagyobb számban tartotta őket boszorkánynak, de nem adták fel, vagy nem boszorkánysággal vádolták meg őket.

A bábák valóban sok és különböző típusú büntetőper vádlottjai voltak. Ezt igazolták az általunk gyűjtött feudalizmus kori (1723–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1843) szexuális bűnpörök is.⁵² Csakhogy ezekben a perekben nem varrták a bábák nyakába a boszorkányság vádját! Szakmai sikertelenségükért vagy felelőtlen munkájukért vonták őket felelősségre. Tanulságos **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** és erre korábban már több kutató is fölfigyelt **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, hogy egy közösségben miként alakult ki olyan helyzet, amikor saját segítő bábáját üldözni kezdte. Schram Ferenc megjegyezte, hogy bár gyakran perelték őket, de az ítéletek kis része végződött kivégzéssel. A büntetés kiállása után **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** esetleg másik közösségben **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, de legtöbbször tovább működtek.⁵³

R. Várkonyi Ágnes fogalmazta: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Elképzelhető, hogy a bába vagy az orvosló akkor kerül boszorkányság gyanújába, amikor megrendül benne a közösség bizalma, s a rivális ezt észreveszi és kihasználja.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁵⁴ Vagyis, ha egy szakmabeliek többen élnek a közösségben, a megélhetésért vetélkednek, és bizalmatlanságot szítanak, bujtogatnak egymás ellen. Érdekes viszont, hogy a boszorkánypörökben alig szerepeltek egymás elleni tanúként.

Végső soron mindez összefügg a bábák *másságával* is, amelyet erősen *homogén* társadalmi szerveződésben nehezen viselnek el. A bábák ugyanis **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]büszkék tudományukra, titkolják tudásukat, kérkednek vele, túlértékelik, mentegetik. Hol racionális, hol pedig irracionális elemeivel azonosítják magukat. A hagyományos gyógyítók között sok a deviáns személyiség. Szükségszerűen magányosabbak, mint társadalmi rétegük más tagjai, irigyeik vannak, és sokféle viszályal küzdenek. A másság, a helykeresés tudata feszültségekkel jár s a feloldást keresve sokszor megsértik az adott viselkedési és erkölcsi normákat. Kivált,

⁵² Szentí T. 1993.

⁵³ Schram F. 1982. 3: 20.

⁵⁴ R. Várkonyi Á. 1990. 3-4: 404.

akit elragad a hivatás, a tudnivalóság szenvedélye. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁵⁵

A bábaboszorkány közösségellenes magatartása egy személyre, vagy családra korlátozott rontása gazdasági okokból következett be:

1. Nem őt hívták a szüléshez és elesett a fizetségtől.
2. Nem azt és nem annyit adtak neki, mint amit és amennyit kért, ill. kialakult a szolgálataiért.
3. A kifizetésnél csalódás érte és bosszút forralva rontott.

Végül azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a bába, mint tudással rendelkező ember, bár látszólag csak **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, egy a közösségből **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, az átlagból épp ismerete, mestersége és praktikái révén emelkedik ki. A faluban egyfajta **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kulcsembert **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, aki hatalmat élvez, és a hatalom mindig sok bajjal jár! A közösségnek van egy, az egyén cselekvésére ható erősítő és szűrő hatása.⁵⁶ A közösség ezt a másságot gyakran megtorolta. A bábaboszorkány, mint **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található. [...] bűnbak révén Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Hiba! A hivatkozási forrás nem található. törvényes úton Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Hiba! A hivatkozási forrás nem található. levezetődik az agresszió, s így a kiegyensúlyozást szolgálja*” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** – írta Grynaeus Tamás.⁵⁷

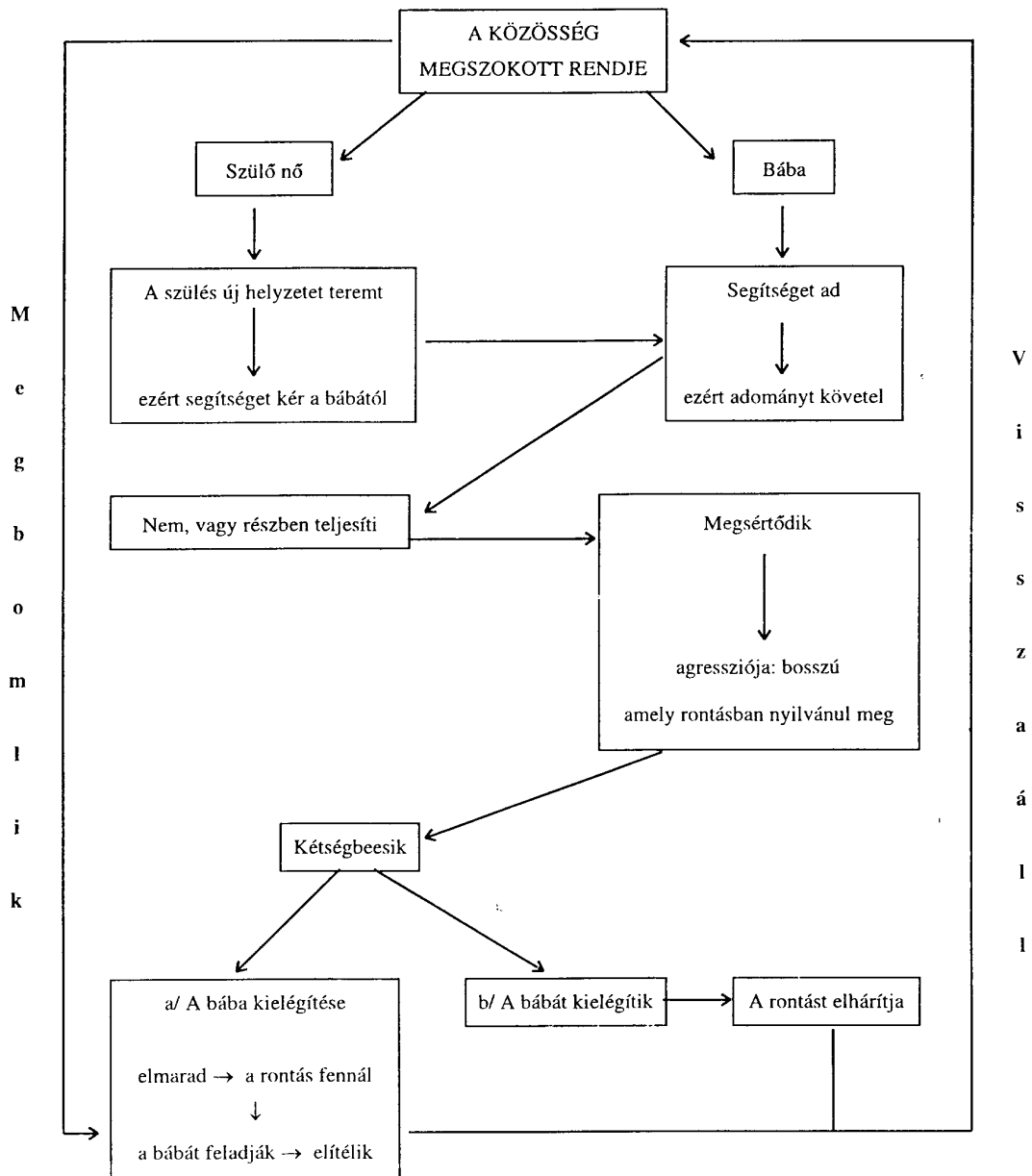
Alábbi táblázatunk mindazt összefoglalja, amit e kérdésben megtudtunk:

⁵⁵ R. Várkonyi Á. 1990. 3-4: 405.

⁵⁶ Grynaeus T. 1990. 3-4: 468.

⁵⁷ Grynaeus T. 1990. 3-4: 472.

A szülő nő és a bába között kialakuló ellentét, illetve a közösség megszokott rendjének visszaállítása

A boszorkánybábák mind laikus parasztbábák voltak, egy sem rendelkezett oklevéllel. (Nem is rendelkezhetek, hiszen a boszorkánypererek idején Magyarországon még nincs szakszerű és szervezett bábaképzés.) Jelentős különbség a boszorkány és a bábaboszorkány között az, hogy a boszorkány esetében a *boszorkányszerep* és a *mesterség* gyakran *öröklődött*, míg a *bábát többnyire nem az anyja tanította*.

Általában az gyógyított, aki rontott. Ha más végezte a megromlott egészség visszaállítását, a ténykedés nem sikerült vagy túl körülményesnek, lassúnak bizonyult. Ezért az ellene indított perben, vagy csak szóban, gyakran kötelezték arra, hogy a rontást gyógyítsa is meg. Ha nem végezte el, megfenyegették, ezért nekilátott az **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**oldásnak**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Ezzel maga a közösség *kényszerítette boszorkányos szerepkörbe*. A gyógyításhoz persze *ritus* és *alkalom* kellett, s ezt a bábaboszorkány ismerte, ill. megteremtette. Ilyen volt pl. a *ráolvasás* valamilyen különös napon vagy órában.

A boszorkány tudománya hatékonyságához kábító növényi szereket is felhasznált, amelyeket elsősorban maga fogyasztott. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A növényekből készített szerek *szexuálhallucinációt* is okoznak. Valószínűleg ez is felelős a hallucinogén anyaghoz való pszichés kötődés kialakulásáért. A boszorkánynak nagyobb élményt jelentett a szexuálhallucinációs élmény, mint a normális szexuális élmény. A boszorkánypererek vádlottainak vallomásaiból tudjuk, hogy a boszorkányok meztelenre vetkőzve bekenték magukat boszorkánykenőccsel, ittak a bájjitalból, a lábuk közé tett kemény tárgyon repültek a találkozó helyére, ahol ördög párjukkal szeretkeztek.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁵⁸

A boszorkányok persze nemesak drogfogyasztás hatása alatt végezték mesterkedésüket. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Amikor a boszorkány rontó vagy gyógyító cselekedeteit végzi, a maga szintjén, pszichoterápiát végez.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁵⁹

Dr. Laufenauer Károly ideggyógyász a XX. elején tanulmányt írt a vásárhelyi boszorkányokról. Többek között így fogalmazott: „**Hiba! A**

⁵⁸ Kóczyán G. 1979. 11-12. 155.

⁵⁹ Kóczyán G. 1979. 11-12. 155.

hivatkozási forrás nem található.[...] azt látjuk e perekből, hogy nem szólva egynémely vallásos szinezetről, a boszorkányokban való hitnek a főforrása elsősorban a hagyományban, azután pedig a nevelésben és az orvosi ismeretek hiányosságában rejlett[...]

Találkozni fogunk többféle idegbajjal, a hypnosis sejtelmével és főleg a suggestióval, melyet már akkor is gyakoroltak.

*A boszorkányokban való hit **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** mai szemüvegen át nézve **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** nem egyéb, mint egy századokon át felnövelt és sokféle tényező közrehatása által magát fenntartott nagy nép-suggestio; ez hatalmas szálakkal nyult belé a nép életébe, ugyannyira, hogy még azok is elhitték, kik boszorkánysággal vádoltattak[...]*

*Mind az állítólagos boszorkányok, mind az ellenök terhelőleg valló tanuk, közül igen sok ideges, idegbajos, sőt elmetévelygésekben, érzéki csalódásokban és káprázatokban szenvedő egyénnel találkozunk.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁶⁰*

Európa-szerte ismert társadalmi jelenség volt, hogy amikor valamelyik közösségben éhínség, járvány, háború, vagy természeti katasztrófa dühöngött, ott megnőtt a boszorkányüldözés. Kiválóan példázza ezt Szeged, amikor a nagy boszorkánypör idején, 1728 körül jelentős aszály és éhínség volt a régióban; ill. Hódmezővásárhely, ahol ha Herczeg Mihály adatait összevetjük a városban zajlott 30 boszorkánypörrel⁶¹, akkor világosan látszik, hogy azok a természeti katasztrófák, társadalmi megrázkódtatások, amelyek a XVIII. században városunkban zajlottak, ezekkel egybeestek.

Grynaeus Tamás elsőként figyelt föl arra a jelenségre, hogy „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...] a boszorkánypörök számának

⁶⁰ VV. 1903. Ápr. 16. 2. p. (A vásárhelyi boszorkánypörök.)

⁶¹ Szentí T. 1994. 145-146: 115.

Vásárhelyen egyébként a **30** boszorkánypör így oszlik meg: a Komáromy-féle pörgyűjteményben szereplő CDXLVII. pör (1758-ból, a 666. p.-n) megegyezik Schram F. 1. kötetének 101. pörével (320-330. p.), de itt 1756-ból datálva. A pörök közül év nélkül található 5, valamennyi a Schram-gyűjteményben. Ezek közül a 90. pör (262-265. p.) valószínűsíthető dátuma 1740. A 93. és a 94. pöré (275-280. p.) 1744–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1750. közé esett, a 99. pör (306. p.) 1754, vagy 1755 év lehetett. A 106. pöré (346-347. p.) pedig 1759–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1763 közé esett.

csökkenésével egyidőben megnőtt a paráznák elleni pörök száma.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁶² Megállapítása teljesen egyezik az általunk a Dél-Alföldről gyűjtött szexuális jellegű pörök vonatkozó tanulságával. A társadalmi kép és az életmód jobb megismerése végett ehhez hozzá kell még azt is tennünk, hogy Mária Teréziának a boszorkánypöröket betiltó rendeletét követően kezdett rohamosan növekedni a *betyárbűnperek*, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**a czégyeres ragadozások és erőszakos megvézések**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** pörszáma is. Ebből szintén jól kiviláglik, hogy a társadalomnak mindig kell bűnbak és üldözendő réteg.⁶³

A boszorkányok **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**szerepét**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a XX. század elejére, amikor mind ők, mind a betyárok gyakorlatilag befejezték tevékenységüket, a bábák folytatták tovább. Elsősorban magzatelhajtásban serénykedtek. A napilapok tele vannak az ellenük folyamatban lévő vizsgálatok ismertetésével.

Zsarkó Imréné Kiss Juliánna bábaasszony „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a ki üzletszerűen foglalkozt az angyalcsinálással, megszabadítván gyermekeiktől az anyákat, kinek a születendő gyermekek terhükre voltak.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Zsarkóné legutóbb 2 koronáért és 2 liter lisztért végzett magzatűzést, amikor is tette kitudódott, mert az asszony halálos veszedelembé került.”⁶⁴

1907-ben már 5 vásárhelyi bábát vádoltak angyalcsinálásért. 47 esetben 34 asszonyon végeztek tiltott magzatelhajtást, és 8 férfi volt a büntársuk.⁶⁵

1909-ben egy kiobbant angyalcsinálási ügyben szakértők, tanúk és vádlottak, mintegy ötvenen voltak a szegedi királyi törvényszék tárgyalására beidézve. A vásárhelyi bábák közül Szűcs Sára, Vékony Lidia, Hegedűs Judit

⁶² Grynaeus T. 1990. 3-4: 472.

⁶³ Szentí T. 1994. 145-146: 116.

⁶⁴ VV. 1906. Júl. 6. 4. p. (Angyalcsináló bábaasszony.)

⁶⁵ VV. 1907. Aug. 2. 3. p. (A bábák bűne.)

és Sebestyén Sára szerepelt.⁶⁶ Egy évvel később Kardos Péterné 2 koronáért hajtott el egy magzatot. A baba 7 hónapi börtönbüntetést kapott.⁶⁷

A bábákról nem maradtak fenn adomák, folklórszövegek. A vásárhelyi boszorkányokról viszont a hagyományos parasztlelet végéig igen sok folklórikus visszaemlékezés élt. Ezek közül bemutatunk egyet Kérdő Szűcs Ernő adatközlőnk elbeszéléséből:

„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Kántor Kata⁶⁸ a nagynénjtitül, az Új utcából Hiba! A hivatkozási forrás nem található. amely ma a Klauzál–Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Mátyás utca környéke Hiba! A hivatkozási forrás nem található. mán jócskán éjszaka, úgy 10-11 óra körül gyűtt hazafelé. Az a kisház volt az üvék, amelyik a mostani múzeum mellett, a Deák Ferenc utca, Szegfű utca sarkán állt.

Szigorú rëndölet volt arra, hogy sötétödés után az utcán sönki sHiba! A hivatkozási forrás nem található. közlekedhetött, csak a strázsának beosztott, fegyverös bakterok, akik az éjszaka nyugalmát őrizték. A bakterok elfogták Kántor Katát, és mögkérdozték tüle, hogy Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Hun losringoltál?Hiba! A hivatkozási forrás nem található.

Kata gyanúba keverödött, mert éjszaka csak olyan nő járkál, aki tisztösségtelen dolgot művel. Bevitték a tanácsra, oszt bíróság elé állították.

Három tanú ellene vallott, hogy mögrontotta a tehenit. Hiba! A hivatkozási forrás nem található.gy tabáni asszonyhon holdvilágnál, a kulcslyukon mönt be, és az orvosságát kicserélte. Az asszonyt a nyavalya törte.

Kántor Katát boszorkányság miatt halálra ítélték, és a Csúcsban, a Szent László utca végén, nádmáglyán még aznap elégették”.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.⁶⁹

⁶⁶ VV. 1909. Febr. 27. 3. p. (Angyalcsináló bábaasszonyok.) 1909. Máj. 13. 3. p. (Vásárhelyi bábák pöre.) 1909. Máj. 14. 2. p. (Angyalcsináló bábák.)

⁶⁷ VV. 1910. Nov. 4. 2. p.

⁶⁸ Schram F. 1970. 1: 238-240. Tóth Mihályné Kántor Kata pere. (A kötet I. kiadása.)

⁶⁹ Szeñti T. 1985. 132. Schram F. 1970. 1: 240. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Deliberatum est [az ítélethirdetés]: lefejezés után máglyán égettessék meg.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** (1732. nov. 12.) K. Sz. E. adatközlőnk ezt a pert nem ismerte, tehát a szájhagyomány őrizte meg ebben a formában.

Beszállásolt katonák

A Dél-Alföld évszázadok óta szenvedett az átvonuló, megszálló, portyázó és rekviráló katonáktól. 1753-ban a Bujdosó–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Pető–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Törő-féle kuruc- utózendülés megtorlásaként nemcsak a mozgalom vezéreit végezték ki, hanem Mária Terézia Vásárhelyen előbb laktanyát akart építtetni, majd Szőnyi Benjámint református lelkész könyörgő versére erről lemondva, a császári had kijelölt részét szállásoltatta el városunkban.

A módosabb gazdákat összeírták és kötelezték őket arra, hogy a hozzájuk beszállásolt katonáknak megfelelő lakhelyet és ellátást biztosítsanak. A jókora vásárhelyi gazdaportákon ekkor épültek föl az ún **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**quartélos házak**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, amelyekben a most már rendszeresen itt állomásozó katonák laktak. Kik voltak ők? A birodalom minden nemzetiségéből összeverbuvált emberek. Miután a hadseregen belül a német nyelv volt a kötelező, és ezt a hosszú szolgálati idő alatt a tót, rác, oláh, bosnyák stb. nemzetiségű katona is legalább **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**konyhanyelvi**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** szinten elsajátította, hiszen egymással szintén így tudtak értekezni, ezért a lakosság nem a nemzetiségük, hanem a nyelvhasználatuk alapján nevezte el, és a származásukat **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**összemosva**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, *nímöt katonáknak* hívta őket.

Milyen ember volt a beszállásolt német katona? Mai jogítéletünk szerint már a besorozása sem volt becsületos. *Fogták őket kötéllel*, ahogy a népdalok, félnépi vagy műdalok is emlegetik, *húzhatott számozott cédulát, beállhatott önként*, az ilyenkor járó *pénzért*, a gazdag polgár vagy gazda fia helyett pedig *anyagis megváltásért*, pl. kialkudott földdarabért stb.

A katonáskodás nagyon hosszú volt. Korábban 10-12 év, a XVIII. század végétől, a XIX. század végéig általában 8 év. Közben nem, vagy ritkán kaptak szabadságot, így a családdal lassanként megszakadt a kapcsolatuk. A bánásmód kegyetlen és embertelen volt. A legapróbb fegyelmi vétségért is kikötés, vesszőzés, zárka, élelmezési megvonás járt. A Monarchia igyekezett a katonákat mindig a nem saját anyanyelvű, tehát idegen lakosság területén tartani, hogy minél kevesebb legyen velük a kapcsolatuk, ne barátkozzanak, és

ha kell, gátlástalanul föllépjenek a lázadókkal, vagy az ellenségükkel szemben.

A katona csakhamar eldurvult. Gátlástalanságát a fennmaradási esélye érdekében fokozta. Kihaltak belőle azok az általános emberi viselkedési, erkölcsi normák, amelyek a polgári lakosságra érvényesek voltak, és deviánsokká váltak. Fiatalon hajtotta őket a szexuális vágy, amely nem szerelemből, hanem ösztönből táplálkozott. Szinte katasztrófa volt a beszállásolásuk arra a családra nézve, ahol fiatal asszonyok, lányok, cselédek voltak. Az állandó zaklatás, kísértés, sőt erőszak nem egy nő életét rontotta meg, és sodorhatta egészen a csecsemőgyilkosságig, öngyilkosságig, amint ezt fennmaradt megannyi büntetőper igazolja. Mire a terhesség kitudódott, a katona már másik országrészben szolgált, bottal üthették a nyomát.

Erkölcstelen életükhöz hozzájárult a kocsmázás, bordélyozás, a lopás, rablás, a honvédségtől eltulajdonított kincstári felszerelés árúba bocsátása; de terjesztettek fertőző betegségeket, különösen vérbajt és gonorrhéát; vásároltak hitelben és kölcsön kértek, de a tartozásukat ritkán egyenlítették ki. Nem csoda, hogy ahol megjelentek, ill. hosszabb időt töltöttek, ott erkölcsi lezüllés, szégyen és megkárosodás járt a nyomukban. A fentiek hitelét néhány vonatkozó levéltári dokumentummal támasztjuk alá. Elsőnek a vásárhelyi hirdetőkönyvekben fennmaradt publikációkból idézünk, majd büntetőpererekből mutatunk be példákat.

1783-ban hirdették: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***AHiba! A hivatkozási forrás nem található. Qvartélyosok iránt: 1. AHiba! A hivatkozási forrás nem található. Qvartélyos Katonának Senki pénzt költsön, vagy mást egyebet hitelben 5. garasnál fellyebb ne adjon mert el veszti.*

2. *Senki aHiba! A hivatkozási forrás nem található. Qvartélyos Katonának Semmivel nem tartozik, ha ki maga jó szántából ad, ő lássa. Világosabban:*

3. *AHiba! A hivatkozási forrás nem található. Gazda aHiba! A hivatkozási forrás nem található. Qvartélyosnak nem tartozik kenyérrel.*

4. *Ha húst vitet aHiba! A hivatkozási forrás nem található. katona aHiba! A hivatkozási forrás nem található. maga pénzén, azt tartozik aHiba! A hivatkozási forrás nem található. Gazda aszszony megfőzni, Sót*

adni hozzá, és ha vagyon petre **Hiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* selyem Levelet, egyebet nem.

5. Ha Szalonnát és Sajtot kér **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* katona, fizetesse ki magát **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* katonával.

6. **AHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* Gazda nem tartozik **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* Katona Lovát itatni, Sem az Istállóból **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* ganéját ki háyni.

7. Ha pedig **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* katona **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* fenn nevezett dolgokat[...] **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* Gazdátul erővel Intendálná [szándékolná], **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* Gazda jelencse magát [...az] Uramnál.

8. **AHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* Katonát nem tartozik **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* Gazda estve 8. óránál tovább várni mikor otthon nincsen ha pedig 8. óra után megjön nem tartozik **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* Gazda nékie gyertyát gyújtani, gyújtson [a Katona.] Sőt inkább tartozik **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* Gazda az Urnak T[ekintetes] Kapitány Urnak panaszt tenni, ha **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* katona 8. óra után megyen **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* Quartelyra. **Hiba!** *A hivatkozási forrás nem található.*⁷⁰

Augusztusban a fenti rendelkezést így egészítették ki: „**Hiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* **AHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* Qvártélyos Katonák minden órán bé jönnek, **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* kiknek **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* qvártély tartó Gazdák minden nap két két font kenyerral tartoznak, mellyis **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* Xr. [krajcár] 2. fog acceptaltatni [elismertetni]; ugy mindazáltal, hogy azt **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* két font kenyeret senki pénzül ki fizetni ne mereszelve, ha szintén **aHiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* katona akarnáis fel venni, ezen

⁷⁰ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. **Hiba!** *A hivatkozási forrás nem található.* 1783. 2a. Febr. **Hiba!** *A hivatkozási forrás nem található.*

kivül egyébbel nem tartoznak ingyen aHiba! A hivatkozási forrás nem található. Gazdák nékiek tűznél, viznél, és Sónál. Hanem ha valamit akarnak, pénzért.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.⁷¹

1784-ben a katonák ellátása a lakosság terhére szigorodott: „Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Minden Qvartélyost tartó Gazda asszony az ételt 11. orára aHiba! A hivatkozási forrás nem található. Qvartélyosának el vigye.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.⁷² Két hónappal később: „Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]8. Az nékiek adandó ágyat aHiba! A hivatkozási forrás nem található. Palétás gazdák illendőképen egymás között tsinálják ki.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.⁷³

Egy 1791-ben kelt hirdetés felsorolta, hogy a beszállásolt katonát mi illeti meg a gazda részéről, majd így folytatta: „Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]ha pedig Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Katonák, hogy naturalék [természetbelik] nem adatnak nékiek, Hiba! A hivatkozási forrás nem található. gazdákon, a vagy azoknak Aszonyain gorombáskodnának azok panaszkodnak az itt lévő processualis [perbeli] Feő Szolga Birónál avagy Esküt urnál letehetik.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.⁷⁴

1810-ben kelt hirdetés: „Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Parancsoltatik továbbá az is, hogy senki akár melly szín alatt akár melly Katonától Katonai ruházatot, vagy eszközöket azok[na]k el vesztése alatt meg venni ne bátorkodjon.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.⁷⁵

Szintén 1810-ben kelt a következő hirdetés: „Hiba! A hivatkozási forrás nem található.AHiba! A hivatkozási forrás nem található. quártelyban lévő n[eme]s Katonaság Fő tisztsége aHiba! A hivatkozási

⁷¹ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Die 24a. Aug. 1783.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.

⁷² CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. Hiba! A hivatkozási forrás nem található.1784. Die 8a. Febr.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.

⁷³ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. Hiba! A hivatkozási forrás nem található.1784. Die 4a. Aprilis.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.

⁷⁴ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Anno 13a JunHiba! A hivatkozási forrás nem található. 791.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.

⁷⁵ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 5. Hiba! A hivatkozási forrás nem található.pro 14a. Janu. 810.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.

forrás nem található. Korcsmárosokra nézve köz hirre téteti: hogy az itten quártélyban lévő Katonaságnak, senki is **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Korcsmárosok közzül Bort, pálinkát avagy Sert hitelbe adni ne bátorkodjon; külömben **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** ki az ilyetén Italokat hitelbe ki adja, ha annak árát **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** katona meg nem fizetheti, elégedjen meg **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Korcsmáros azzal, ha az olyatén hitelbe Ivott katona meg büntettetik. –, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁷⁶

A hirdetés tartalma még két évtized múlva is érvényes volt, sőt bővíteni kellett: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A Nemes Katonaság meg keresése következtetésében T[ekintete]s Szolga Bíró Úr által meg hagyatik, hogy valamint senki a lakosok közzül katonának ne költsönözzön, ugy a kortsmárosok azoknak hitelbe bort vagy más italt adni né merészelenek; mert pénzeket minden esetben el fogják veszteni, a kortsmárosok ezen kívül a kártyázó katonákat testi büntetés terhe alatt azonnal fel jelenteni tartoznak.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁷⁷

1811-ben kelt tilalom: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Külső és Belső Kis Úttzában lévő Szentesi quártélyos N[eme]s Katonaságnak senki Kenyeret adni nem tartozik; külömben **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** ki azoknak Kenyeret ád; semmibe sem fog vétetni; Húsrá való pénzt ugyan azon Katonák, onnön magok adni tartoznak; sőt az ide való quártélyos N[eme]s Katonaság is Húsrá való pénzt minden napra ki adni tartozik. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Külömben **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** gazdasszonyok nékiek főzni, különös fizetés nélkül nem tartoznak; átaljában pedig, Istállóbéli világgal **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**s gyertyával **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** gazdák nem tartoznak, mivel az helyett **aHiba! A hivatkozási forrás nem**

⁷⁶ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 5. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Pro 11a Juny. 810. publ.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

⁷⁷ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 8. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1838. Oct 21kén**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

*található. város Cassájából [pénztárából] nékiék minden napra gyertya-pérez fizetődik. -"Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*⁷⁸

1810-ből még egy hirdetés ide kívánkozik: „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* *AHiba! A hivatkozási forrás nem található.* Felsőségnek Kegyelmes Parancsolattához képest köz hírré tétetnek *aHiba! A hivatkozási forrás nem található.* következők: u[gy] m[int]:

a/ *hogy semminémű Katonai ruházatokat, és Fegyvereket, Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*s egyéb akármely névvel nevezhető Katonai Eszközöket meg venni, avagy azokat árulni, kemény feleletnek, és példás büntetésnek terhe alatt, senki ne bátorkodjon, sőt az olyatén Katonai Eszközöket el adó, és meg vevő személyeket az illendő Helyen fel adni el ne mulassák.

b/ Minden vidéki obsitos és Szabadságos Katonák, *aHiba! A hivatkozási forrás nem található.* kik *aHiba! A hivatkozási forrás nem található.* magok Hazájokon kívül, itten tartózkodnak, *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*s henyéléssel töltenék idejüket, azonnal haladék nélkül *aHiba! A hivatkozási forrás nem található.* magok Hazájokba menni rendeltetnek. *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* azomban *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*

c/ Az Ide való születésű obsitos és szabadságos Katonák, *aHiba! A hivatkozási forrás nem található.* kiknek ide haza gazdaságok nincsen, élelmeknek tisztességes meg szerzése véget, *aHiba! A hivatkozási forrás nem található.* szorgalmatos munkásságra és szolgálatra útasíttatnak; ellenkező esetben, *aHiba! A hivatkozási forrás nem található.* henyé életűek, *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*s *aHiba! A hivatkozási forrás nem található.* mellett *aHiba! A hivatkozási forrás nem található.* gyanús társalkodásokban *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*s tolvajságban élő obsitosok és szabadságos Katonák *aHiba! A hivatkozási forrás nem található.* n[eme]s Katonai Rendhez által adatni parancsolatnak. -"Hiba! A hivatkozási forrás nem található."⁷⁹

⁷⁸ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 6. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**pro 4a Augy. 811.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

⁷⁹ CsML HF. Hirdetőkönyv. d. 6. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Pro 30a Xbr 810. publ.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

A katonaság legtöbbször a kocsmákban érintkezett a lakossággal. Ide tisztességes nő nem járt, különösen nem egyedül. Az alkohol csakhamar feloldotta az egyébként sem mély gátlásokat, amelyekhez az erős nemi készletés társult és a két nem között megindult a szerelmeskedés. Természetesen a katonakerítéshez kocsmák sem kellett. A bűn megesett a kvártélyon is. Megannyi per őrizi ezek emlékeit. Az alkohol azonban legtöbbször befolyásoló tényező volt.

Benkő Katát vallatták 1755-ben:

„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]Miért vagy fogva?

Azért mert leg közeleb múlt Télen Molnár István Házánál lévő Jakab nevű Katonával el estem.

Mi vitt arra hogy az Katonához menny?

Ugy mentem hozzája hogy Telegdi Szabo István Csaplárshoz fél icze bor kérni menvén, aHiba! A hivatkozási forrás nem található. katonát harmadmagával ott találván, [...egyikkel] qvártélyára el mentem s. egy petákon 3. inget vettem tőlle, annakutánna éjjelre egy más mellé feküdtünk s. kéczer volt közösülésünk reggelig.

Hát mással kivel vólt közöd?

Egy gyalog Eszterházianus katonával egyszer vólt közöm.

Hát még mással kivel vólt közöd?

Ugyan múlt Vasárnap aHiba! A hivatkozási forrás nem található. Bodczás Temetőbe vólt közöm egyczer egy Qvartélyos katonával”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.⁸⁰

1756-ban kelt, Csipős Erzsébet 45 éves asszony peréből idézünk:

„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Mivel pedig két Tanú Szemébe mondotta hogy egy ágyba háltak ketten a Némettel; azon okból korbács alá fogattatott és examináltatott.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.⁸¹

1758-ban Szász Jánosné 30 éves asszony azért volt fogva, mert *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]Tekintetes Dessöffiánus Regimentbéli Káplárral Dolronyitzivel egyszer és egy köz Katonával Szabó*

⁸⁰ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 3: 348-349.

⁸¹ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 3: 614-615.

*Jankóval egy Tóth Legény alattsony ujj Utzán vagyon quartelyban két hétig valamikor akarta, mindenkor volt közöm[...]"Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*⁸²

Ugyancsak 1758-ból kelt pörből megtudjuk, hogy Szennyes Jánosné 27 éves azért volt fogva,

„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]mert Őrdög János nevű alias [igazi nevén] Bú Szerző Katonával paráználkodtam.

Hányszor volt közöd Őrdög Jánossal?

*Tavally Szent György napkor kezdette s. azulta mikor módgyát ejthette mindenkor volt[...]"Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*⁸³

1759-ben a 18 éves Mocsi Sára vallotta: *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]paráznaságomért vagyok fogva, mivel még midőn leány fővel voltam egy nállunk Quartélyozó János nevű Dessőffianus Katonával vétkeztem.*

Miért adtad arra magadat?

Engem derékon kapott aHiba! A hivatkozási forrás nem található. katona, és csak magunk lévén otthon, fel vetett az ágyra, és rajtam erőszakot tett, kéczeris le kapálocztam az Ágyról; de ismét föl vetett, kiáltottam is : de senki nem hallotta[...]

*[...]mihelest véghez vitte rajtam azonnal el szökött Hiba! A hivatkozási forrás nem található. katona, az ulta Soha nemis láttam"Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*⁸⁴

1778-ban Oláh Kata 27 éves férjes asszonyt kérdezték: *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Hány Némettel volt közöd?*

Kettővel közösködtem csak le nyomtak, és meg tették mind a ketten egymás utánn

Hogy mertél vellek paráznalkodni?

*Mert részeg voltam[...]"Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*⁸⁵

Végül egy csoportosan elkövetett közösülés perrészletét mutatjuk be 1763-ból. Gaján Ilona, a kvártélyos kapitány kuktájának felesége berügött a

⁸² CsML. SzF. IV. A. 53. a. 3: 975.

⁸³ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 3: 976.

⁸⁴ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 3: 1063.

⁸⁵ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 6: 59.

Hajda vendégfogadóban. A csapos mint tanú vallotta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]Gaján Ilona az Hajdai koresmán ivott **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Németekkel és ott számtalanszor paráználkodott ugyan a Qvartélos Németekkel, elsősorban **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** nagy Borivó szobában, egyik Német **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Fejénél állott, másik a Lábánál, harmadik pedig az hasán fekütt, és dolgozta. Onnan a Tanú ki hajtotta, es kívül **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Lúd ól mellé vitték a Németek, ottis egyik **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** fejénél volt, másik a Lábánál, az harmadik az hasán fekütt, ugy paráználkodtak velle; mellyeket a Tanú szemeivel látta, és fel sem eresztették, hanem mind egymás utan hat vagy hét Német paráznaság kedvéért volt körülötte[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Egy másik tanú vallomásából: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a Qvartélyos Németekis circiter hatan már akkor ott boroztak a Nagy Szobában, s. reájok be nyitván **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** tanú az ajtót, Látta : hogy az egyik Németh térdig lé volt tolvá a plundrája [katonai nadrágja], s. mezitelenen állott **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Lábánál, az Asszony pedig már mezitelenen fekütt hanyatt, várta a jó Szerencsét, másik a fejénél lévén által ölelte s ugy csókolta[...] Azon napon **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Németekis egymás között öszve vesztek azon rossz Asszonyon, azt hányván egy más szemére, te már haromszor es te már négyczer vóltál rajta /: értvén Paráznaságokat :/ en pedig ugymond csak kéczer cselekedtem, mellyért mezitelen kardal egy mást verték[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁸⁶

A fentieket olvasva, nem csoda, ha a beszállásolt katonák magatartását nehezen viselte el a társadalom és erkölesrombolónak ítélte. Az egyszer hosszabb ideig, egy-két nemzedéken át beivódott negatív magatartást nagyon nehéz akkor is leküzdeni, amikor a jelenség, a példa már nincs jelen, mert a lelkeket mérgezte, és a szülők mint *magatartásformát, szerepvállalást* fölülbírálás nélkül, *öntudatlanul átadhatják* gyermekeiknek. A katonák által

⁸⁶ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 4: 330-334.

mutatott erkölcsi normák, a kapitalizmus korszakában, egészen az első világháborúig tovább éltek, hogy a világgéssel újabb erkölcsi megpróbáltatások szülessenek. Ettől kezdve minőségileg megváltozik a hazai katonák megítélése: akik hősök lesznek, akikre fölnéznek, és a nép rokonszenve kíséri őket:

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Dalos madár, kis pacsírtá,*
Ne szállj ablakomra sírva.
Mért is jönnél oda sírva?
*... Katonának vagyok írva!****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***⁸⁷

Részegekedők és kéjelgők

Ezt a két deviáns magatartású embertípust nem véletlenül vettük egy alfejezetbe. Jól kiegészítették egymást, nem egyszer egy személyben összpontosulva, mindkét tulajdonság jellemző volt rájuk. Az *ösztönkésztetés* az ember számára *létkérdés*. Gondoljunk arra, hogy táplálkozási, vagy szaporodási ösztönünk nélkül kihalna az emberiség. Ugyanakkor káros hatásai társadalmi körülmények között jól megfigyelhetők. Az ösztön mindig arra törekszik, hogy azt teljesítse, ami az *egyénnek pillanatnyilag jó és kielégülést ér el*. A következményekkel nem törődik. Ideig-óráig jó például a mértékletesen fogyasztott alkohol, annak kellemes zsibbasztó, vagy feszültséget, gátlásokat feloldó hatása. A rendszeres és mértéktelen italfogyasztás következménye a *testi, lelki és erkölcsi romlás*, amelyet ma összefoglaló névvel *alkoholbetegségnek* nevezünk.

Az embereket gyakran csábította el az ösztönük; vitte őket italozásba és bordélyozásba. E két cselekedettől az emberiség sohasem fog tudni megszabadulni, koronként változó mértékben mindig előfordul. Alapja legtöbbször a paráznaság, amely a társadalmi, erkölcsi tiltások miatt megbélyegzést, számkivetést eredményezett, különösen a feudalizmusban. Az erkölcstelenség minden fajtájának melegágya, fészke volt a kocsma, csárda,

⁸⁷ Id. Bibó Lajos: Tamburabál. VV. 1887. okt. 24. 87. sz.: 3.

italmérő, lacikonyha; koronként és fajtánként sok-sok neve akadt, amely a részegeskedést és paráznaságot kitermelte, fenntartotta, ill. fejlesztette.

Az italmérést igyekeztek mindig különböző feltételek, korlátok közé szorítani, hasztalan. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Úgy virágzott, mint éjjel a tök. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A feudalizmusban italmérési joggal egyedül az uraság rendelkezett, később a város, majd a magánvállalkozók. Egy-egy csárdát, korcsmát *árendába* kiadtak. Ezek közül Vásárhelyen a leghíresebb, egyben sok bűn forrása is volt Újvároson a Hajda vendégfogadó.

A hirdetőkönyveink tele vannak vonatkozó tilalmakkal: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Senki *a* **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Kortszárosok közzül, részeges emberek[ne]k vagy aszszonyoknak, ruháért, vagy akárminémű jószágért Semmiféle italt ne adjon, pénzének el vesztésere és 24 pálcza büntetés alatt.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁸⁸

Korlátozták a zugkimérést és a saját ital árusítását: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Tapasztaltatván némelyek a Kortszárosok közzül, hogy az ugy nevezett Pint voinra folytott édes borra⁸⁹ szert tevén, azt a város borával **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a Városi Közönség karosításával magokat gazdagitva méregették **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** ennek eleje vétele tekintetéből közönségessé tétetik, hogy senki az ugy nevezett folytott édes bort és annak el vétetése, és azon kívül máskénti kemény meg büntetése terhe alatt, akár tisztán, akár más borba keverve mérni ne bátorkodjon.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁹⁰ Ismert volt az *égett bor*, és a gabonából készült párlat is. 1788-ban publikálták: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Minden féle életből a pálinkának főzése tilalmaztatik.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁹¹ (**Hiba! A**

⁸⁸ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 1783. Die 2a Nov. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

⁸⁹ Pint voinra fojtott édes bor = pint mennyiségű, fojtott, azaz megszellőztetéssel, kénézéssel az erjedését meggátolt, tehát nem kiforrt, nagy cukortartalmú, édes bor.

⁹⁰ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 7. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 1835. Januar 1sö Napján. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

⁹¹ CsML. Hf. Hirdetőkönyv. d. 1. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 1788. die 13a. Apr. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

hivatkozási forrás nem található.*Életnek***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a kenyérgabonát nevezték.)

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Tapasztalván a Betsületes város, hogy az alattomos bormérők ugynevezett Kurta Kortsmák, a Városnak tetemes károsításával felettébb meg szaporodtak* **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** *Melyre nevezve az ilyen szant szandékos karositoknak ezennel tudtukra adódik, hogy ha ezentül ilyen esetben kaptatnak,* **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** *boraik minden, bor méréshez való edényekkel együtt töllők el hozatnak* **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***s Confiscáltatnak [elkoboztatnak] -*”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁹²

A zugmérésektől, a saját haszonra termeléstől annyira félték, hogy a tanyákon még szőlőt sem volt szabad termelni: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Eö Felségének kegyelmes parancsolatjánál fogva a***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** *Tanyai szöllők ki irtása meg rendelve lévén, a lakosok kiknek ilyen Tanyai szölejik vagynak, meg intetnek, hogy azoknak ki irtásokat magok minél előbb tellyesítsék különben a ki ezt ezen hirdetéstől számlalendő 15 napok alatt nem tellyesíti, az illetén szölőnek ki irtása az ő költségén robotos erővel fog végre hajtatni, mint hogy pedig az ilyen nap számos munka sokba fog kerülni, úgy hogy a makatság miatt az executio [végrehajtás] után Könnyenn hazaikat vagy marhaikat is el veszthetik a lakosok, ennél fogva figyelmeztetnek, hogy az Executiót ne várják bé hanem az irtást magok önként tellyesítsék.*”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁹³ A hirdetést később még kétszer meg kellett ismételni. Ebből látszik, hogy a tiltásnak nem volt sok fogantja. Amit a törvény nem bírt megoldani, azt az 1845-ös nagy tiszai árvíz megoldotta, később pedig a filoxéra is besegített. A tanyai szőlők, illetve a szőlőhegyek termése ezt követően már sohasem volt Vásárhelyen elsőrendű termelési, jövedelmi ág.

A méltóságos uraság annál inkább termelte a szeszt: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***A Külső D[erek]egyházi pusztára pálinka*

⁹² CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 7. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1835dik Esztendei Januar 11kén**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

⁹³ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 7. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Marty 1só 835.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

főző nőtelen legények fogadtatnak fel. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A lenni akarók jelentsék magukat a Palinka házi Tisztségnél.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁹⁴

A cégéres ragadozás, betyárkodás kiteljesedésével a mulatozást, kocsmái nyitva tartást szabályozni kényszerültek: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A ki tánczbeli köz mulatságot vagy Bálat adni akar azt Járásbeli szolga Bíró Úrnak fel jelentse: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** egyebaránt minden Kortsma bor vagy ser Csapszék pálinkás bolt és hasonló köz mulató helyek **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Nemtelenekre [nem nemesekre] pedig tisztí fenyítő pörbe fogás fenyiteke s Büntetese terhe alatt **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a tulajdonos vagy haszon bérlő által télen 9 orakor, nyáron 10 orakor be zárattassanak.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁹⁵

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]A bor fogyasztási adót a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** város maga kezelvén közhírré tétetik.

2or ki a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** tanyáról borát behozza köteles a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** behozott mennyiséget bejelenteni.

3or ki borát a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** tanyán leszüri elne múlassza még azon hétben bor mennyiségét a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** helybeli Cs[ászári] kir[ályi] pénzügy örségnél bejelenteni nem telyesítés esetében a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** reája szabott büntetést magának tulajdonítsa. -”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁹⁶

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a Korcsmák nyitvatarthatására nézve zár órául 10. óra tűzetett ki, melyen túl különös

⁹⁴ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 8. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1838. Oct. 21kén**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

⁹⁵ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 8. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**December 2kán [838.]**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

⁹⁶ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 8. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1855. September 23ikán**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

engedély nélkül a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Korcsmákat nyitva tartani nem szabad[...]" **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁹⁷

Ezek a tilalmak szinte semmit sem értek. Magyary-Kossa Gyula a térségről írta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Az alsóbbrendű osztályhoz tartozó nők, s különösen a dajkák közt azonban elég gyakori lehetett a borral élés[...]" **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁹⁸ A feudalizmus és kapitalizmus erkölcsi szabálya szerint a nők iszákossága még elítélendőbb volt, mint a férfiaké. Az ilyen asszonyt nem kímélték, a saját ura is gyakran félholtra verte. 1756-ból egy vásárhelyi feleségverő férj vallomásából idézünk:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...] a feleségemet részegen találtam négy kéz láb mászkálva a házam közepin[...] Sertést ölvén, annak aprólékját nagyobb részént mind elhorta, három sák búzámat elpredálta, 4. Sák kölesemet és hat Sák árpámat. Vólt 300söm [?így!] marhácskámból annak nagyobb részét elpredálta. Egy szóval eleitől fogva valamim vólt mindenemet elpredálta. Az Város Quartélyos Pénzétis tolem ellopta[...] egy karomkodo és részeges Aszszony vólt.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁹⁹

1767-ben kelt pörből, Csurka Ferenc vásárhelyi férj vallomásából idézünk:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Hát **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** feleséged mért nem lakik veled?

Azért hogy részeges soha semmire sem mehettem véle, meg az fejér ruhámat=is bé itta búzám egyem s=másom mind el predálta.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁰⁰

Számos részeges nő kurvának is bizonyult. Legtöbbször már úgy jutott alkoholhoz, ha prostituálta magát. Ugyanakkor a prostituáltak nem mind voltak alkoholisták. Ezeket a ténykedéseket a kocsmák, csárdák és a dorbézoló házak segítették elő. Ez utóbbiak gyakran eltúrt, vagy üldözött

⁹⁷ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 10. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 1863jk év. Február hó 8án. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

⁹⁸ Magyary-K. Gy. 1929. 1: 185.

⁹⁹ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 3: 402-415.

¹⁰⁰ CsML. SzF. IV. A. 21. (Sedria) b. 115: 681.

intézmények voltak; különös keverékei a kocsmáknak és a nyilvános házaknak. Ezekben a *magánházakban* a tulajdonos **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** aki maga is feslett életű volt **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** *kerítők* közreműködésével fiatal lányokat és erre kapható férjes asszonyokat fogadott. Ők a betérő férfiakkal táncoltak, dorbézoltak, mulattak. Hol nyíltan szeretkeztek, hol pedig a párok el-eltűntek egy másik helyiségben, esetleg a nő lakására mentek. Egy 1763-ban tárgyalt perből ismert, hogy „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Nagy Kata házához mindenféle Csikós, Gulyás, Juhász jár reszezeskedni[...] Soha nincsen rossz eletu Aszszony nélkül az háza, kurvákat szokott ott tartani[...]” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** és persze közöttük ő volt a legrosszabb kéjű. Egy tanú vallotta ugyanebből a perből, hogy Nagy Kata a „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** [...] tavalı esztendőben is egy alkalmatossággal Czirok Kata Korcsmáján a sok bor ivók között fel fogódzott meztelenen, ki mutatván Szemérmét, kínálta véle az bor ivókat, atta teremtette káromkodástis csak szorta azután a gyalog Katonákis oda érkeztek[...]” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁰¹

Egy 1745-ben kelt pörben a tanú vallotta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Látta világosan hogy Levainé a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** nevezett Legény szajából ivott, ekképen, hogy a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** menyecske fel tátotta a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** száját, a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Legény a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** maga szajából itatta, sőt a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** fatens [tanú] a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** bórtis maga hozta a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kortsmárúl, és mind a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** ketten fizették a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** bor árrát.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁰²

1775-ben egy tanú vallotta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** [...] a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Tére hídnál levő Csárdába boroztak, akkor ott hálván tapasztalta **Hiba! A hivatkozási forrás**

¹⁰¹ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 4: 324-328.

¹⁰² CsML. SzF. IV. A. 53. a. 2: 349-350.

*nem található. Tanú, hogy Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Csutora Leány szolgáló képpen lakván Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Csárdába, éjjszaka hozzá mént Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Kacska Kanászhoz, és eötet megparáznította[...]"Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*¹⁰³

Ugyancsak 1775-ben a 18 éves Molnár Ilona vallotta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Fejes Mihály nevű Betyártúl estem teherbe, a kivel is az Hajdai Csárdába volt közöm, Számát nem tudom hogy hanyszor volt, mert sokszor volt.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁰⁴

Azt nem ismerjük, hogy az itálnak milyen befolyása volt Sugár Ilona 26 éves vásárhelyi hajadonra, de az bizonyos volt, hogy „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Vagyon 3. élő gyermekem, egyik János Űres Becseitül való, másik Palko Csakány Barta Jánostul való 3dik Érsok a Tompainé Juhasszatul Istoktul való.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁰⁵ Bizonyosság tehát az, hogy szinte válogatás nélkül szeretkezett.

Tárkány Szücs Ernő írta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A múlt század közepétől váltak általánossá a bordélyházak, amelyekben a nők hatósági ellenőrzés mellett, tulajdonos vállalkozása folytán álltak szexuális célra rendelkezésre, teljesen üzleti alapon[...]. Sokan kaptak közülük betegséget, amit azután továbbadtak[...]"**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁰⁶

A férjes asszonyok közül is gyakran váltak, ill. tették magukat szabad személyyé, akár úgy, hogy egyedül, vagy pedig a szeretőjükkel elszöktek és szabadon éltek. Ezekre egy-egy példát idézünk. „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Tar[jáni] Becsei Jánosnak Felesége Bartók Mária, ez előtt 2. hetekkel a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Férjétől egy Ingvállba, mezit-lább, kék-babos rokojába alattomossan elszökvén, holléte nem tudatik; a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**zon személy 18- essztendő,

¹⁰³ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 5: 728-733.

¹⁰⁴ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 5: 814-815.

¹⁰⁵ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 6: 219-220.

¹⁰⁶ Tárkány Sz. E. 1981. 284.

Lutherána, magas sugár termetű, hosszas, sovány, tiszta ábrázatu, kevésbé szeplős, sárga haju[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁰⁷

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Múlt Januar hólnapnak 3ik napján bizonyos Versetzi Kereskedőnek Kotsissa Kováts János nevezetű az ágyassával együtt /: kit mindenütt Felességének lenni vallott :/ meg Szőkőtt[...] - A fent nevezett Kotsis, Obsitos Lovas katona amint hallatik Kiss teleki Születés, az igaz felessége most is Kiss Teleken tartózkodik[...] - az ágyassa pedig akivel együtt el szőkőtt, magas termetű, mintegy 22. esztendő, kerekas képű, barnás ábrázatú, Ruházattját a Szegedi Asszonyok Szokása szerént viseli, és Szántó János Katonának volt felessége[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁰⁸

Kiss Lajos a vásárhelyi vásári körülményeket ismertette: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a sütögető sátrakban szembetűnő, szép személyű ún. szabadlányok vonzották a sátorba a vendégeket, megnyerő külsejükkel, dalolásukkal. Nem üzleti lányok voltak ezek, hanem magánháznál lakó, maguk kezére dolgozó fiatal fehérnépek. A sátor végében ponyvával elkerített helyen vacok állott, ott fogadta vendégét a szabadlány.

Mikor a sátort megnyitották zeneszó mellett, a szabadlány a sátor elé kitett asztalra felugrott, és ott táncolt térdigérő szoknyában, borosüveggel a kezében, a rengeteg nép bámulata mellett.

Ha nem volt vendég vagy kurafi, a szabadlányoknak ki kellett állani a sátor elé, ahol a pecsenyét sütötték. Ott fitogtatta magát kackiásan kiöltözve[...] Karja, melle szabadon hagyva[...] Arca kifestve[...]

Az 1890-es évektől elmaradtak a szabadlányok a sütögető sátrakból.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁰⁹

A Hiba! A hivatkozási forrás nem található.szabad személy**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** fogalma már a XVIII. századból ismert volt, és folyamatosan használták a XX. századig. Egy 1833-ból kelt pörben olvasható ez az ítélet: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Minthogy

¹⁰⁷ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 5. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Pro 27a Majj 810.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

¹⁰⁸ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 6. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Pro. 3a febr. 811. publ.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

¹⁰⁹ Kiss L. 1956. 91-92.

aHiba! A hivatkozási forrás nem található. v[asba]fogott Takáts Sámuel Törvényes feleségét magától elkergette és más Személyhez adta magát, e mostani személyel élni eltiltásával egy hónapi hetenként 2 napi böjtöl töltenő tömlöczözéssel büntettetni, Szúr Szabó Kata pedig, mint szabad személy szabadon bocsátatni. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹¹⁰ Ebben a korban tehát a parázna hajadont nyilvánvaló nemi cselekményéért sem büntették meg.

Az általunk gyűjtött feudalizmus kori dél-alföldi büntetőpercek alapján vizsgáljuk meg, hogy ki számított kurvának? A *meretrix*, *scortatrix*, *puella publica*, *szajha*, *kurva* szavak jelentése:

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.1. aki szerelmi vétségbe törvénytelen párkapcsolat során került. (Ezek hajadon lányok voltak.)

2. Aki a törvényes férjét megcsalta. A megcsalás alatt nemcsak a közösülést kell értenünk, hanem más szexuális cselekmények, például a csókolózás is ide tartozott.

3. Az a hajadon, férjezett, elvált, illetve özvegyasszony, aki promiszkuis életet élt, azaz gyakran cserélgette a szeretőit, vagy párhuzamosan több szexuális társat tartott.

4. Aki szexuális vágyának kielégítése végett rendszeresen ismert és ismeretlen férfakkal nemi kapcsolatot létesített.

5. Az a nőszemély, aki megélhetés vagy keresményhez jutás miatt időnként közösült.

6. Aki rendszeresen, tehát iparszerűen kéjelgett; akinek ez volt a mestersége.

Meg kell jegyeznünk, hogy e felsorolás szerint az egyes csoportok között gyakran nagyok a különbségek. A szélsőséges megnyilvánulásokat mind a törvény, mind a nép másként ítélte meg, és aszerint is büntették. Más csoportok között viszont csak árnyalati különbségek voltak, és az életvitelükben ezek a határok a későbbiek során összemosódtak. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹¹¹

¹¹⁰ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 12: 1098.

¹¹¹ Szentí T. 1993. 111-112.

1880, május 20-án, 13 aláírással **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** köztük 3 személy analfabéta, aki neve helyett keresztet rakott **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a vásárhelyi bormérők és vendéglősök azzal a kérelemmel fordultak a „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Tekintetes városi Tanács”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**-hoz, hogy engedélyezzék nekik **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**szabad leányok**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** tartását. Beadványukból nem a Tiborc-i, hanem a Gilgames eposz Szidurijának, az istenek kocsmárosnőjének panasza hallatszik ki. Részletek:

*„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Hallomásból tudhatni, hogy főleg nagyobb városokban vannak oly kávé-bormérő- és vendéglői helyek, hol szabad leányok vannak, kik a férfiaknak a természettől nyert s női nemhez vonzó vágyaik kielégítésében eszközül szolgálnak... Szükséges rossz ez... és éppen ezért az ily rendkívüli dolgokat még a legmagasabb hivatali helyeken is behunytt szemmel kéntelenek nézni, mert ezek hiányában a legelőkelőbb családok asszonyai-leányai is ki lennének tétetve még több szerencsétlenségeknek... mint a mennyi így is történik...*

Kikből válnak ily nők? annak taglalása nem tartozik körünkhöz... hanem azt bizton állíthatjuk, hogy voltak s lesznek is ilyenek... ezeket emberi hatalom soha nem tilthatja el[...] ha hatalommal tiltatnék be a fentebb említett üzletekben a szabad leányok létezése, akkor a titkos helyeken történnék az érintkezés, s a tisztaság, egészségesség vizsgálása s fenntartása nem foganatosíthatnák...[...]

*[...]látni való tehát, hogy ezen üzlet kiirthatatlan s eltilthatatlan addig, míg a mindenható az emberi nemet gyarlóságban fogja tartani...[...]**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Ezután az aláírók azt panaszolták, hogy magából az italmérésből nem tudnak megélni.*

***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]ha a bor mellé **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** mint a költő is megénekelte **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** szép leány is van, nagyon természetes, hog még oda is jut bor hová leány nélkül nem lett volna szükséges... így világos... hogy leány mellett a regalje [haszonbér] jövedelem is gyarapszik...[...]*

[...a szabad lányok] önként beállítás esetén a felfogadó gazda vagy gazdasszonytól ruhára s magok kicsinosítására eszközt kívánnak[...]

*[...]míg egyik közülünk két leány mellett 50 f[o]r[in]t adót fizet, addig van olyan ki 4-5 szabad leányt is tart s még sem fizet annyi jövedelmi adót mint az előbbi, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***

azután, vannak oly szabad leányok, kik azon reményben vannak, hogy az üzletből férjhez mehetnek, mi gyakran meg is szokott történni, és nem ritka eset hogy az ilyenekből jó feleség és családanyák válnak, ezen nézetből kiindulva, nem vagyunk azzal megbarátkozva, hogy az ily szabad leányoknak könyveikbe vagy útzó leveleikbe határozottan az irattassék be, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**kéjhölgy**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, mert e jelzés által megfosztathatnak reménybeli jobb jövőjüktől is, e cím másokat elidegeníthet tőlük...[...]**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Azt javasolták, hogy a kéjhölgy megnevezés helyett a *szolgáló* vagy *szobaleány* címet írják be nekik.

***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]Vannak városunkban oly Zug üzlet helyek hol nem nyilvános szabad leányok által történik **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** adózás alá még eddig nem vett **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** üzérkedések[...]**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹¹²*

1933-ban a vásárhelyi Rotary Clubban dr. Szentkirályi Zsigmond osztályvezető bőrgyógyász főorvos előadásában ismertette a helyi Egészségvédő Intézet nemibetegség elleni munkáját. A tagság felháborítónak találta a vázolt helyzetet, ezért dr. Csáky Lajos indítványt nyújtott be a Törvényhatósági Bizottságnak. Szentkirályi „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]adatai szerint a nemibetegek száma városunkban emelkedőben van, amit bizonyít az a körülmény, hogy az Egészségvédő Intézetben 1930-ban 399, 1931-ben 589, és 1932-ben 655 új nemibeteg jelentkezett és vétetett gyógykezelés alá. Fejtegetései során bebizonyította, hogy a nemibetegségek terjesztésében elsősorban a háború óta különösen elszaporodott titkos prostituáltak játszanak szerepet. A nyilván tartott prostituáltak **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** bár ezek is magas százalékban fertőzöttek **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** az intenzív ellenőrzés és csekély

¹¹² CsML. HF. II. 1285/1880. t. ü. sz. (Kocsmárosok kérelme, hogy szabadlányokat alkalmazhassanak.)

számuk miatt kisebb jelentőséggel bírnak. A titkos prostituáltaknál végzett vizsgálatai szerint a Vásárhelyre munkát vállalni érkező kávéházi felirónők, szobaasszonyok stb. veneriás¹¹³ fertőzöttsége 64 %, az Államrendőrség által vizsgálatra előállított gyári munkásnők, házi cselédek stb. fertőzöttsége 84 % volt.

[...]Az Erzsébet Közkórház külön prostituált osztállyal rendelkező 60 ágyas bőr és nemibeteg osztálya múlt évben 30 beteget vehetett fel[...]**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** összesen, de ebben a többi bőrbeteg, sőt urológiai betegek, férfiak is beletartoztak! (Már akkor is takarékosági okokból csökkentették az osztályon ápolt betegek számát.) A kérelmet valamennyi fórumon elutasították, így mind a prostitúció, mind a nemibetegek száma tovább emelkedhetett.”¹¹⁴

Más kérdés, s ez egy újabb kérelemből derül ki, hogy a hivatalos nyilvános házak Vásárhelyen valószínűleg egy időre megszűntek, és 1942-ben a helyi rendőrkapitányhoz Kalmár Dénesné azzal a kéréssel fordult, hogy a Búvár u. 26. sz. alatti házban nyilvános találkahely létesítését engedélyezze. A kapitány április 23-án kiadott véghatározatában a következő feltételekkel a kérésnek eleget tett:

1. Az utcára, szomszédra, udvarra néző ablakok átlátszatlan, tejüveggel legyenek ellátva.
2. A telek udvari kerítése magas, tömör deszka vagy téglafal legyen.
3. A szobák kiképzését pontosan előírta.
4. Kétfülkés, zárt emésztővel rendelkező, fertőtlenített árnyékszékkel kell építeni.
5. Az udvarnak éjjel is jó megvilágítása legyen.
6. A találkahelyen 3 szoba lesz, és itt csak bejegyzett, kivizsgált kéjhölgyek működhetnek.
7. Valamennyi vonatkozó rendelkezést be kell tartani.
8. A szoba használati díja: a fenntartó egy férfi után 2 pengőt fizet, 12 órán túl 6 pengőt.

¹¹³ Értsd: venereális = nemi érintkezéssel kapcsolatos.

¹¹⁴ CsML. HF. II. 400/1933. I. kérdések. Dr. Csáky indítványa a nemi betegségek elleni védekezés dolgában. 4391/1933. Kelt: 1933. Márc. 6. (Tíz aláírással.)

9. A szobák tiszták, féregmentesek legyenek, az ágyak tiszta ágyszőnyeggel ellátva, személyi tisztálkodó eszközökkel, vegyszerekkel, irigálási lehetőséggel.

10. A kiszolgáló személyzet csak 40 év feletti nő vagy férfi lehet.

11. Az utcán, kapu előtt a kéjnök kerítése tilos, a kaput zárni kell.

12. A szalon berendezését meghatározzák. Csak üdítő italokat lehet árulni, szeszt nem, édeséget csomagolva, élelmiszert semmit. Zenét gramofonból vagy zongorán lehet szolgáltatni.

13. Ittas ember ide nem mehet, a szalonban, bordélyban mulatozni tilos.

14. A kéjnök utcai ruhában, a szalonban fogadhatják ügyfeleiket.

15. A kérelmező 2 hónapon belül köteles eleget tenni az előírt feltételeknek.

Egy 1908-ból ránk maradt „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Hódmező-Vásárhely thj. városnak A bordélyházakra vonatkozó szabályrendelete**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** II. fejezetének 21 §-a kimondja, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Kéjnök az, a ki a kéjnelgést bordélyházban űzi.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹¹⁵

A kurva prostitúciós cselekménye során nem közöszült mindig. A perekben leírták, hogy pl. a kocsmában egész este csókolódzott és táncolt. Mászt a tanúk sem tudtak rábizonyítani, de ez elegendő volt, hogy pörbe fogják. Ennek kettős oka volt. Az egyik az, hogy nem a hites urát ölelgette, tehát cselekménye mások számára rossz példával szolgáló, parázna bűn volt. A másik ok jóval reálisabb, az ti., hogy az elfogyasztott italért nem ő fizetett, hanem a *gavallérja, latorja, kurafija*; vagyis a szórakoztatásért díjat fogadott el.

Ezen cselekmények mögött mindig ott találjuk a szegénységet, kiszolgáltatottságot éppúgy, mint az erős ösztönkésztetést, amelyet a nép költőien úgy fogalmazott meg: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**a vére hajtja.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Semmi illúzióknak ne legyen! Igaz ugyan, hogy rendkívüli nehéz gazdasági helyzetben, háborúk, éhínség idején egyes asszonyok, hogy gyermekeiknek enni tudjanak adni,

¹¹⁵ CsML. HF. IV. B. 1428. Hódmezővásárhely város szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye. 4908/1908. t.ü. számon.

kurválnakodni kényszerültek, de a kurvák zömére nem ez a magatartás a jellemző. Ők nagyon jól érezték magukat a léha életben, a kocsmák borgőzös, pipafüstös világában, a semmittevésben, és ráadásul a bőven termelődő nemi hormonjaik is tüzeltek őket.

A kurvák valódi tevékenységi helye a nyilvános házban, bordélyban zajlott. Egy 1805-ből származó pörből megtudjuk, hogy a vásárhelyi Lakhat nevű városrészben „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a kötél verő János háza akkor is mostis egész Bordély ház[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** volt.¹¹⁶

1824-ben a vásárhelyi helyőrség német parancsnoka a tanácsnál bevádolta, hogy „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a Katonák között sokan el romlottak, és az a gyanu volt hogy a Kortsmákba tartozkodo Személyektől[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹¹⁷ Kellemetlen volt a dolog a helyi Keresztes József város kapitányának és Csernitsek seborvosnak, akiknek kötelességei közé tartozott a kocsmák örömlányait ellenőrizni és kiszűrni a nemi betegeket. A felelősséget azzal hárították el, hogy a bajt a dorbézoló házaknál lévő, ellenőrizhetetlen kurvák terjesztették. Egy gyanús ház lakóit és a közeli kocsmák örömlányait föl is adták. Szerintük nemes Gombos Ferencné házában és a Fulai kocsmárosnál lakó Burki Mária terjesztették a betegséget.

1854 decemberéből Vásárhelyről egy részletes kocsmái kimutatást őrzött meg a Szentes Városi Levéltár. Már ekkor kerekén 70 kocsmát írtak össze. Egy érdekes összehasonlítás kíváncsok ide. Közel száz évvel korábban a szomszédos nagy városról: Magyary-Kossa Gyula ezt írta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Szegeden már a 18. század közepén (1750-ben) 81 kocsmá, 53 pálinkamérés és 16 sörmérés virágzott[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹¹⁸

A vásárhelyi 70 kocsmában örömlányok is működtek. Szolgabírói véleményt csatoltak a kimutatáshoz, amely szerint 56 helyen változatlanul megengedték a kéjhölgyek tevékenységét, míg 14 csapszékben nem. Ez

¹¹⁶ CsML. SzF. IV. A. 53. (Dobozolt iratok között: 1805. Febr. 18. A 17. és 18. pör.)

¹¹⁷ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 11: 814.

¹¹⁸ Magyary-K. Gy. 1929. 1: 178.

utóbbiaknál sem a lányok ellen volt kifogás, hanem a vendéglősök múltja miatt, de nem a kocsmákat záratták be, hanem a lányokat kellett elbocsátaniuk. A vendéglősök ellen ilyen vádak voltak, mint rossz erkölcsű, búzalopási gyanúból 10 napig volt letartóztatva, a péket fényes nappal kirabolták, vagy egy nővel hit nélkül él stb.¹¹⁹

1856 februárjában már így hirdetnek: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A Cs[ászári] Kir[ályi] Szolgabírói hivatalnak 476 sz. a. rendeleténél fogva szigorú ahoz tartás végett közhírré tétetik:

[...]4er **AHiba! A hivatkozási forrás nem található.** kéj házak bezáratnak, és **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** kerítők törvényes fenytítés alá vétetnek.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹²⁰

A kéjházak természetesen hol törvény ellenesen, hol legálisan tovább működtek, elsősorban a kocsmák külső szobáiban. A kocsmák pedig szépen szaporodtak; tönkrementek, újakat nyitottak a kereslet-kínálat elve szerint. A XIX. század utolsó harmadától néhány szórványadat jelzi, miként változott a számuk. Hangsúlyozzuk tehát, hogy az alábbi felsorolás nem a városban működő valamennyi üzletet jelöli. Új engedélyért folyamodtak:

1874-ben 2 italmérés, 1 kávéház : borméréssel, és 1 kávé mérés.

1875-ben 7 italmérés, 1 kávéház, és 1 vendéglős.

1876-ban 1 italmérés, és 1 kávéház italméréssel.

1877-ben 1 bormérés, 1 bormérés és pálinkafőzés, ill. 1 kávéház.¹²¹

A polgármesteri jelentések a tárgyévben Vásárhelyen működött valamennyi vendéglátó egységet felsorolták:

1879-ben 8 kávéház, 4 szálloda (bérleményként), és 5 vendéglő. (A kocsmákat nem említette.)

¹¹⁹ CsML. SzF. 11984/1854. IV. B. 151. Megyefőnöki iratok. A császári és királyi megyehatóság iratai. B. állag, általános iratok. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Helybeli kortsmárosokat és kéjhölgytartókat ábrázoló táblás kimutatás. Kelt: Hmv. 1854. dec. 24. Bartha Sándor polg[ár]m[ester], Peleskey János rendőr tanácsos és Ladomerszky Imre Cs[ászári] Kir[ályi] szolgabíró. Az 1854. dec. 12-én kelt 11434 sz. jegyzett Megyehatósági Rendelet következtében.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

¹²⁰ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 9. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Február 17^{én} 1856.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

¹²¹ CsML. HF. IV. B. 1439. 1. kötet: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Vegyes ipar. 1874**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1884.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

1881-ben 10 kávéház, 95 kocsmá, 2 szálloda bérlő, és 4 vendéglő.

1883-ban 10 kávéház, 95 kocsmá, 2 szálloda bérlő, és 4 vendéglő.

1883-ban 10 kávéház, 96 kocsmá, 4 vendéglő.

1885-ben 12 kávéház, 68 kocsmá, 3 szálloda bérlő, és 4 vendéglő.

1886-ban 12 kávéház, 68 kocsmá, 3 bérlő, és 4 vendéglő.¹²²

A továbbiakban megtudjuk, hogy városunkban az alább felsorolt években hány italozásra, ill. bordélyozásra alkalmas új hely létesült:

1886-ban 11 kocsmá, 5 kávéház és kocsmá, és 2 bormérés.

1887-ben 15 bormérés, 7 kávéház és kimérés.¹²³

Egy újabb fond tanúsága szerint Vásárhelyen 1891-ben kamarai választójoggal rendelkező 52 bormérő volt, 5 pálinkamérő, 1 kantinos és kistőzsdés **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** ez utóbbi pontos jelentését nem ismerjük **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, 6 kávéházas, és 1 vendéglős.¹²⁴ A XX. századra vonatkozó adatok tájékoztató jellegűek. Azt mutatják, miként változott a vásárhelyi kocsmák, vendéglők, stb. száma. A nyilvántartásban azok szerepeltek, amelyeket megszüntettek, áthelyeztek, újonnan létesítettek, elmaradt adójukat rendezték, az ipargyakorlásukat szüneteltették vagy más személy vette át a vezetésüket.

1920-ban 2 vendéglő és 4 kifőzde szerepelt.

1921-ben 9 vendéglő, 4 kávéház, 1 büfé, 2 kifőzde és kávémérés, 1 szálloda és vendéglő, 2 kifőző és korcsma, végül 13 korcsma.

1922-ben 18 korcsma, 7 vendéglő, 1 kávémérés, 2 szálloda és vendéglő.

1923-ban 15 korcsma, 5 vendéglő, 2 szálloda és vendéglő, végül 1 kifőzde. Más forrásból: 34 italmérő, 5 bormérő, 1 borkereskedő, 8 szeszfőzde.

1924-ben 9 korcsma és 3 vendéglő.

1925-ben 7 korcsma és 3 vendéglő.

¹²² CsML. HF. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Hód**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Mező**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Vásárhely polgármesterének évi jelentése az 1879. évről**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**: 74. p., az 1881. évről: 107. p., az 1882. évről: 60. p., az 1883. évről: 76. p., az 1885. évről: 91. p., az 1886. évről: 86-87. p.

¹²³ CsML. HF. IV. B. 1439. 10. kötet.

¹²⁴ CsML. HF. IV. B. 1412. 92. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A kamarai választójoggal bíró kereskedőknek, iparosoknak lajstroma az 1891 évre.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

1926-ban 12 korcsma, 5 vendéglő, 1 szálloda és vendéglő.

1927-ben 15 korcsma, 1 büfé vendéglő, és 6 vendéglő.

1928-ban 12 korcsma, 3 vendéglő, 1 szálloda, 3 kávémerés és kifőzde.¹²⁵

1929-ben 7 vendéglő, 1 kávémerés és kifőzde, 12 korcsma, 1 szálloda-vendéglő-kávéház.

1930-ban 17 korcsma, 4 vendéglő, 1 kávéház és kifőzde, 1 vendéglő-kávéház-szálloda.

1931-ben 4 korcsma, 4 vendéglő, 1 kávémerés és kifőzde.

1932-ben 10 korcsma, 1 italmérés, 6 vendéglő, 2 kávémerés és kifőzde, 1 szálloda, 1 étkezde és kifőzde.

1933-ban 6 vendéglő, 3 kávémerés és kifőzde, 1 vendéglő és kávéház, 7 korcsma.

1934-ben 1 korcsma és étkezde, 1 vendéglő és szálloda, 12 korcsma, 4 vendéglő, 1 kávémerés és kifőzde.

1935-ben 12 korcsma, 1 szálloda, 6 vendéglő, 1 kávéház és kifőzde, 1 vendéglő és szálloda.

1936-ban 8 korcsma, 1 kávéház és szálloda, 1 vendéglő. Más forrás szerint: összesen 8 szálloda működött.¹²⁶

1937-ben 20 korcsma, 2 vendéglő, 3 kávéfőző és kifőzde, 1 szálloda és kávéház, 1 kávéház.

1938-ban 2 vendéglő, 11 korcsma, 1 kávémerés és kifőzde.

1939-ben 10 korcsma, 1 vendéglő, 1 kifőző és kávémérő.

1940-ben 17 korcsma, 1 kifőző és mosó, 2 vendéglő.

1941-ben 16 korcsma, 1 kávémerés és kifőzde, valamint 1 szeszértékesítő.

1942-ben 13 korcsma, 4 vendéglő, 2 bor-sör nagy- és kiskereskedő, 1 kávémerés és kifőzde.

1943-ban 13 korcsma, 2 vendéglő, 1 fogadó.

1944-ben 1 korcsma, 3 kifőző és kávémérő.

¹²⁵ CsML. HF. IV. B. 1439. 11. (1920Hiba! A hivatkozási forrás nem található.1928).

¹²⁶ CsML. HF. VIII. ü. o. 651/937. Kimutatás 1936. de. 11-én a Hódmezővásárhely területén lévő szállodákról.

1945-ben 1 kifőző és kávémérő, 11 korcsma, 1 kávézó és kifőzde, 1 korcsma és fogadó, 2 kifőzde.

1946-ban 3 korcsma, 1 kávézó és kifőző.

1947-ben 6 korcsma, 1 kávémérő és kifőző, 1 vendéglő.

Itt minőségi változás következett be, megindult az államosítás. az 1948-as év felsorolásai után mindenütt ezek a szavak álltak: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** megszűnt, törölve **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

1948-ban 26 vendéglő, 70 korcsma, 4 kifőzde, 3 vendéglő és szálloda, 3 kávémérés és kifőzde, 5 szálloda, vendéglő, kávéház és kocsmák.

1949-ben 7 korcsma, 1 kifőzde és 1 vendéglő.

1950-ben már csak 1 korcsma volt. Ettől kezdve megszűnik a nyilvántartás.¹²⁷

A kocsmák, italmérők, vendéglők a szórakozás, a kéjelgés és a bűn fészkei voltak. 1905-ben olvashatjuk: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a hatóságok engedélyével egy **italmérési üzlet** áll fenn az Andrassy utca belső végén, a Kossuth tér és a református ó-templom közvetlen szomszédságában, [...]mely az utóbbi időben egy közönséges városvegi depó színvonalára süllyedett s mint ilyen, a legfelháborítóbb és legbotrányosabb utcái jeleneteknek vált a színhelyévé és az előidézőjévé. Ennek az üzletnek sem szabadalma, sem engedélye nincsen ahhoz, hogy ott a testet és lelket ölő butító pálinkát poharas fogyasztásra árulja[...] tág kaput nyitva ahhoz, hogy a züllött, kétes existenciájú alakok ott összegyűlhessenek, leihassák magukat és azután magukviselésével inzultálják az arra járó közönséget.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹²⁸

Egy éjjeli mulatóhelyen „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]halálra szánta magát egy rosszutra tévedt fiatal leány, az alig 17 éves Köteles Erzsébet[...] Szerelmes lett valakibe az érző szívü perdita [kurva, elveszett nő] s mert tudta, hogy szerelme hiábavaló, megitta egy fél

¹²⁷ CsML. HF. IV. B. 1439. 12. Engedélyhez kötött iparok. (Mindennél a korabeli meghatározásokat, kifejezéseket használtuk.)

¹²⁸ VV. 1905. Júl. 23. 5. p. (Botrányfészek a város közepén.)

*csomag leáztatott gyufának a mérget[...]***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** *A kórházban gyomormosás után megmentették.*”¹²⁹

1908-ban Újvároson egy kocsmá előtt két asszony táncolta a *macsicst*, a *cake-walkert* és a *kánkánt*, majd egyikőjük, miután a szomszédot utálta, ráverte a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** képtelenebb testrészét **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹³⁰

A század elején városunkban feltűntek a női zenekarok, amelyek *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]nem valami erkölcsnemesítő testületek, hanem a fővárosok pikáns nótáit és mókáit hordják a vidékre, ezért nem volna baj, ha otthon maradnának[...]***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* *kesereg a helyi újság Hiba! A hivatkozási forrás nem található., mert a női zenekar Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]inni jobban tud, mint muzsikálni.*”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹³¹

Néhány hónappal később ezt olvashatjuk: *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* *Egy tucat részeg emberrel volt tegnap baja a rendőrségnek. Egy fél tucatot be is kísértek belőle a rendőrség hüvös zárkájába aludni. A másik féltucatot kellő igazolás után elengedték, de botrányos részegségért ellenük is megindították az eljárást. Legkellemetlenebbek voltak az újvárosi részegek, akik mindenkit megtámadtak[...]*”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹³²

Az erkölcstelenség növekedésével párhuzamosan szaporodott a vallástalan, istentagadók száma, akik mind kevésbé tartották be a keresztény hit alapelveit. Egy adat szerint 1911 nyarán városunkban már 444 felekezet nélküli személyt tartottak nyilván.¹³³ Ez az 1910-es népszámlálási adatot véve

¹²⁹ VV. 1907. Nov. 5. 3. p. (A perdita sorsa.)

¹³⁰ VV. 1908. Márc. 6. 3. p. (Mulatnak az asszonyok.) A szövegben jelzett első két tánc: a *macsics* és a *cake-walker* = *cake walk* rövid életű szalontáncok voltak, mert korunkra már teljesen ismeretlenek. A *cake walk* ról megtudtuk, hogy Dél-Afrikából eredt. Ezzel a táncal Európa a néger táncok pantomimikus, játékos, humoros kifejezésformájával ismerkedhetett meg. Az ünnepi kalács körül begyessedve táncoló társaság groteszk mozgására épülő, s a táncosok rögtönző játékkészségét igénylő táncról lévén szó. (Köszönetet mondunk Fogarassy Judit táncnőnek a megfjítésben nyújtott segítségéért.)

¹³¹ VV. 1912. Máj. 29. 3. p. (Női zenekarok.)

¹³² VV. 1912. Aug. 6. 2. p. (Egy tucat részeg.)

¹³³ VV. 1911. Aug. 25. 2. p. (Felekezetnélküliek.)

figyelembe¹³⁴, a város összlakosságának 0,71 %-a volt! Ennek többszöröse lehetett azon hitehagyott emberek száma, akik Isten- és vallástagadásukat nem jegyeztették be nyíltan.

Nem csoda, ha eleink bőven vedeltek, hiszen például 1869-ben csak a városnak termett bort **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Kutastól Szikáncsig és Kutastól Mártélyig, valamint a tanyák között is **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** összeszámlálták, és a mennyiége így alakult:

„ <i>Hiba! A hivatkozási forrás nem található.</i> I. Tizedben	383
akó 19 pint.	
II. " 226 " 30 "	
III. " 432 " 23 "	
IV. " 352 " 24 "	
V. " 154 " 36 "	
<u>Tanyákon 119 " 37 "</u>	

vagy is összesen: 1670 akó 9 pintben állapított meg.

Kelt Hmvásárhelyen dec. 29. 1869. "**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**"¹³⁵

1911-ben csupán a város tulajdonában 42 ezer hektóliter bor termett. 1912-ben, a fagy pusztítása ellenére még mindig 20.856. hektóliter.¹³⁶ A kipusztult tőkékét is igyekeztek pótolni. A város kistói kertjében 7000 **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** síma amerikai szőlővesszőt **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** árultak.¹³⁷

Hiba! A hivatkozási forrás nem található. A magyar embernek van egy szokása, amit az évek, a századok nem bírnak belőle kiölni. „*Iszik ha öröme van, iszik ha bánata van*” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kesereg az egyik helyi lap írója. Kiderül, hogy 1913-ban, Úrnapján, Mártélyon, a Sörös-féle új vendéglő

¹³⁴ Körtvélyessy L. 1985. 10: 107. p.

¹³⁵ CsML. HF. II. 10/1870. t.ü. Összeirt borok mennyisége tizedenként. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** H M Vásárhely város tekintetes tanácsának Jelentése Pásztor János borfogyasztási kezelőnek Az 1869 év őszén termelt ujj borok össze írásának 6 darab össze írási könyvel. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

¹³⁶ VV. 1912. Nov. 26. 3. p. (Bortermésünk.)

¹³⁷ VV. 1912. Dec. 13. 2. p. (7000 szőlővessző.)

szomszédságában, a Hegedűs-korcsmában áldomást ittak. Figyeljünk föl a különös szokásra: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Mikor ősi szokás szerint elértek a 101-ik üveghez, felhajtották az utolsó kortyot és eltávoztak a korcsmából.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Csakhogy nem haza, hanem a Sörös-korcsmába vitt az utuk. Reggel 6 óra tájban a lakók kiáltozásra ébredtek. Az ivók gavallérosan a másik számláját is ki akarták egyenlíteni, de ebből vita támadt. A gazdadölyf, no meg a tömérdek szesz azt sugallta: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**vagyok én olyan gazdag, hogy a magam számláját kiegyenlítsen**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**.. Békési József és János nevű öccse a sárba gyömöszölték Kardos Sándort, aki súlyosan megsérült: 50 sebet kapott.”¹³⁸

Az italozás és kéjelgés mellett az ivókban a vendégeket is rendszeresen fosztogatták, kirabolták. 1876-ban Nagy Sándor főkapitány jelentette, hogy „*Vékony Sámuel helyi lakos az orosházi hetipiacról hazafelé jövet, 5 óra tájban betért Kutason a csárdába, és egy icce bort rendelt. Ettől azután oly kábult állapotba került, hogy csak 7 óra tájba eszmélt föl, és **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]akkor már tártzájából, mely egy trimfli [harisnya] zacskóba volt kötve nyakába akasztva a mellény belső zsebébe téve[...] s azon tártzából 18 f[o]r[in]t elveszett, a csárdában pedig az ottaniak között csak a csárdásné Szilágyi Mária egy szolgálójával volt, a kire gyanúja van[...]**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***

*A lány: Szabó Lidi így beszélte el a történetet a csendbiztosnak: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]ő pedig sűrolás végett volt ott a midőn Vékony kérésére a csárdásné 1 itze bort adott, melybe kés högyön valami barna port eresztett, mitől az ember rövid időn elkábult, ittas állapotba lett, és őt az ember arra szöllította fel, hogy menne ki vele szobára, mit ő tenni nem akart, de a csárdásné rá beszélése folytán bele egyezett, és a csárdásné vezette be őket égő gyertyával, és hogy az ember gatyáját megoldani nem tudta, a csárdásné bicskával vágta el, és látta midőn mellényét kigombolta és a zacskót a belső zsebből kivette és kibontotta belőle*

¹³⁸ VRU. 1913. Máj. 24. 1-2 p. (Tragédia Mártélyon.) 1913. Máj. 25. 4. p.(A mártélyi legényháború.)

*a tártzát, a tártzán levő elasztris¹³⁹ pántlikát levette és a szoba közepire hajtotta, és látta, hogy vett ki belőle pénzt, de hogy mennyit nem tudja; **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** midőn az ember felkelt pénzét kereste, a csárdásné ő rá ingerelte az embert, hogy kösse a csacsihoz és hajtsa el magával és üsse agyon valahol az úton az utolsó rossz kurvát, mi közben őt a csárdásné levetkőztette és hajtsd el szavakkal ha nálad van szállította fel. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]*

*Szilágyi József m[aga] k[ezével]. cs[end]biztos. 876. nov. 9én.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁴⁰*

1908-ban a Reggeli Uságban ezt olvashatjuk: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Egy cselédleány bűnös üzelméről rántotta le a rendőrség a leplet. A leány két korcsmában volt alkalmazva és mind a kettőben nagyobb összegű pénzt lopott a vendégek zsebéből, aztán tovább állott, elment Mindszentre s ott lakást rendezett be magának, szépet, elegánsat s élte világát, mignem most letartóztatták.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁴¹

Család- és népnúzó

Alfejezetünk címe magyarázatra szorul. Itt nem gyárosokról, bankárokról, tábornokokról, főurakról, vagy vezető államférfiakról van szó, hanem *gazdaemberekről*. Olyanokról, akik felett bár a történelem régen túllépett, családjuk és házuk népének életét mint *feudális oligarchák*, kényszerrel, a saját kényük-kedvük szerint basáskodva igazgatták. Ők voltak azok az **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Atyák**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, akik még idős korukban sem adtak családos gyermekeiknek semmit. Pató Pálként hajtogatták minden feléjük irányuló kérés, közérdekű adakozás, jótékonykodás során, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**ej, ráérünk arra még!**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

¹³⁹ Elasztris = valószínű, hogy valamilyen kezdetleges műszövetből készült, vagy impregnált szalagot jelent.

¹⁴⁰ CsML. HF. II. 43/1876. t. ü.

¹⁴¹ RU. 1908. Nov. 11. IV. évf. 305. sz.

Ültek a gondolkodószékükben, mint valami *parasztrónusban*, pipáltak, bölcseket mondtak, és közben sanyargatták családtagjaikat, cselédségüket. Legtöbbször *magukat sem kímélték*. Értelmetlen *fukarságukban* rongyokban jártak, koplaltak vagy a termelt javakból csak a szemetet fogyasztották el. Egyetlen céluk volt: a *vagyon minden áron való gyarapítása*. Ezért készek voltak gyermekeiket, béreseiket rokkanttá dolgoztatni, miközben gyakran maguk is testileg, lelkileg megrokkantak. Olykor még törvénytelen eszközöket is igénybe vettek, az orgazdaságtól a váltóhamisításig, a bérek visszatartásától a rablásig.

Amit viszont világosan tudnunk kell, egyszer s mindenkorra tisztázandóként le kell írunk, hogy ezért a magatartásért *nem egy osztály*, még csak *nem is egy-két réteg, a középparasztság vagy a nagybirtokosok felelősek*. Ez a magatartás deviáns volt, tehát *embere válogatta*, hogy miként élt vissza helyzetével. Történelmietlen tévedés lenne általánosítani, hiszen olykor a kiscgazdák, szegényparasztok, sőt a legszegényebb földmunkások között is találkozunk velük. Utóbbira jó példa Bibó Lajos: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Mihály lovat akar**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** című, valós történetből írt elbeszélése, ahol az ember a feleségét is befogta a megrakott kordét húzni, és mint a rossz lovat, ostorával ütötte, amikor az elhanyatlott az igában.

Kétségtelen, hogy a legtöbb népnyzó valóban a középparasztság köréből származott. A nép, legtöbbször a saját rétegbeliek, gúnynevet adtak nekik, ezzel is megbélyegezve, elkülönítve őket a tisztességes emberektől. Számuk azonban egy-egy közösségben csekély, és gyorsan folklorizálódó tetteik alapján hamarosan úgy tűnik, mintha minden módos tanyafedél alatt Pató Pálok ülnének. Ezt ki is használta a szocialista társadalom első két évtizede a kuláküldözés, padláslesöprés, szövetkezetbe való erőszakos kényszerítés során.

A kulák szó egyébként „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]új orosz fogalomként került hozzánk. Legjobban talán a zsirosparaszt, népnyzó szavak magyarázzák. A lelketlen, magának harácsoló, másokat kizsákmányoló, gyakran több száz holdas paraszt modellje. Az átültetés azonban nem volt szerencsés. Nem a lényeges tulajdonságokat, hanem többnyire a birtok nagyságát vették alapul, de az

1950-es évek elején azt is igen szubjektíven kezelték, ezért kerülhetett **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kuláklístára **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** sok kis- és középparaszt, kétékezi munkás, becsületes kigazda is.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁴²

Németh László már 1941-ben a fogalom veszélyességére és tisztázására hívta föl a figyelmet, bölcsen előre látva, hogy magyar körülmények között fokozottan csak arra lesz jó, hogy ártatlan embereket meghurcoljanak. Elbeszéléséből néhány sort idézünk:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Abban az időben, amikor még a szovjet öt éves terv volt a legfrissebb világcsoda, nálunk is megmaradt néhány műszóvá előlépett orosz kifejezés. Ekkoriban akasztották a mi ötven **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** százholdas, jobbára református parasztjainkra is a kulák nevet[...]

S nem csak a szó tapadt meg, hanem a hozzátartozó gunyoros, becsmérő íz is. A kulákság az új szélben is gonosz, önző, földharácsoló, magzatgyilkos, banyauralom alatt senyvedő népfaj maradt. Ahogy a kuláknő a fényképeken mindig vén s azonkívül még valami gonosz hatalmaskodás is van az ajkára vasalva; a szociográfiai füzetekben s az úgynevezett parasztregényekben az egész osztályból sem maradt meg: csak a vénség s a hatalmaskodás.

Engem mindig bántott ez a beállítás. Én magam is kuláksaládból származom s más fotográfiákat hordok az emlékezetemben a nagyszüleimről, nagybátyáimról, ángyaimról, unokatestvéreimről. Tanulmányaimban zúgolódtam a torzítás ellen, szépirodalmi műveimben próbáltam kiigazítani. Hasztalan![...]” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁴³

Kérdő Szücs Ernő visszaemlékezéseiből idézünk néhányat.

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **Fukar Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Csáky András gazda a Pusztán, amikor a szél kergette az ördögsekérkórót, még azt is elfogta, mert szalma helyött jó volt a kemöncébe.

¹⁴² Szentí T. 1987. 7: 17.

¹⁴³ Németh L. 1969. 362.

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Fukar**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Csáky Mihályhoz beállított a Lévai utcai oskolából Miklovicz igazgató tanító. Pénzt gyűjtött a Vásárhelyön fölállítandó Kossuth-szoborra. Mondta, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Kossuthnak köszönhető, hogy kendnek a telekben több mint ezör holdja van, mert azelőtt azt kend csak művelte, de az uraságé volt. Kend mennyit ád hát a szoborra?**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Kérdi tüle **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Fukar**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Csáky Mihály: – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Van-**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** fia annak a Kossuthnak?**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Van. Két fia**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** –**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** mondja Miklovicz. – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Na hát, akkor én sönki apjának nem csináltak szobrot. Csináltassanak a fiai.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Amikor **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Fukar**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Csáky Mihályt föltötték a ravatalra, az öreg Szappanos Mihály doktor mönt ki a házhon vizitálni. Fölemelte a halott fejít, és mögnézte, hogy az az embör, aki életiben annyira fukar volt, és olyan sokat összegyűjtött, vajon mit visz belüle magával a túlvilágra? De párna helyött csak összegyűrt újságpapírt talált a feje alatt.

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Fukar**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Csáky Mihálynak Orosháza alatt, Gyulamezön is volt néhány hold földje. A bérösei ide vasúton jártak ki. A vonatkölségöt a bérösöknek köllött fizetni. Amikor a gazda kimönt hozzájuk, möghívatta magát a feles feleségivel ebédre, de előbb mögkérözte tüle, hogy – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Mit főzöl?**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Bablevest –**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**mondta az asszony. – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Na, hát én is hozzájárulok!**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** –**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** és a zsebibül kivött **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gy fej vöröshagymát.

*A bérösei mondták Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Fukar*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* Csáky Mihálynak, hogy *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*A kútban elkopott a vödör.*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* Az öreg rögtön rávágta, hogy – *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Hát akkor vögyetök!*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* – *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*De hát a maga dolga ez, gazduram.*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* – *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Vögyetök csak, mert ha húzzátok a vizet, majd mögtanuljátok, hogy *nëHiba! A hivatkozási forrás nem található.* harangozzatok vele, és a szélit *lëHiba! A hivatkozási forrás nem található.* *nëHiba! A hivatkozási forrás nem található.* verjétek.*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* – *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Röndben van, de akkor, ha elvégeztük az itatást, *lëHiba! A hivatkozási forrás nem található.*vösszük a vödröt, oszt elvisszük, mert az a mienk. Akkor pedig, hogy itat majd a kútnál a másik?*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* – *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Azzal tik *nëHiba! A hivatkozási forrás nem található.* törődjetök. Ha más is itatni akar ottan, majd az hoz magának vödröt.*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*¹⁴⁴

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Fukar**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Csáky Mihály a Verbőczi utcában lakott. Halálakor még a helyi újságok is megemlékeztek róla: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A boldogult apja után csak 21 hold földet örökölt és azt végtelen takarékoságával annyira meggyarapította, hogy közel 1000 hold földet szerzett s most már őt tartották a város legnagyobb birtokos gazdájának.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁴⁵

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Egérszopó**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Széll György állítólag onnan kapta csúfos

¹⁴⁴ Szentí T. 1985. 140-141.

¹⁴⁵ VV. 1909. Ápr. 22. 2. p. (Legvagyonosabb gazdánk elhunyt.) Itt hívjuk föl arra a figyelmet, hogy a korabeli helyi lapok a hoszú magánhangzók ékezetét az ő kivételével alig használták, így írták pl. az **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Ujság**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** szót is rövid betűvel. Nekünk a betűhív közlést kell követnünk!

előnevét, hogy a kamrában egy tejfölös köcsögben egeret talált. Amikor a farkánál fogva kivette belőle, előbb bekapta és leszopta, hogy a ráragadt tejföl kárba ne vesszen. Róla szólnak a következő történetek:

„**ĚHiba! A hivatkozási forrás nem található.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gyik rokona, Széll Antal beszélte neköm is, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Egérszopó**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Széll Györgynél nyomtatás után az öreg Széllné, Széll Gyurka anyja és a szolgáló szömenként szödte az elhullajtott magokat a szűrű körüli gyöpön, mert még a tyúkokba s**ĚHiba! A hivatkozási forrás nem található.** bíztak, hogy azok majd összesödik. »**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A tyúk nemcsak szödöget, de kapar is« –**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** így okoskodtak**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**oszt a szömek **ĚHiba! A hivatkozási forrás nem található.**gy részit eltemeti.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

A fölöslegöt eladta. Amikor a búzát árulta a keresködőknek, azok ócska gúnyáját látva, gyanakodva mögkérdozték, hogy – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Osztán mennyi vóna?**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** – **ĚHiba! A hivatkozási forrás nem található.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gy kevés csak.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Hány zsák lönné az?**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Úgy négy vagonnal.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁴⁶

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Egérszopó**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Széll György **ĚHiba! A hivatkozási forrás nem található.**gy nyári vásáron eladott négy szép ökröt **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** mesélte – Tóth Ernő adatközlönk.¹⁴⁷ –**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A pénzt a kis lajbli belsö zsebibe gondosan eltötte. Délután még jó meleg volt. A kocsin ült, és maga mellé **l**ĚHiba! A hivatkozási forrás nem található.**rakta**

¹⁴⁶ Szentı T. 1985. 141.

¹⁴⁷ Szentı T. 1985. 390.

a kis mellényt. Hamarosan elaludt, de a lovai tudták az utat, és maguktul kivitték, majd beálltak vele a tanyaudvarba. Amikor döccenve mögállt a kocsi, kifogta őket, de a mellényről teljesen mögfeledközött, és benne a négy ökör árarul.

*Korán röggel, amikor fölébredt, eszibe jutott a kis mellény mög benne a pénz. Szaladt hamar a kocsihon, de **sēHiba! A hivatkozási forrás nem található.** a mellény, **sēHiba! A hivatkozási forrás nem található.** a pénz nem volt **sēHiba! A hivatkozási forrás nem található.hun.** Hirtelen mindön fölillant benne. Befogta a kocsiba a két lovat, és visszamönt velük az országútra.*

*Hát mit ád Isten! Mögtalálta a mellényt az út porában, benne a sok pénzzel. A lajblí olyan rossz, foltos és rongyos volt, hogy azok, akik **tēHiba! A hivatkozási forrás nem található.gnap** még utána gyűttek a városbul kifelé, annyira **sēHiba! A hivatkozási forrás nem található.** érdemösítötték, hogy fölvyögyék.*

*Ehhön a történehon hozzá köll még tönni, hogy Széll György gazdának mindöne ilyen volt. A lovai is mindég **gazdagyalázók** voltak. A kocsijai rissz-rossz, nyagda portékák voltak, hiányzó oldaldē**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.szákka**; ülése volt is mög nem is. Ezért tudott a kis mellény **lēHiba! A hivatkozási forrás nem található.rázódni.***

*Ē**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.gyször** Széll Gyurka beszélgetött a feleségivel. Mondta, hogy van mellettük **ēHiba! A hivatkozási forrás nem található.gy** darab föld. Mög kéne még azt is vönni. (Jelzöm, hogy a birtoka a szentösi útfélön kifelé haladva, jól kint volt, túl a Rémárison.)*

*Számolták a pénzüket, de nem volt ölég. Ē**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.gy**iküknek élt még az öreganya. Hallja a nagymama, hogy számolnak, és kevés a pénzük. Erre mondja nekik: – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Na, várjatok csak!Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***

*Kotorászni kezdött az ágyában, és kivött a szalmazsákja alul **ēHiba! A hivatkozási forrás nem található.gy** nádlis harisnya¹⁴⁸ szárába kötött, nagy*

¹⁴⁸ Nádlis szárú = gumírozott, vagy a szárvégen sűrűbben szótt patentharisnya, hogy a combközépről le ne csússzon, és harisnyakötő nélkül használható legyen.

csomó aprópénzt. – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Na, számoljátok csak össze, hátha elég lösz?**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Ölég is lött. Még nem is köllött mind. Az öreg mama úgy gyűjtött fillérből vagyont, hogy a tanyán élő vadócgalambok fiai szolgáltak keresetül. Amikor összegyűlt **ëHiba! A hivatkozási forrás nem található.**gykét kasra való fígalamb, bevitte a piacra. A mama évek alatt összerakosgatta a feje alatt harisnyaszárnyba az értük kapott filléroket.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁴⁹

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.PislaHiba! A hivatkozási forrás nem található. Pista sëHiba! A hivatkozási forrás nem található. írni, sëHiba! A hivatkozási forrás nem található. számolni nem tudott –Hiba! A hivatkozási forrás nem található. beszélte Kérdő Szűcs Ernő. –Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Mégis annyi pénze volt, hogy hat ökröt vött ëHiba! A hivatkozási forrás nem található.gyszörre a vásárban. Az eladó makai embör előbb nem akarta neki odaadni a jószágot, olyan szögényös volt az atyafi.**

Cseréppipáját nádszállal szítta, és ronggyal csavarta be a szárán a hézagot. Végül ráállt az alkura a gazda. Amikor mögírták a passzust, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.PislaHiba! A hivatkozási forrás nem található. Pista azt mondta a legénynek: – Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Baszom azt a högyös fajtadat! Gyere oda a kocsimhon, majd bangóval takargatlak be.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Az 1950-es évek elején, amikor Rákosiék **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.gazdasági vétségHiba! A hivatkozási forrás nem található. címin zár alá töttek, ëHiba! A hivatkozási forrás nem található.gy alkalommal ëHiba! A hivatkozási forrás nem található.gyütt vittek Hiba! A hivatkozási forrás nem található.PiszkosHiba! A hivatkozási forrás nem található. Marton gazdával. Ez az atyafi olyan fukar volt, hogy a góréjának nem csinált alját. A beöntött kukorica ëHiba! A hivatkozási forrás nem található.gyenösen a földre szóródott, ahun a patkányok ötték, de nem bántotta őket.**

¹⁴⁹ Szentí T. 1985. 141-142.

Fura **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gy paraszt volt. Amikor például a rossz tárolás miatt mögrohadt a gabonája, azzal vitette ki a földjire, hogy **»Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A föld adta, a föld vögye vissza«. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Én osztán a börtönben a fejire olvastam az **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**előnevit**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Fölháborodott ezön az öreg, és azt mondta, hogy – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Ha kint lönnénk, ezért a bírónon fordulnék.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Neköm s**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** köllött ögyéb. Mondom neki, hogy – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Csak kopogtatni köll, mert igön közel vagyunk a törvényhön.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁵⁰

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Csömpe**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Orovecz a munkásait szerződéssel kötötte lē**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** – beszélte Tóth Ernő. –**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A részösöket kötelezte az aratás elvégzésire, ami magában természetös, de ehhön a munkáhon sok robotot is hozzácsapott. Ezök különféle tanya körüli munkák voltak, a tapasztástul a gödörösásig. A szerződésben még az is benne volt, hogy a kazlakat röndben köll hagyni. Mivel a szája csömpe volt, érthetetlenül hadarta a fölsorolást: **»Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Accaracca, satöbbsi«. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Így a munkások pontosan azt sem tudták, hogy mire vállalkoztak.

Az is igaz, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gy-**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gy részös Szent Mihályig tüle két szekér gabonát, úgy 30 mázsa körül búzát, árpát, zabot hazavihetött, ami egész kis vagyon volt. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Csömpe**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Orovecznek annyi gabonája termött, hogy a szűrűben még szeptember közepe táján is lóval nyomtattak, és 20-25 részös dolgozott nála.

¹⁵⁰ Szentí T. 1985. 142-143.

A részösök mondták is Orovecz úrnak –Hiba! A hivatkozási forrás nem található. mert így köllött szólítani –Hiba! A hivatkozási forrás nem található., hogy – Hiba! A hivatkozási forrás nem található.A környékbeli gazdák mán mind elnyomtattak.Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Ekkor Orovecz úr azt mondta, hogy – Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Azok, kéröm, szögény embörök.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.

A részösök csudálkozni kezdtek, mert azok a Hiba! A hivatkozási forrás nem található.szögény embörökHiba! A hivatkozási forrás nem található. 40-50 holdas gazdák voltak. Így válaszoltak vissza: – Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Orovecz úr, a szögény embörök mink vagyunk.Hiba! A hivatkozási forrás nem található. A gazda azt felelte: – Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Kendtök, kéröm, kutyafaszok, kendtök, kéröm igavonó barmok! Kendtökrül a krónika sēHiba! A hivatkozási forrás nem található. ír!”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.¹⁵¹

Kérdő Szücs Ernő beszélt: „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*A 94 éves korában, 1914-ben elhalt ezör holdas Maczelka Jóska nagygazda botjával utasította röndre a hetven felé ballagó fiait, akik a vagyon mögosztásáruul mertek neki említést tönni.

Előfordult, hogy az ötven-hatvan éves fiaknak még mindég az apjuktul köllött ruhára valót kúdulni, vagy az öregöt möglopták. A hombárfúrók ēHiba! A hivatkozási forrás nem található.gy része a gazdák fiai voltak, akik alig kaptak pénzt, és rákényszerültek a lopásra. Ez az apa bűne volt. A tolvaj gyerökök a tanyásukhon rejtötték a zsák búzát, és onnan hordták el vékánként eladni, hogy nēHiba! A hivatkozási forrás nem található. lögyön föltűnő.

Az öreg legtöbbször tudomást szörzött a lopásruul, de általában szömet hunyt, mert a fiakban kialakult félelöm miatt az atya vesztesége így kevesebb lött, mintha neki köllött volna adni.

Amikor az unoka dicseködött a vásárban összeakadt cimborájának, hogy az apjának milyen birtoka van, möghallotta a nagyapja, és káromkodva odafordult:

¹⁵¹ Szentí T. 1985. 143-144.

– *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* Mi van a tē*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* apádnak, baszom az apád Istenit! È*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*gy szöge sē*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*!Hiba! A hivatkozási forrás nem található. És a gyerököt mögpofozta a szólni sē*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* merő apja előtt.

Az első világháborúba elvitt gazdafiakat úgy löhető hazahozatni a biztos pusztulásbul, ha az apjuk földet íratott rájuk, mert azt művelni köllött. A katonát, mint *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*könyeradót*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* visszaengedték a frontrul. Az è*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*gyik nagybátyám is visszahozathatta volna è*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*gyetlen fiát, nem lött volna gond vagyont íratni rá, de inkább lē*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*mondott a fiárul, mint hogy è*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*gy talpalatnyi földet is adott volna neki.*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*¹⁵²

Valamennyi eddig névvel említett személy közül talán a pusztai Maczelka Mihály (1868–*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*1940) volt a legkülönösebb személyiség, akiről Móricz Zsigmond 1933. aug. 13-án *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Takaros Maczelka*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* címen írt a Pesti Naplóban. Mindössze 20 kisholdja és 24 hold bérelt földje volt, de azon *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* Kőszegfalvi Ferencet idézve *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*:

„*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*[...]önmaga és családja munkaerejének végletes kizsákmányolásával, a mániákusságig pontos, takarékos gazdálkodással, országos hírű mintagazdaságot teremtett[...] Birtokának csodájára jártak, de példáját *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* bár rokonai közül néhányan megpróbálták *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* nem bírták követni. Környezetétől a *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Takaros*Hiba! A hivatkozási forrás nem*

¹⁵² Szentí T. 1985. 114-116.

*található. ragadványnevet kapta.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*¹⁵³

Nagy Gyula írta meg az életrajzát, tőle idézünk: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Az út széle gereblyélt volt, először kisgereblyével, azután **tüsökboronával** elboronálták. Ember húzta a boronát, hogy a ló patájának a nyoma ne látszon[...]

Az első világháború előtt **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** noha volt lókapájuk **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kikapával kapáltak. Hátrafelé haladva kapáltak, hogy a már megkapált földet ne tapossák össze. A kikapált gatz a kapás előtt levő **köténybe** gyűjtötték, majd kiöntötték a kukorica szélébe. Minden tőnél kézzel egy kis tányért készítettek. A nagy göröngyöket a kapa fokával szétverték[...]

A kukoricát **hajason** szedték. A szedőknek kés volt a kezükben (az öregnél metszőkés) és a cső levágásakor egyforma **csomót** vágta. A csövet a nyakukban lógó zsákba rakták és a kukoricaföld szélén álló kocsira borították[...]. A szárt a föld színénél egyenesre vágta (másnál a vágás felülete ferde volt), hogy ne rongálja a cipő talpát. Húsz szálat tettek egy kévébe. Madzaggal vagy fűzfavesszővel kötötték be, ezt nem rágta el az egér[...]

Nyáron a férges és száraz leveleket egyenként letépték, de úgy, hogy a répa ne sérüljön meg[...]. A kihúzott répát **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** levelével lefelé **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** visszaállították a répalyukba. Egy másik ember vödörből síkárkéfével vagy ruhával a földet lemosta róla. Amikor megszáradt, a harmadik ember késsel levágta a leveleket, amelyek a répalyukban maradtak[...]

A levágott lucernarendek tövei egy vonalban álltak. Ketten-hárman marokba szedték a rendeket és kerítés mellé állították száradni. Száradás után csuhéjjal kis kévékbe kötötték. 30 kévét raktak egy keresztbe. Karóra húzták a keresztet[...]

Az udvaron műkutatót fűrtak, bárkinek szívesen adtak vizet, de mindig az öreg öntötte tele a kantákat, nem szerette, ha a kút körül vizes tócsa volt. A vályút minden héten takarították, még aratásban is kisúrolták.

¹⁵³ Kőszegfalvi F. 1993. 80.

*A 80-100 **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**-ölnyi virágos- és veteményeskertjüket is bekerítették. Minden tavasszal ásás közben a földet átrostálták. Nagy rostát használtak erre a célra. Az egyik ember lapátolta a rostába a földet, a másik kezével dörgölte. A rostát nem emelték fel. Amint az alja tele lett, odább tették[...] Mindig volt pálinkája. Naponta egy litert számított magának s a többit a vendégeknek szánta. Az orvos szerint a pálinka marta ki a **gegőjét** s utóbb rézcsövön táplálkozott, de akkor is ivott. Minden esztendőben a gyümölcsfák derekát üvegdarabbal szépen lekaparták és olajos ruhával megtörülgették[...]*

*A padlásfeljáróhoz egy pár gyékénypapucsot raktak s csak abban léphettek a padlásra. Ha a látogató röstellte levetni a cipőjét, zsákot terítettek a padlásra. Ámbár **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** úgy mondják **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a nagymágocsi grófkisasszonnyal is levettette a cipőjét[...]*

*Fiait, lányait nagyon keményen dolgoztatta, de magát sem kímélte egy csöppet sem. A fiai, lányai belegörbültek az állandó megfeszített munkába. Különösen a legöregebb fia **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Mihály **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, aki legjobban szót fogadott, az görbült meg. Gyermekének drága ruhát vett de nem állt rajtuk a ruha, mert a sok munkában elformálódott a testük. János fia háborúban járt és fogoly volt. Ott kipihente magát.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁵⁴ Az öreg Maczelka **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Saját bevallása szerint napi két órát aludt.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁵⁵*

*Katona Imre lektori véleményében fontos kiegészítést tett a Maczelka portréhoz: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.****TakarosHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Maczelkáéknál magam is jártam; egy adalék emlékeimből: nem egy, hanem négy köcsögszárító karó volt a tanya előtt, és a széljárás szerint aggatták rájuk a cserépedényeket.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***

¹⁵⁴ Nagy Gy. 1975. 541-545.

¹⁵⁵ Kőszegfalvi F. 1993. 80.

„Szegények”

A török hódoltság utáni visszatelepülés óta ismert, sőt koronként növekedőben volt Hódmezővásárhelyen is a szegénység. Ezt jelzik a zendülések, a betyárvilág kialakulása, az egyes bűnözési hullámok megjelenése és növekedése. A szegénység olykor már elviselhetetlen volt, és a mezőgazdasági lakosság szervezetlensége miatt többnyire egyéni kitérésekkel hívta föl a figyelmet sorsa jobbítására.

Ellentétben Hitlerrel, aki a szegénységet és a szegényeket megvetette, sőt mint deviánsokat a társadalomból kitzításra javasolta, mi nem ítélünk ilyen sommásan és embertelenül. Mindenek előtt a szegénység két típusát kell megkülönböztetnünk. Az egyik, és a nagyobb csoportba tartoznak az *önhibájukon kívül, a társadalmi körülmények miatt* szegénységben élők rétege, míg a másik, a kisebb csoportba azok tartoznak, akik *önhibájuk miatt*, korhely, munkakerülő, a társadalom normáit be nem tartó, sőt azokkal mindig ellenszegülő magatartásuk miatt élnek szegénységben.

A szegénység tehát *nem egyenlő a megvetendő vagy üldözendő devianciával*, hiszen évszázadok óta százezrek éltek szegénységben, de sorsukat vállalva, becsületesen dolgoztak, nevelték családjukat, sőt példamutató életet éltek. Nem egyszer erkölcsösebbet, mint az uralkodó osztály egyes tagjai, ill. rétegei. Az, hogy mégsem boldogultak, a *társadalom hibája volt*.

Ugyanakkor mindig van egy réteg, mely lusta, irigy és a más kemény munkájával megszerzett vagyona pályázik, vagy abból kíván élni; mely kisebb részben testi, nagyobb részben lelki habitusa miatt képtelen a kitartó, fegyelmezett munkavégzésre, ugyanakkor nem retten vissza a büntények elkövetésétől, melyek ideig-óráig hozzásegítik életének tengetéséhez. Mi őket kívánjuk bemutatni.

Már 1791-ben ezt publikálták: **„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]némmelly szegényebb sorsu Lakosok számosabb fiaikat, és Leányikat időről időre haszontalan magok által tartván ezeket egy részről **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** henye hivalkodó, és buja életre reá szoktatták más részről pedig **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** köz jót annyiban károsítják hogy az helybéli jobb tehetségű gazdák ésmérős, és ithon valo családokat nem kaphatnak, az ollatén számossabb

gyermekek[ne]k pedig az föllebb emlétett szegényebb Atyák sem dolgot magok körül ádni nem tudván ell nem kerülheti, sem az Attya sem a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** gyermek, hogy ha mindenkor nem rosz[as]ágbolis de leg alább szükség ből leg gyakrabban tolvajságra ne adgy[a] magát.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁵⁶

Nem valószínű, hogy ezt a levéltári dokumentumot kikutatta és ismerte volna egy évszázaddal később az a lapíró, aki az arzénes gyilkossági per kapcsán szinte ugyanezeket a gondolatokat újra fogalmazta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A gondnélküli élet, a pénz utáni vágy, a kényelem iránti szeretet lehetnek e szerencsétlen teremtéknél első ízben a lelki rugók, hogy szülőt, testvért, férjet, rokont, jó barátot és ismerőst nem kímélve, biztos kézzel földeljük el azért, hogy néhány véres forinthez jussanak, mely pár nap mulva már könnyelműen elfecsérlődött kezeik közül[...]

De később már bizonyára az erkölcsi vakság vitte őket ezen a bűnös lejtőn[...]

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁵⁷ Az újságíró néhány nappal később így fogalmazott: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Ezen pert megteremtő egyének erkölcsi romlottságának és süllyedésének gyökerei mélyen benyulnak proletár társadalmunk termékeny talajába[...]

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁵⁸

Tovább kutatva a levéltári dokumentumok között, 1796-ból az alábbiakat jegyezték föl: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Bővebben lévén mindenütt mindenféle életnek [kenyér gabonának] a termése, és **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** szerint a Kenyér Keresésnek modja, oly annyira el húzta magát a Szegénység az aratás, és nyomtatás által való élet kereséstől, hogy az Uraság, ki a szükség idején sok irgalmassággal viseltetett, a Szegénységhez, [termény]takarókra és nyomtatokra alig tehet szert[...]

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁵⁹ Ennek ellenére rendszeresen ingyen gabonát osztottak szét a

¹⁵⁶ CsML. HF. Hirdetőköny. d. 1. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**17a Apr. 791.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

¹⁵⁷ Vetró L. E. 1897. jún. 23. 1: 1.

¹⁵⁸ Vetró L. E. 1897. júl. 5. 10: 1.

¹⁵⁹ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**17a Julij 796.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

rászorulók között. Azt is hirdették, ha erre nem került sor: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **A Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** szükölködő szegénység **a Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** héten a Város házához gabonájért ne jöjjön, mivel **a Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** héten senkinek sem fog adódni. -” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁶⁰ Ha már az egészségesek alamizsnaként nem kaptak, akkor vajon miért nem dolgoztak? A testi fogyatékosokról ugyanis külön gondoskodás történt: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **A Nyomorekok, koldusok magok jelencsék magokat.**” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁶¹

Egy 1756-ban kelt pörben a saját sorstárs paraszttanúk így jellemzik Barta István vádlottat: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]eő csak egy tekerő volt, Se jó paraszt[...], Se jó Deák[...] a Szálláson Sem Sokat volt, mert eő néki a dolog bűdös volt[...] **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Barta többszörös csecsemőgyilkosság miatt áll bírái előtt. Önérzetesen így védi magát: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]minthogy szegény állapottal vóltunk, rajtunk el szaporodnak gyermekűnk, nem tarthatyuk, [mert] más kezei lábai lesznek[...]” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁶² Hányan váltak évszázadok során mások cselédjeivé és nyomorogtak, mégis számos gyermeket neveltek föl anélkül, hogy elpusztítottak volna belőlük egyet is, sőt, ha valaki meghalt közülük, azt legtöbbször családi tragédiaként élték meg.

Ugyancsak a szegénységre hivatkozott 1803-ban az az anya, aki összeszurkálta csecsemőjét, hogy megszabaduljon tőle. Jellemző azonban rá, hogy amikor a szomszédok rátaláltak a még vergődő kislányra, kinek „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...] **a Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** testén lévő, bé dugva vólt Jukból **a Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** vér ki bugyant[...]” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** nem a gyermek életének megmentésére törekedett. Az anya a sorsáról így vallott:

¹⁶⁰ Cs.ML. Hf. Hirdetőkönyv. d. 2. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1795. jan. 18a. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a 6. lap közepén.

¹⁶¹ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1782. Die 1a 7br **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

¹⁶² CsML. SzF. IV. A. 53. a. 3: 415-444; 492-545; 810-838.

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **AHiba! A hivatkozási forrás nem található.** gyermek ágyamat csak egy hétig feküdtem; de azután kénytelenítettem fel kelni **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** gyermek ágyamból, mivel kenyerem nem volt, és **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Férjem gazdája is, **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** bériből, Búzáat vagy Kenyerre valót nem adott, és így, hogy másnak dolgozhassam **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Kenyéréért, azért szakasztottam félbe **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** gyerek=ágyamat.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁶³ Itt jegyezzük meg azt, hogy közismert, miszerint számtalan asszony munka közben a földön megszült, gyermekét bepólyálta és folytatta tovább a dolgát. Nem feküdt gyermekágyat, hanem végezte a feladatát, most már kettőjükért, olykor egy egész családért, és nem ölte meg csecsemőjét.

A lustaság további példáit jelzi az 1769-ben keltezett pör, amelyben a cselédfiú és lány paráználkodtak. Utóbbi vallja: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]mellyet észre vehetett **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Gazda Asszonyomis, mert eleget látta hogy jágyzott véllem, és mondottais hogy Semmi hasznomat nem veszi, mikor itthon vagyok[...]

1782-ben „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]Hetes Ersók Dohány Szedéskor több üdőt töltött azon Legénnyel, mint Sem Dohány Szedésben.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁶⁵

1819-ben Túri Ilona 41 éves vásárhelyi asszony, akinek férje *közkatonaként* szüntelenül odaszolgált, és ezért feleségét nem tudta eltartani, összeállt egy 46 éves béressel, ezért az úriszék **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** botránkoztató társalkodásukért **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 30-30 korbácsütésre ítélte őket. Az asszony így védte magát: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...] **aHiba! A hivatkozási forrás**

¹⁶³ CsML. SzF. IV. A. 53. 1803. Szept. (Dobzolt anyag 1. akta.)

¹⁶⁴ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 4: 1103-1104.

¹⁶⁵ CsML. SzF. IV. A. 21. b. 2:607-608.

*nem található. Szegénységem nem engedi, hogy magam legyek[...]”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*¹⁶⁶

1796-ban találtuk meg az első olyan büntetőpért, amely a vagyonyhelyzetet tisztázta. Amikor a kihallgatás folyt, a személyazonosságot pontosító kérdések között ez is szerepelt: »**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**mi vagyonod van?«**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Hazánkban ez a polgárosodás kezdete, amikor a jólét és az ember megítélése dolgában föltételként a vagyon került előtérbe. A francia forradalom reformgondolataitól, főleg az *egyenlőségtől*, a vele járó vagyongosztási törekvésektől is félték. Ebben a korban I. Ferenc császár (1792–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1835) viszonylag hosszú, 33 éves uralkodása idején, a napóleoni háború a nép számára elszegényedést, a polgárosodó réteg számára a hadiipar és a kereskedelem révén pedig konjunktúrát idézett elő.

Az általunk vizsgált pörök a Dél-Alföldre terjedtek ki, tehát nemcsak Hódmezővásárhely gyanúsítottjai és bűnösei voltak benne, hanem a környező településekéi is. A szegénység az egész térségre jellemző, hiszen társadalmi méretű volt. Mivel a gazdasági helyzet összefüggött, ezért belőle Vásárhely nem szakítható ki, így tájékoztató jelleggel, 1843-ig az alábbi statisztikai adatokat mutatjuk be: 40 pörben 58 személytől kérdezték, hogy mi vagyona van. Közülük 27 főnek volt kisebb-nagyobb vagyona. Semmije sem volt 31 embernek, igaz, hogy közülük hajadon, legény, kiskorú volt 8 fő. Ugyanakkor ebbe a csoportba sorolhatók azok a korosabb feleségek tucatjai is, akik szintén vagyontalannak vallották magukat, hiszen a férjük tartotta el őket és neki voltak kiszolgáltatva. *Mesterségesen keltett és fenntartott szegénysorban éltek.* Közülük sokan éheztek, hiszen a férj például fiatal szeretőt tartott, vagy nem törődött az asszonnyal.

1843-ban a férj ifjú szeretőjével így *hóhérolta* idős feleségét: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]még enni sem igen adtak néki **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**s mult el egész hét is hogy alig jutattak valamitskét az öreg asszonynak[...] még az öreg **Hiba! A hivatkozási forrás**

¹⁶⁶ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 11: 49-50.

A novemberi dobozolt pöröknél a 63. és 64. számú ügyirat.

nem található. menyetskével aHiba! A hivatkozási forrás nem található. szobába külön asztalnál, aHiba! A hivatkozási forrás nem található. gyermekek aHiba! A hivatkozási forrás nem található. konyhába aHiba! A hivatkozási forrás nem található. földön ettek addig az öreg asszony kint éhezett Hiba! A hivatkozási forrás nem található.s be sem igen botsájtották. -"Hiba! A hivatkozási forrás nem található."¹⁶⁷

Hasonló esetet ismertet Böszörményi Ede 1863-ból az esperesi jelentésekből. A férj kurvázta feleségét, „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]kenyerét tőle sajnálja:– **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Kelj fel, egye meg a fene a hurkádat, sokat eszel**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** beszélte.”¹⁶⁸

Kiss Lajos **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A jófajták**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** alfejeztben írta a *semmirekellőkről*, hogyan válhatik valaki önhibájából szegénnyé: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Már a gyermekkorban meglátszik, kiből lesz rendes ember, kinek nem jó még a körösztülváló csontja se. Ha feladják iskolába a rossz kölköt, csak hazulról megy el, de nem az iskolába igyekeznek[...] Sok bánatot és keserűséget okoz szüleinek, kik eleinte ütök verik[...] Nagy keservesen ha egy-két esztendőket kijáratnak vele, azután kiadják kanásznak, hátha a jobbik eszét venné elő, de a gazdát nem állja, onnan is hazaszökik. Néha bekap úrféléhez, de onnan is mihamarabb kitörök a szekere rúdja, mert a rábízott dolgot nem hajtja végre, vagy pedig rájönnek, hogy enyves, ragadó kezű. Ismét hazakerül és szülei nyakán élőködik[...]

A komolyabbak közül is sokan elkorhelyeskednek a katonaságnál, ahol elszoknak a dologtól, s mikor kikerülnek, kötéllel sem lehet a tanyán tartani. A városba törekszenek, hogy kedvük szerint duhajkodhassanak. Az ilyeneknek nem kopik a körmük a dologban[...] Éjszaka virrad az ilyeneknek, tyúkot, libát, birkát lopnak, miért aztán a kutyalukba (tömlöc) kerülnek. Boltot

¹⁶⁷ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 14: 377.

A dobozolt anyagban júniusban a 15. ügyirat.

¹⁶⁸ Böszörményi E. 1993. 720.

feltörnek, hombárt fűrnak, ház falát kiássák, pulykát, sonkát lopnak[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁶⁹

A lányok, asszonyok gyakran egy hajba való szalagért, ingvállért, rokolyáért, csizamáért odaadták magukat, a cselédek pedig azért túrték el gazdáik testi-lelki megalázását, kihasználását, hogy munkájuk legyen. Ez a folyamat nem enyhült, sőt a XIX. század végén erősödött. A nálunk késve jelentkező ipari forradalom hatására a tanyai, uradalmi gazdaságokban a kézi munkavégzést felváltja a gép, így sok nincstelen marad termelőhely nélkül. A folyószabályozásokkal kapcsolatos földmunkák szintén fogynak, megszűnnek, innen is kiszorulnak a kétkezi munkások. Nem voltak véletlenek a térségben a föl-föllángoló szocialista zendülések, így Vásárhelyen 1894-ben a Szántó Kovács-féle mozgalom; ill. a rablások, gyilkosságok elszaporodása.

A nők egy része sem volt különb a semmirekellő férfiaktól. Kiss Lajos többek között így jellemezte a mihaszna, szegény lányokat, nőket: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]igencsak minden hónapban kitelik az esztendő, mert ahol csak lehet, kihúzza magát a dologból. Azon kívül balkezes, ami kezeügyébe kerül, elviszi. Otthon is kilopja apja zsebéből a pénzt a gonosz cselekedetű[...]

Aki tanyára áll el szolgálónak, egyik tanyából a másikba mászkál. Nem a kötelességét végzi, az istállóban a béresek közt van[...] Szidják, pocskolják, még meg is agyalják, de nem ér semmit, hasznát nem lehet venni. Az ilyen lány nagy gond a szülőknek!”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁷⁰

1905-ben a mágocsi uradalomba 700 munkást kerestek répát szedni. Mindössze 7 ember jelentkezett. Ekkor több bért ígértek nekik, de még így sem lett ki a létszám.¹⁷¹

1907 szeptemberének egyik éjjelén 12 bál volt a városunkban. Egy kivételével valamennyit a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** szegényebb néposztály rendezte **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, akik „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]A szegénységről panaszkodnak nappal és mulatnak, szórják a pénzt éjjel[...]

¹⁶⁹ Kiss L. 1955. 201-202.

¹⁷⁰ Kiss L. 1955. 517.

¹⁷¹ VV. 1905. Okt. 22. 4. p. (Hazugság a szegénység.) Lásd még: Okt. 27. 3. p.

[...]a lelketlen anyák 12-14 éves lányait viszik el oda és engedik, hogy a gyenge, fejletlen gyermekek a rossz levegőjű teremben egész éjjelen át táncoljanak[...]” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁷²

1909-ben Bálint József írt cikket a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Babakorzóról***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**fényezés nyomorúságát**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** állítva pellengérré. A fiatal lányok öltözködési szokásairól elmondja, hogy a legszegényebbek is úgy öltöznek ki, mint a dobozból kihúzott babák. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A szanatóriumi népünnepélyen selyembe, virágba öltöztek.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁷³

1912-ből megtudjuk, hogy az elmúlt öt év alatt telekszabdallással 131 városi ház és 1027 tanyaépület épült.¹⁷⁴ Nyilvánvaló, hogy ezeket nem néhány népnőző, legkevésbé a lusta szegények, hanem sok átlag keresetű és életmódú polgárunk építette. Zömében a takarékos és szorgalmas kisemberek.

Betyárok

A *betyár* szó perzsa eredetű, onnan került át a török nyelvbe, amely a magyarba közvetítette, és *dologtalan suhancot* jelöl.¹⁷⁵ A betyár szó Vásárhelyen, eddigi kutatásaink szerint írott formában először a város jegyzőkönyvében 1744. jún. 21-én jelent meg, és mindjárt pejoratív formában: „[...]minden tizedben vizitálók járnak és **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]3tio Senki ord[inaris = kirendelt] Biró híre nélkül akar mi nevel nevezendő Rideget Betyárt az házáb[a] ne fogadgyon.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁷⁶

A betyár szónak két jelentése volt: 1. Olyan, többnyire család nélküli, szegény legényeket jelentett, akik maguk semmiféle termelőeszközzel nem rendelkeztek, és a gazdákhöz elálltak alkalmi munkákat végezni, elsősorban aratásnál *részes munkát* vállaltak. Szerették a szabad életet, ezért gyakran

¹⁷² VV. 1907. Szept. 24. 2. p. (Nagy a szegénység.)

¹⁷³ VV. 1909. Júl. 17. 1-2. p. (Néhány őszinte szó.)

¹⁷⁴ VV. 1912. Febr. 6. 3. p. (Szaporodunk, szegényedünk.)

¹⁷⁵ Szabó F. 1964. 57-70.

¹⁷⁶ CsML. HF. Protocollum Judicale IV. A. 1001. a. 2: 60.

pásztorok, számadó juhászok mellé is elszegődtek. 2. Olyan ember, aki *törvénytelen úton*: elsősorban rablással, fosztogatással, haramiaként erőszakos ragadozással; de olykor alattomosan, sunyi tolvajlással is javakhoz jutott, amelyeket többnyire elherdált. Egyik dalunk így magyarázta:

Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Ugy ég a tűz
ha lobog, ha lobog,

Ugy élek én ha lopok, ha lopok[...] **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁷⁷

A betyár életforma a *létbizonytalanságot* fejezte ki, és a török hódoltságot követő visszatelepülés után gyökeret vert a dél-alföldi szegénységben. A feudalizmusban földje, telke csak a földesúrnak volt Vásárhelyen is. A jobbágyok, zsellérek magánvagyonként csupán a rajta létesített al- és fölépítménnyel, valamint személyes eszközeikkel, ingóságokkal rendelkeztek. Vándorolni és letelepedni csak az uraság, utazni pedig a tanács engedélyével, a hivatal által kiállított *személyes levéllel*, ún. *úti levéllel* lehetett. A súlyos gazdasági bajokat fokozta az országra nehezedő Habsburg-elnyomás, mely a *nemzeti öntudatot is mélyen sértette*.

Senkiben nem kívánunk illúziót kelteni!, az igazságkereső, a nép nevében a gazdagokat megbüntető, a szegényeket támogató *betyárhős csupán folklór*, legalábbis nálunk bizonyosan az, s ezt meggyőződéssel állíthatjuk. Több levéltárunkban évekig kutattuk a betyárkérdést. Fél százánál több fond, sok-sok folyóméter aktájában egyetlen olyan bűnpert sem találtunk, amely a gazdagok népnyzó magatartását volt hivatva megtorolni. A legtöbb bűntényt az *erre való hajlam* hozta létre, a munka nélkül biztosított könnyebb megélhetés. Vegyük figyelembe, hány ember gazdagodott meg a rablásokból! Tettei nem váltak ismerté, kiléphetett volna a bűnözők közül, de a kapzsisága újabb és újabb idegen vagyon megszerzésére ösztönözte, mindaddig, amíg el nem fogták. Az 1854-ben, az algyői uradalmi intéző: Palásthy ellen éjszaka

¹⁷⁷ **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Tiszavidéki Uj Nóták. Az ifjúság számára egybe gyűjtve. Kapható: Török Pál könyvtárusnál, Hódmezővásárhelyen. Nyomatott: Nemes Ármin villanyos gyorsajtóján [így!] Hódmezővásárhelyen. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Betyáros dal. 8. p.

végrehajtott gyilkosság sem volt *betyárcselekmény*, hiszen a lakásából semmit sem vittek el **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** és ez igazán nem a haramiákra jellemző magatartás **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, hanem *népitélet*, amelyet a nyomorgatott szegény parasztok népes, ámde névtelenségben maradt csoportja, s nem egy meghatározható betyárbanda követett el.

Ebben a *szubkultúrában* különleges helyet foglaltak el az *úri betyárok*, akik országosan szép számmal lehettek, a Dél-Alföldön viszont a levéltári adatokban névvel jelölve egyet sem találtunk. Ők kalandvágyból, szadisztikus hajlamuk kiélése és további vagyongyűjtés végett éltek *kettős életüket*. A betyárokat maga a nép is elkülönítette. Volt közöttük *lovas-, rabló-, futó-, kapca-, laci-, gyalog-, lopó-, falásó-, igazbetyár* stb. Küllös Imola ezt a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** rangsorra **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** korábban végérvényesen pontosította.¹⁷⁸

Már a XVIII. század végén kevés pénzért vagy élelemért embereket vertek agyon. Bár a betyárok a népből jöttek, *közönséges bűnözők voltak*, vagy hamarosan azzá váltak. „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]maga a nép is félt a betyároktól, a kiknek inkább szállást, barátságos vendéglátást nyújtott, semhogy elárulta volna őket.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁷⁹ Ezek a zsványok gyakran *saját sors- és osztályos társaik ellen fordultak. Népi hősöknek vagy hazafiaknak nem tekinthetők!* Egy 1775-ben kelt testamentumban Kis Boldizsár módos jobbágy, Ferenc nevű fiára így panaszkodott:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]van egy fiam bujdosóban Kis Ferencz, a kit mind a tisztességes tudományokra elsőben, mind pedig annak utánna Mesterségre is ígyekeztem taníttatni, de haszontalan volt feslett erköltsé miatt; ki is nem hogy jóban ígyekezte volna magát foglalni, Sőt naponként jobban el fajult gonosz cselekedeteiért az én sok szomorúságomra tömlöczötetett; magamat javaimban meg Károsított, méhemet el lopván, fizettem is érette egy ízben fl[orenci forintban] 4[-et]. mivel azért ily engedetlen, szofogadatlan, és attyát szomorító s vég képpen el

¹⁷⁸ Küllös I. 1988. 31.

¹⁷⁹ VV. 1904. Jan. 19. 3. p. (A régi betyárvilág aktái.)

*hagyó rossz fiú volt, néki semmit sem hagyok.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*¹⁸⁰

1795-ben Betyár Nagy István végrendeletében pontosan megfogalmazta, hogy a betyár épp annak a közösségnek nem használt, amelyből származott. Midőn betyárrá vált fiát az örökösödés során megrövidítette, elhatározását így indokolta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]Istvánnak pedig azért nem [hagy semmit], hogy ő mindég tsak betyár ember volt, az Közösnek semmit sem szolgált, sem nem használt.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁸¹

Miként ítélték meg azok a rablók, akikről 1855-ben ez a hirdetés keletkezett?: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Héjja István helybeli lakosnak Csomorkányi útfélen eső tanyájára Március 22én esteli 10. óra tájban 4. rablok menvén, mi után feleségét Juhász Katalint, ki 5. napos gyermek ágyas **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** az ágyból kihúzták, verték és Kínozták 300. p[engő] f[orin]tot bankjegyekben elvittek; **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** felkérletnek a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** becsületes lakosok, hogy miután Városunkban a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** lopások és rablások így elhatalmaztak, a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kik a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** fent elő sorolt rablásnak elkövetőiről valamely tudomással bírnak, azt azonnal a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** rendőri hivatalnál jelentsék be, nevök el lészen halgatva. -

a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** rablók személyes leírása.

egy volt magas, izmos, öltözete kopott fehér szűr, és rajthuzliba¹⁸² igen vastag hangu, a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** másik alacsony zömök, öltözve volt szürkankó¹⁸³ és magyar nadrágba kettő mivel azok kint

¹⁸⁰ CsML. HF. Testamentumok I. kötet: 268.

¹⁸¹ CsML. HF. Testamentumok II. kötet: 13.

¹⁸² „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Rajthúzli = gombos nadrág: hosszú, szűk szárú, oldalt lapos rézgombos, a szár alján esetleg bőrrel borított kék posztónadarág[...].”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** MNL. 1981. 4: 299-300.

¹⁸³ **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Szürkankó = „[...]szürposztóból készült kabát féle, amelyet felöltve viseltek. Szürposztó anyaga a szürnél keskenyebb, maga a szürkankó a szürnél kisebb ruhadarab volt[...].”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** MNL. 1982. 5: 138.

voltak nem láttatott; **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** ki ezen rablókról valamely tudósítást adhat, jelentse **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Polg[ár]mest[eri] hivatalnál. -” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁸⁴

Néhány hónappal később: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Megye főnöki rendelet folytán Tóth József helybeli lakosnak Június 11-12ik közti éjjelen 4 fejszével fegyverkezett, be mázolt képü rablók által történt megtámadtatásáról körülményesjelentés [így!] kivántatván[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁸⁵

(Megjegyezzük, hogy ez a hirdetőkönyv tele van olyan tudósításokkal, hogy kit, mikor raboltak ki. Rengeteg a gátlástalan cselekedet. Ezek mintegy 90 %-a zajlott tanyán és csak 10 %-a városon.)

A XVIII. század utolsó harmadára már kialakul mindaz a betyártulajdonság, ami a bűnözőt a napszámban dolgozó betyártól megkülönböztette. A haramiák társakkal, gyakran *bandába* verődve, *éjszaka* követik el bűncselekményeiket. Többnyire *lopott lovon járnak*, állatokat, pénzt, ékszert, élelmiszert és ruhaneműt *rabolnak*. Széleskörű *társadalmi összefonódásuk* van. Ennek is köszönhető, hogy 1841-től már fényes nappal is garázdálkodnak.

A dél-alföldi betyár földrajzilag körülhatárolható területen tevékenykedett, de ezt sem születése, sem lakhelye, sem alkalmi rablásainak színhelye szerint nem lehet egyetlen városra vagy határrészre leszűkíteni. Rablásterületük több város és falu, olykor három, négy megye is volt. 1850 után ez a helyzet még általánosabbá válik, és nehéz eldönteni, hogy ki a vásárhelyi, makai vagy szegedi rabló.

A betyárok zöme két rétegből került ki. Elsőnek a *szökött katonákat* kell említenünk. Hirdetőkönyveink tele vannak példaként itt idézett körözésekkel, hirdetésekkel: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.****AHiba! A hivatkozási forrás nem található.** n[eme]s Lovas palatinus Eő Herczegsége

¹⁸⁴ Cs.ML. HF. Hirdetőkönyv. d. 9. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1855ik évi Mártius hó 25ik.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

¹⁸⁵ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 9. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1855. Julius 8án, az 593/2403**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** bejegyzés. (A 3-as számjegyeket megfordítva, jobbra nézve írta.)

Regementyéből **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Reserva Escadronnyától, az el követett szökések végett **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** gyalogsághoz avattatott 2 személyek, **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** múlt decembernek 27dik napján Kecskemétről Katonai Lovakon, **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** mellyeken Katonai szerszám volt, el szöktek. - [Részletes személyi leírásuk következett, majd:]

[...]ezen 2. szökött Katonáknak el fogása, és az erántok teendő jelentés kívántatik.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁸⁶

Jellemző, hogy a dezertőröknek¹⁸⁷ időről időre kegyelmet hirdettek, az alakulatukhoz mégsem mentek vissza. „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Felséges Urunk[na]k kegyelmességébül, minden örökös Tartományokban fel kelt védelmező seregtől meg szökött Katonák[na]k Generál Pardon, vagy is örökös Botsánat, és engedelem hirdettetik, ugy hogy **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** ki leg közelebb jövő december holnapnak 10ik. napjáig, magát **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** kár **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Katonai Karnál, **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** kár pedig **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** polgári Tisztviselőknél, és Előljáróknál bé jelenti, és fel adja, vagy pedig maga Zászlója alá, mellyet el hagyott, vissza tér, és jövődöbéli maga jobbulásáról, és alhatatos hűséges maga viseléséről szoros fogadást téssen, az olyan, ha tsak magát különössen, más főben járó tselekedetben is nem keverte, minden legkisebb büntetés, vagy szemrehányás nélkül vegkepen ment marad, és előbbeni tisztességében és tekintetében vég legesen vissza tétetik.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁸⁸

Szabó Ferencet idézzük: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Már 1849. aug. 9-én arról kapott jelentést a Csongrád megyei császári biztos, hogy a szőregi csata után a honvédek közül számosan **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Vásárhelyi rétnak és tanyáknak vették

¹⁸⁶ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 3. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Pro 12a Januar 806. publ.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

¹⁸⁷ Dezertőr = francia szó, itt katonaszökevényt jelent. (További jelentései: ellenséghez csatlakozó, korábbi nézeteit, elveit megtagadó személy; áruló.)

¹⁸⁸ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 5. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Pro 19a 9br 809.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

*útjukat, Görgei táborát felkeresendők, minek valóságát erősíti a városi kapitánynak azon előadása, hogy a rétenn és tanyákonn honvédek már látottak is.***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** *A jelentéstevő Dobozy Lajos főszolgabíró.***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁸⁹

A szabadságharc bukása után különösen sok szökött katonát és bérest keresnek, valamint a hirdetőkönyvekben több *agnoszkálásra*¹⁹⁰ történő felszólítást találtunk. Vásárhelyen 1850 tavaszáig mindössze 95 volt honvédet tudtak besorozni. A tanyák, puszták népe rejtegette őket. A betyárüldözést később már összekapcsolták a honvédek, ill. katonaszökevények üldözésével. **„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]a Világos utáni betyárvilág kiterjedélyesedését a szabadságharc leverését követő barbár politikai üldözés, az önkényuralmi módszerek bevezetése nagyban elősegítette[...].”****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** –**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** írta Szabó Ferenc.¹⁹¹

A szabadságharcban részt vevő katonákat súlyosan megbüntették, ezért félelmükben sem tértek vissza állományukhoz. Akit utolértek, gyakran a helyszínen agyonverték, elég volt, ha a katonai uniformis valamelyik darabját rajta találták. Ennek következtében már tömeges szökésekről is hírt kapunk: **„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Az alább elsorolandó 51ik gyalog ezredbeli Cs[ászári] szabadságos katonák illetőségi helyöket elhagyván tartózkodási helyek kerestetik u[gy] m[int...].”***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** –**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** és 67 nevet soroltak föl!¹⁹²

A betyárt adó következő jelentős réteget az *állatorzók*: gulyások, csikósok, kondások, hivatalos (és nem néprajzi) összefoglaló nevükön a *pásztorok* képezték. Ők a puszták szívós, szabadsághoz szokott rideg, félrideg állattartó emberei voltak, akik nehezen túrték a kötelmeket, rokonszenveztek minden hasonszörűvel, csavargóval. Az elrablott jószágokból, javakból gyakran maguk is részesedtek. Foglalkozásuk a hivatalos körözüvényekben,

¹⁸⁹ Szabó F. 1964. 46.

¹⁹⁰ Agnoszkálás = a halott személyazonosságának megállapítása.

¹⁹¹ Szabó F. 1964. 86.

¹⁹² CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 9. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**855. évi Augusztus 12én a 2257/2294.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** hirdetés.

hirdetéseikben is összefolyik a betyárokéval. Több százra rúg az ellenük hozott, vagy velük kapcsolatos megszorító rendelkezés. Közülük néhány fontosat idézünk:

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Pál Gyurka a pásztoroknál ok nélkül való csavargásáért mások rettentésére 12 pálcza ütésekre büntettetett.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁹³ Korai adatunk van arról, hogy a pásztorokat kezdték számba venni, összeírni:

*„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.AHiba! A hivatkozási forrás nem található. Gazdaságok ismét intettek, hogy Pasztoraiknak, ugymint Csikóssaiknak, Gulyássaiknak, goboljosseiknek, Juhássaiknak, Kanássaiknak, azoknak bojtárjaiknak, Lakóssaiknak, és bére[se]iknek fel iratására, aHiba! A hivatkozási forrás nem található. Város Házához fel jöjjenek.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*¹⁹⁴

A csikósok, juhászok számbavételénél ezt hirdették: **„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.1. Mi legyék kereszt, és vezeték neve. 2. Mellyik v[á]r[me]gyéb[ül], vagy helységbül [való.] 3. volt é már valamely rosz tselekedetiért fogva, és vett é büntetést és mit. 4. mikép viseli most magát.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁹⁵

Szigorítják a fejadagukat: **„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Mivel szük az idő mind aHiba! A hivatkozási forrás nem található. Csikósok[na]k mind aHiba! A hivatkozási forrás nem található. Gulyások[na]k egy hétre egy egy személyre, két kenyérnél többet senki ne adjon, mert eddig is csak aHiba! A hivatkozási forrás nem található. csavargók elősködtek aHiba! A hivatkozási forrás nem található. Pásztorok nyakánn, hogy sók vólt kenyerek.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁹⁶ Vagy: **„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Tudva lévő**

¹⁹³ CsML. HF. Prot. Jud. IV. A. 1006. 2: 252. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.1756. die 18a. MaHiba! A hivatkozási forrás nem található.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

¹⁹⁴ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.1788. die 2a. Mar.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

¹⁹⁵ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.18a MaHiba! A hivatkozási forrás nem található. 788.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

¹⁹⁶ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.1788. die 9a Mar.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

azis, hogy **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** pusztákon, és Taligáknál melly sok dolgot kerülő Csavargó emberek tartózkodnának, és tetemes károkat okoznának **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Város Lakosainak, ezen karoknak el távoztatassa végett keménnyen meg tiltatik hogy senki az ollatén gonosztevő embereket **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Szállásokon meg ne szenvedgye, hanem azokat üldöztvén meg fogják, és az elől jároknak kezekben resignálják, azon okbul történék az, hogy **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Gujások és Kanászok számosabb kenyeret lon [így] summálnak hetenként¹⁹⁷, hogy azért az ottani lappango személyek[ne]k **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Taligáknál való ételnek meg fujtassék [így!] **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Gulyásoknak hetenként 6. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Kanászok[na]k pedig 3. Kenyerek fog járni.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁹⁸

1791 áprilisában már több oldalas tilalmat hirdettek pásztorokkal, betyárokkal kapcsolatban, amelyből részletet emelünk ki: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a roszra hajlandobb szemelly helyes Lakosok és pásztorok, szolgák attyafiságnak ésméretségnek, és barátságának szine alatt seött gyakrabban a már előre ell tökéletl gonosznak könnyebben leendő véghez vétele végett sok jövő menő haszontalan csavargó Betyárokkal és Levél nélkül bujkáló szőkevényeknek nem tsak ideig tartó megallapodást, és Szállást Házaiknak, és kint lévő Tanyáikon szoktak adni, hanem az illeténeket magok között hosszabb ideig lappangtatván az Elől Járokatis lassanként gonoszul el hitetni, miértha azok már régi helyes Lakosok volnának, és az egymás segedelmével ell követett gonoszságokról gyanuban vétethessenek[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**¹⁹⁹

¹⁹⁷ Kenyeret lon summálnak hetenként = több kenyeret vesznek át gazdáiktól hetenként, mint amelyre az önmaguk ellátására szükségük volna.

¹⁹⁸ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**18a Jul**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 790.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

¹⁹⁹ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**17a Apr 791.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** (A hirdetést 1790. febr. 20-án írták alá. Itt hívjuk föl a figyelmet a **Tanya** szó viszonylag korai említésére.)

1806-ból kelt hirdetés: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]minden gazdaságoknak parancsoltatik: hogy a Pusztákon lévő Pásztoraiknak, személyes Levelet adjanak, különben **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** kik olyan Levél nélkül találtatnak, **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Pusztákon, mint gyanús, és koborló személyek el fogattatnak, és érdemlet büntetéseket el veszik. -”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁰⁰ Egy hónappal később: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Mindazon gazdaság **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Pusztáknak kerülése, és **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** koborló, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**s tolvaj Betyároknak el fogása végett, **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Tavalyi mód szerint, alkalmas Lovas embereket állítsanak **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** puszta-Birák mellé minden héten: és ezen rendelésnek tellyesítésére az első gazdáknak szorgalmatos gondja legyen.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁰¹

1810-ben már **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**röghöz kötik**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, mozgásukban is korlátozzák a pásztorokat. Erről így hirdettek: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]minden féle Pásztoroknak, valakiknek csak számadásai alatt lévő Jószága kinn **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Pusztákon és nyomásokon vagy szorossan parancsoltatik: hogy állandóul **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Jóság mellett légyenek, és ha különös dólgaik véget haza jönnek is **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** városba, magokat **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Város házánál jelentveni, onnan Czedulát vegyenek magoknak az ide haza való szükséges mutatásra; különben **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** kik Czedula, és engedelem nélkül ide haza tapasztaltatnak 24.

²⁰⁰ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 3. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Pro 23a Marty. 806. publ.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²⁰¹ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 3. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**806. 20a apr. publ.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

pálcza ütésekkel fog[na]k büntetődni. -”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁰²

1811-ből származó újabb tilalom: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Juhokat, és egyébféle Jóságot is Pásztoroktól venni, hiteles gazda jelen léte nélkül, confiscatio [elkobzás] alatt tiltalmaztatik. -”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁰³ Utóbb már a rovott személyek, de még a lakosok nagyobb része sem tarthatott magának háttas lovakat:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** helybeli Cs[ászári és] K[irályi] Tekintetes szolgabírói hivatalnak 143 sz[ám] a[latt] kelt rendelete folytán a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** már nagyon elhatalmazott rablás és tolvajlás meggátlása tekintetéből városunk területén lévő minden rovott egyéneknek a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** ló tartás szigorúan megtiltatik, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** azért is azok, kik, magokat ilyeneknek lenni tudják, a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** most beállott országos vásárban lovaikat eladni iparkodjanak, mivel vásár után töllok mint makacsoktól elfog vétetni, és köz ár verésen eladatni. -”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁰⁴

Nevetséges félelmet és a hatalom tehetetlenségét tükrözte, hogy végül már a nyergek használatának eltiltásától is eredményt reméltek: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** helybeli T[ekintetes] Sz[olga]bírói hivatalnak meg hagyása folytán tudatik a lakosokkal hogy nyereg engedély nyerhetésére és pedig csak rendkívüli esetekben csupán jó erkölcsű és csak helybeli földes Gazdák tanuk elő állítása mellett és csak 1 óra ajánlhatnak[...]

”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁰⁵

²⁰² CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 5. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Pro 4a Mar. 810. publ.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²⁰³ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 6. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Pro 13a 8br 811. publ.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²⁰⁴ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 9. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1856. Január 20án**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a 44. számú hirdetés.

²⁰⁵ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 9. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Február 17én 1856. 135. tétel: 350/436.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

A betyárokat adó rétegbe tartoztak továbbá a külön alfejezetben tárgyalt *munkakerülő szegények*, de a *börtönviseltek*, *bűnözésre hajlamos egyének*, *szökött jobbágyok* is. Azt viszont világosan kell látnunk, hogy a betyárok fennmaradása és ténykedése évszázadokig csak úgy volt lehetséges, hogy a bűnözésben, vagy annak elfedésében megannyi segítőtársuk akadt. Kesztyűujj-szerűen belenőttek a társadalomba, akár a szicíliai maffia, sokáig ezért sem lehetett ellenük hatékonyan küzdeni. Gyakran nehéz megítélni, hogy ki a betyár és ki a nagyobb gonosztevő, aki a bűncselekményt elkövette, vagy aki azt ösztönözte, takargatta, orgazdaként a hasznából részesedett. A betyárokból és cinkosaikból így alakult ki a **betyárvilág**, amely már korok, évszázadok jellemző megnyilvánulása volt, és számtalan elszakíthatatlan szállal kötődött ahhoz a társadalomhoz, amely *szülte és üldözte*.²⁰⁶

Kik voltak ők, hogyan épült fel a társadalom másik, azaz *Janusz-arca*, a bűnözés világa? Elsőnek kell említenünk a *nőket*. Kutatásunk eredményeként külön tanulmányt írtunk róluk²⁰⁷, amelyet itt összefoglalunk. Az eddigi szakirodalom, elsősorban a folklór, a betyárokkal kapcsolatban a nőket mint *zsiványfeleséget*, vagy *betyárszeretőt* tartja számon.

A betyárvilágban a női szerep sokkal mélyebben *erkölcsi jellegű*, mint a férfiak esetében. Az egykori büntetőperes ügyiratokból ugyanis jól érzékelhetjük, hogy a legtöbb betyár-bűncselekményben vádolt nő előbb vagy utóbb más, főleg szexuális bűnperekben is megtalálható. A kurvák jelentős része itt a Dél-Alföldön betyárszerető, vagy éppen tevékeny részese a rablótámadásoknak. Találkozóhelyük rendre a korabeli csárda és kocsmá.

Nem véletlen, hogy 1783-ban Vásárhelyen ez a tilalom született: *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Csavargó és papir nélkül járó embert vagy Aszszonyt maga házához bocsátani, annyival inkább lakóul bé fogadni kemény büntetés alatt ne merészeljék; Sőt inkább az olyanokat jelentsék aHiba! A hivatkozási forrás nem található. Város házánál, vagy aHiba! A hivatkozási forrás nem található. M[éltóságos] Uraságnál.Hiba!*

²⁰⁶ Szentí T. 1980. 7: 91.

²⁰⁷ Szentí T. 1995. 277-284.

*A hivatkozási forrás nem található.*²⁰⁸ Hasonló tilalomról számolt be Novák László Kecskemétről, már 1751-ből. ²⁰⁹ A jelenség tehát nem volt elszigetelt!

Nagy Katalin tanú 1768-ban beszélt, hogy a vásárhelyi Rácz Miska 23 éves és Nédő Jutka 20 éves együtt paráználkodtak. Nédő Jutka „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]soha nem volt jó életű, mert mindenkor csak a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Korcsmákat űzte, leste, ott tanczolt, és mint egy Bélyár Asszony úgy viselte magát.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²¹⁰

Volt közöttük *orgazda*. 1779-ben Nagy Andrásné Pásti Kata 35 éves vásárhelyi kálvinista asszonyt vallatták az úriszéken: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Mi végre vagyon Istállodba azon Tolvaj gödör? **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kérdezték tőle. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Repás verem volt**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** válaszolta. De akkor **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Mit keresett benne a lopott Süveg?”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²¹¹

A **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***tyárbandában***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** nők is aktívan részt vettek. Ilyen esetről tudunk pl. 1817-ből, amikor hárman álltak az úriszéki bírák előtt: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Andrásy Sámuel, Nagy Mária, és Nyíri Sófi mind vásárhelyiek Kováts István Földvári Hodájának fel-verettetésével vádoltatván[...]Hiba! A hivatkozási forrás nem található.²¹²

1850-ben a szegedi Lovászi József örmester már 29 olyan személyt tartott nyilván, akik „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]útlevél nélküli csavargóknak [minősültek és], kik folyó esztendei Aprilis havában Szeged város hatósága részéről lakhelekre vissza utasítottak.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Közülük 11 fő férfi, a többi nő, kik 17 és 30

²⁰⁸ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 1. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1783. Die 7a Decz.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²⁰⁹ Novák L. 1986. 103.

²¹⁰ CsML SzF. IV. A. 53. a. 4: 980. (1768. júl. 26.)

²¹¹ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 6: 361. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1779. die 22. Xbris.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²¹² CsML. SzF. IV. A. 53. a. 10: 669. 1817. nov. hava. 58., 59. és 60. sz. alatt.

év közöttiek voltak. Májusban 21 személyt kaptak el, közülük 11 volt a nő. Szeptemberben 11 főből 4 nőt találtak. Októberben 16 főből 7 nő volt. És végül novemberben 11 főből 6 a nők száma.”²¹³

Külön **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** alkottak a *passzushamisítók*, akik jelentékeny haszonért végezték ezt a tevékenységet. A korabeli jegyzőkönyvek tanúsága szerint ezek elzüllött, korhely életmódú, kocsmai adósságokkal küszködő íródeákok, tanácsírnokok, kistisztviselők voltak, akik könnyen hozzájutottak a tanács pecsétjéhez, valamint az üres nyomtatványokhoz. Mások kézírását, szignóját ügyesen hamisították. Különösen nagy volt az értéke a *pásztorcédulának*, *személyes levélnek*, vagy *utazócédulának* és a *marhás levélnek*.

Az *orgazdák* nagyobb része szintén a népből került ki. Marhakereskedők, lókupecsek, ékszerészek, zsibárosok, parasztagdák stb. vették át a lopott vagy rablott értékeket és adták tovább. Ezen az üzleten jelentős hasznot húztak. 1804-ben fogalmazták: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a Betsületes Tanács által bé nyújtott Instantiának [kérvénynek] következtében a gyanus életü s Tolvajságban, a vagy Orgazdaságban találtató Földes gazdák szállás Földeik el vétetését, és más jámbor életü Lakosok[na]k való adattatását jóvá hagyni méltóztatott volna[...]” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²¹⁴

A *perzekutorok*²¹⁵ és a *csendőrök*, *tanya-* és *pusztakerülő katonák*, később *rendőrök* egy része a betyárokkal cimborált. Gyakran előfordult, hogy a kiküldött fegyveresek nagy felhajtást színlelve, de szándékosan más irányba mentek, nem ott keresték a betyárt, ahol rejtőzött. Eredménytelenségüket a betyárok jutalmazták. A hatósági személyek egy része pedig nem mert a betyárokkal kikezdeni. A bőrét féltve, inkább futni hagyta őket.

A betyárcinkosok között magas rangú hivatalnokok, rendőrtisztek, zsandárparancsnokok, bírók, ügyvédek stb. is szerepeltek. Nem egy polgári család úgy gazdagodott meg, hogy nappal hivatalból betyárt üldözött, éjjel

²¹³ CsML. Sz. IV. B. 1106. 3/1850. Általános iratok. 1851. máj. 24.

²¹⁴ CsML. HF. Tanácsulési Jkv. 8. könyv: 72-73. 1804. febr. 10.

²¹⁵ Perzekutor = megyei csendbiztos, üldöző.

pedig a sikertelen portya után elfogadta a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***bé***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***tyáradót***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

A *tanúvallomási jegyzőkönyvekből* az a megdöbbentő kép alakul ki, mennyire gyáván viselkedtek a megtámadott emberek. Életerős tanyást, egész családjával és szolgálóival együtt sakkban tart, megkötöz és kifoszt egy-két korommal bekent vagy kendővel takart arcú, sokszor csak botokkal, vagy villákkal, ásókkal fölfegyverkezett zsivány, akiről később kiderül, hogy nem furfangjukról, netán testi erejükéről híres *lökötők*, csupán a szomszéd tanya alkalmi rablásra kapható béresei voltak. Ebből a magatartásból következik, hogy a veszély elmúltával gyakori a *sunyi parasztok, kereskedők alattomos följelentése*. Jó példa ez arra is, hogy a nép csak **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**kényszeredett barátja**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** volt a betyároknak, de amint a rabló összeláncolt kézzel állt a bíróság előtt, megjött a bátorsága; ahogy a halódó oroszlánba még a szamár is belerüg. Az ilyen ember kárvallottként vagy tanúként jelentkezett, és a gyanúsított ellen vallott.

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Jólovú**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Marton gazda, amikor 1889-ben megfaragta lécvázás gondolkodószékét, a betyárok által rendszeresen elvitt, elrablott lovainak emlékére, a bútor háttámlájára két nyerges lovat vésett.

A betyár számára a tanyavilág *búvóhelyet* és *megélhetést* nyújtott. Különösen kedvezett a betyárkodásnak a vásárhelyi Pusztá, ahol a XIX. század közepéig tanyák sem voltak, csak a pásztorok kunyhói, talyigái, a nádas tavak és a nyílt síkság, ahol kilométerekre elláthattak. Nem volt véletlen, hogy a Békés megyeiek gyakran jogos panasszal éltek a Pusztá felől fenyegető fosztogatók miatt.²¹⁶

Károlyi Sándor a vásárhelyi bírákhoz írt első levelében, 1722-ben elrendeli, hogy „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]egy rendes akasztófát állíttassanak a gonoszok megzabolázására.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²¹⁷ A kettős akasztófát (*Patibulum*²¹⁸ néven jelölik a

kézzel rajzolt térképen) a Nyomás közepén, a szentesi úthoz közel, egy dombon: az *akasztófadombon* állították föl. Nem sokat ért. A pusztakerülők őrségét a XIX. század elején már alaposan meg kellett erősíteni.

1804-ben a tanácsülési jegyzőkönyvbe ez került: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]ennekútána Hétről Hétre minden Gazdaság egy lovas embert adni köteleztessen, $s = e$ képen a 14. Gazdaságtól 14 Lovas emberek öszve gyűjtetvén, két szakaszokra osztassanak, és Pusztákat egy $s =$ egy Város Hadnagyának társaságában két oldalról szüntelenül kerüljék, kiváltképpen éjtszakának idején a Barmok körül szorgalmatosan járván nagy serénységgel vigyázzanak így mind a Pásztorok bátrabbakká tétethessenek, és egyszer $s =$ mind Őket Gazdák fel esmérhessék, mind pedig a rossz, és kártékony Tolvaj emberek el vadíttassanak.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²¹⁹

Külön alfejezetet képezhetne a Rózsa Sándornak az 1848–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**49-es szabadságharcban betöltött szerepével kapcsolatban kialakult téves szemlélet eloszlata. (Itt csak rövid vázlatot adunk róla.) Rózsa Sándornak Vásárhelyen rokona élt és itt szeretője is volt: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Veszélka és Rózsa Szegedi illetőségű rablóknak Hold Mező Vásárhelyen lakó rokonai kitudása szükségeltetvén, felhívatnak a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** lakosok, hogy e**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** célra segéd kezét nyújtva azokat a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Városi Biztosnál további intézkedés végett jelentsék be. -”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²²⁰ Rózsa Sándor, vagy egyszerűen csak Sándor, ahogy itt a nép hívta, gyakran megfordult városunkban, ezért őt nálunk is helyi betyárként emlegetik.

²¹⁶ Szabó F. 1964. 76.

²¹⁷ Szeremlei S. 1911. 4: 436.

²¹⁸ *Patibulum*: a római kivégzőeszköznek, a *keresztnek* azon *keresztzára*, amelyet Krisztussal cipeltettek a Via dolorosán a Golgotáig. (A kereszt függőleges szára mindig a sziklába rögzítve állt.) A fölfeszített kiszemlése után a patibulumot a holttesttel együtt leengedték. Az akasztófának így lett áttételesen a keresztzára patibulum, amelyen a kivégzett függött.

²¹⁹ CsML. HF. Tanácsülési Jkv. 8. könyv: 72-73. 1804. febar. 10.

²²⁰ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 9: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1856ik év Márczius 9én**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kelt 217. 597/721. hirdetés.

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]Rózsa Sándor 1813. július 16-án született Szegeden, az alsótanyai pusztarészen[...] A félárván maradt Rózsa Sándor iskolába nem járt, csikósbojtárként nőtt fel. Alig 23 éves korában került először összeütközésbe a feudális rend törvényeivel, amikor 1836-ban két lovasbetyárral együtt két tehenet elrabolt[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²²¹

1840-ben Szegeden már polgárságért könyörög, de elutasítják: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Minthogy valamint egy részről az **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** hogy a**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** könyörgőnek bizonyos élete módja nints úgy más részről az is, hogy ugyan azon könyörgő rossz maga viseletű, sőt már büntetve is volt légyen **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** köz tudományra lenne: ez okoknál fogva Nevezett Rósa Sándor ebbéli kérésétől elmozdítottatik.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²²²

Szabó Ferenc írta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Valamelyik szegedi írástudó ember segítette a betyárvezért abban, hogy 1844 végén kérvényt terjesztett elő V. Ferdinánd császárhoz, ki nem töltött büntetésének elengedése és az ellene hangoztatott súlyos vádak eltörlése érdekében.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²²³ A szökésben lévő, bujkáló bandavezérnek a szabadságharc segített. 1848. október 3-án Kossuth az alföldi toborzó útja során Szegvárról óriási viharban érkezett meg Vásárhelyre Egressy Gáborral, aki akkor írnoka volt, és Jókai Mórral, az ifjú íróval. Itt a város és a megyei előjárói fogadták. Többek között kérték, hogy Rózsa Sándort mentesítse büntetése alól. Kossuth aláírásával *amnesztiát* kapott, és úgynevezett *szabadcsapatot* alakíthatott. (A menlevelet másnap reggel Jókai vitte, és Félágyháza körül átadta valamelyik betyárnak, talán éppen Sándornak.) Rákótzty Zsigmond őrnagynak a Szegedre írt leveléből idézünk:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Kérem édes elnyomott közös Hazánk nevében a tisztelt tanácsot, szólítsa fel Rózsa Sándort is, hogy

²²¹ Szabó F. 1979. 2: 51.

²²² CsML. Sz. Tanácsi Jegyzőkönyvek 1840-ből. 514. jegyzet, 96 p.

²²³ Szabó F. 1979. 2: 53.

iparkodjon mentől előbb embereit öszve húzni, és hozzám csatlakozni. Jöjjön ő Becskerekre, onnan Versecre. Ha itt nem lennék, tudósítást veend itt hol létemről.

Kelt Versecen November hó 29-én 848.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²²⁴

December 4-én kelt tanácsi levél engedett a kérésnek. Közben Nádasdy Sándor ezredes a következő levelet intézte Egressy Gábor kormánybiztosnak 1848. okt. 29-én: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Kormány Biztos urnak folyó hó 25-én az országos Honvédelmi Bizottmányhoz intézett, s tárgyalás végett ide áttett iratában a Rózsa Sándorféle csapat parancsnokságára nézve előterjesztett véleménye helyeseltetvén: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Kormány biztos úr ezennel oda utasittatik; **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** miszerint parancsnokságát az említett csapatnak rögtön adja át Bánhidy Imrének; Szerencsey főhadnagynak pedig ezen rendelet tartalmáról értesítvén utasítsa hogy csapatjához térjen vissza.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²²⁵

Rózsa Sándor fokosforgató, karikás ostorral és pisztollyal durrogató legényei csakhamar megunták a fegyelmet, és visszatértek eredeti mesterségükhöz: rabolni fosztogatni kezdtek; karásny előtt pedig a seregük is szétbomlott.

Kossuth Lajos levele Egressynek, a kormánybiztos november 27-én kelt tudósítására válaszul: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Sajnálattal vette ugyan az orsz[ágos] honvédelmi bizottmány az alsó vidéki táborozásoknál, különösen pedig a Legendorfi ütközetben magát oly lelkesen viselt Rozsa Sándor féle csapatnak felbomló félbeni lételét, és ezt éppen e perczben, midőn a hazának edzett karokra olly annyira szüksége van. -”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²²⁶ Egressy azt is panaszolta, hogy Rózsa

²²⁴ Szabó F. 1979. 2: 54.

²²⁵ Ol. H. 104. 29. sz. (Itt mondunk köszönetet dr. Varsányi Péter István tszv. tanárnak, aki a Rózsa Sándorra vonatkozó négy, az Országos Levéltárban általa megtalált dokumentumot első közlésre átengedte.)

²²⁶ Ol. H. 104. 15. sz. 1848. nov. 30. (Kossuth L. levele Egressynek Rózsa Sándorról, és Vásárhely adakozásáról.)

Sándorék elfogtak négy szekér lőport, amiért az ígért jutalmat nem kapták meg. Kossuth Vukovicstot utasította az eset kivizsgálására.

Kossuth újabb levele került elő, amelyet Csuka (a keresztneve hiányzik) honvéd ezredeshez írt 1848 decemberében: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Egyébiránt a haza jelen helyzetében a guerilla csapatok szükségeltetvén mindenütt ezek alakítására Önnek gondja legyen[...] igaz jónak látván ha Rózsa Sándort vagy 50 legénnyel reá lehetne bírni, hogy vállalna két havi szolgálatot Nemegeyi (tábornoki őrnagy) alatt a Bakonyban.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²²⁷

Egressy Gábor jelentése 48 decemberében Kossuthnak: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A Szegediek nem csak bánják Rózsa Sándornak inneni elvonatását, sőt kívánni látszanak azt; s a nemzetörök vele szolgálni nem igen hajlandók. Külön csapatot kelend tehát állítani Rózsa Sándornak **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kinek hollétét kitudván, ma fogom felkeresni, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** és más csapatot a Szegedi lovas nemzetöröknek[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²²⁸

Markó Árpád levéltáros 1962-ben kelt levele Szabó Ferenc Békés Megyi Levéltár igazgatóhoz: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A két világháború között húsz évig szolgáltam az akkori Magyar Hadtörténelmi Levéltárban[...] A 48-as levéltári anyagot kezelő referenseim²²⁹ többször mutattak nekem leveleket honvédparancsnokoktól, amelyekben kérik a fővezérséget vagy a minisztériumot, hogy csak Rózsa bandáját ne küldjék hozzájuk, mert ez a társaság katonai szempontból nemcsak értéktelen, hanem káros. Ha portyázásra, hírszerzésre, vagy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** amit leginkább vártak tőlük **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** vakmerő megrohanásokra küldték, az rendszeren rablással, fegyelmetlen garázdálkodással végződött s özönével jöttek a panaszok ellenük.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²³⁰

²²⁷ Ol. H. 104. 1. sz. és 286. sz. 1848. de. 23.

²²⁸ OL. H. 104. 307. sz. Szeged, 1848. dec. 27.

²²⁹ Referens = előadó, itt: az a beosztott munkatárs, aki a talált anyagról beszámolt.

²³⁰ Szabó F. 1979. 2: 55.

Rózsa Sándorról még századunkban is keletkeztek adomák Vásárhelyen. Bartók Ferenc fuvaros egykor 48-as katona volt. Timár nevű lovát, a híres königr**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**tzi ütközetből hozta és a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**szélnél is sebesebb volt**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Amikor megdöglött, gyászolta és bánatában a kocsmába ment, ahol ezt mesélte a cimboráknak:

„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]fuvarba mentem Aradra, az 50-es években, az egyik csárdában, hol éjszakára kifogtam, egy csomó duhaj ember mulatott. Járt a nóta, a muzsika, a táncz és folyt a bor. Az egyik mulató ember, látva, hogy nekem is mozog a lábam az asztal alatt, kényszerített, hogy én is tánczoljak azzal a takaros fehérchseléddel, aki az ölében ült s mikor amugy istenigazában megforgattam a menyecskét, egy üveg bort a fejemre öntött s azt mondotta:

- Ezért a szép tánczért újból megkereszteltek és ezzel a menyecskével együtt a keresztfiunknak fogadunk.

- De hát kicsoda kend? Hiba! A hivatkozási forrás nem található. kérdeztem a mulató embertől:

- Mögmondom azt is. Én vagyok a Rózsa Sándor, e mög itt a szeretőm, a Jáger Mária!...Hiba! A hivatkozási forrás nem található.²³¹ (Tetten érhetjük, amint a hírhedt méregkeverő Jáger Mari már életében folklórizálódni kezdett.)

Rózsa Sándorról a folklór dalok és ponyvák formájában is emléket őrzött meg. Békés István könyvében két fejezetet is szentelt ennek: *Rózsa Sándor Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.betyárok csillagaHiba! A hivatkozási forrás nem található.* 108. p., és *Rózsa Sándor a Hiba! A hivatkozási forrás nem található.LélekidomárHiba! A hivatkozási forrás nem található.* markában, 229. p.²³² Legutóbb Bálint Sándor a válogatásában adta közre Kálmány Lajos²³³ és Szeghy Endre²³⁴ gyűjtéséből azt a két dalt, amelyeknek egyazon címe van: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Nóta Rózsa*

²³¹ VV. 1907. Márc. 8. 3. p. (Rózsa Sándor keresztfia.)

²³² Békési I. 1966. 108-147., és 229-264.

²³³ Bálint S. 1961. 244.

²³⁴ Bálint S. 1961. 245.

*Sándorról***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Szabó Mátyás gyűjtése: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Rózsa Sándor *rabulejtése***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²³⁵ A vásárhelyi Dura Lajos könyvkiadónál jelent meg egy ponyva a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Kis regények***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** sorozatban, négy kötetben, amelyet Fejérváry József írt: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***A betyárvilágból.* Rózsa Sándor *esetei a vásárhelyi Erős Molnár Áronnal***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** címmel. Kiss Lajos: *Régi népdalok Hódmezővásárhelyről*²³⁶ c. gyűjtésében két dalt is közöl **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Rózsa Sándor *nótája* címmel**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Ez a felsorolás csupán töredék a Rózsa Sándorról szóló folklórirodalomból.

A forradalom bukását követően, Vásárhelyről meg kell még említenünk a Szabó testvéreket: Mihályt és Pált, akik Németh Istvánné Vata Mária Hatrongyos útféli tanyájában gyakran menedéket kaptak. Gátlástalan rablók voltak, akikről megannyi legenda, ponyvairodalom keletkezett. A testvérek orgazdája Nagy Szabó Pál volt. Dús István földbirtokos tette ártalmatlanná őket. Makó közelében, Kiszombor határában, Perjámos alatt, 1858. jún. 16-án, éjfél után 3 órakor, egy istállóban mélyen aludt a két zsvány. Dús rájuk ordított, és a felpattanó Miskát ő, vagy a róluk szóló dal szerint a zomobri nótárius, szíven lőtte. Palkót, a bátyját Dús többed magával megkötözte és Szegedre hurcolta. Halálra ítélték. A szegedi vár udvarán kikötötték és, hogy halála biztos legyen, 6 katona lőtt rá.²³⁷

A folklórból a Szabó gyerekek sem hiányozhatnak. Fekete, azaz Fejérváry József ponyváján kívül, Kiss Lajos népdalgyűjtésében is szerepelnek. A 29. dal *Szabó Palkó nótája*.

Kiss Lajos idézett kötetében még ezt írta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Azt is mondják, hogy Nótás Szabó is **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**szóbeli embör**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** lett, mivel cimboraságban állott Szabó Pál és Miska vásárhelyi

²³⁵ Bálint S. 1961. 321.

²³⁶ Kiss L. 1927. a 28. és a 73. számú dal.

²³⁷ Szentí T. 1979. 9: 125-135., és Fekete (Fejérváry) J. 1903. (A ponyva utolsó lapjain.)

betyárokkal, de **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** sohase keveredett bajba, nem úgy, mint a fia Pista, ki Ráday kezébe került és fel is akasztották Szegeden.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²³⁸

Kiss Lajos a fentebb említett vers eredetéről így írt: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A nóták szereplőiről meg kell említenem a következőket. A 29 számú szövege A két Szabó cím alatt megjelent a helyi lapban. Vetró Lajos Endre tette közzé. Szabó Palkó és Miska híres, nevezetes betyárok voltak Vásárhelyen és a szomszéd vármegyékben; az öreg Nótásnak rokonai, 1859-ben készítette róluk e verset”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²³⁹ **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** ti. Nótás Szabó Pál.

A betyárkodás, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**czégéres ragadozás**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, rablás, falás, kegyetlenkedés mind általánosabbá vált. Néhány vonatkozó hirdetést idézünk az 1850–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1860-as évekből: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.****AHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Rablások, lopások már annyira elhatalmaztak városunkban, miként tovább az éjjeli örök öreg gazdái hanyagságukat sőt **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** városi lakosság némely részének makacsságát elhalgatni nem lehet, azért is szoros kötelességül tétetik minden öreg gazdákknak és **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** lakosságnak, hogy kerületeikben azonnal éjjeli őrt fogadjanak, és **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** felfogadott éjjeli őrt a város biztosánál be irassák, mert **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** kik ezen rendeletnek makacsul ellen szegülnek azoknak részükre tulajdon költségekre **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** város által fog bár mi árért éjjeli ör fel fogadtatni, kinek fizetésit ha másként nem executio [végrehajtás] útján is megfogják fizetni.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁴⁰

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Hirdetmény. Tekintve **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** múlt évi [1854] October 28tól Csongrád megye területén elő fordult rögtön bírósági eseteket, tekintve

²³⁸ Kiss L. 1927. 7. * lábjegyzete.

²³⁹ Kiss L. 1927. 12.

²⁴⁰ CsML. HF. Hirdetőkönyv. 6. 9. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1856ik évi Február 10én: 93. sz.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

*aHiba! A hivatkozási forrás nem található. sűrűn előforduló Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*s rögtönbírósi eljárást igénylő büntényeket, *aHiba! A hivatkozási forrás nem található. rögtönbírósi* további fen állása szükséges. -”*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*²⁴¹

„*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Tapasztaltván, miként sokan csolnakokkal *aHiba! A hivatkozási forrás nem található.* víz által elöntött tanyák között járnak és ott *aHiba! A hivatkozási forrás nem található.* helyett hogy jót tennének lopnak, azért is szigorúan meghagyatik minden csolnak és hajó tulajdonosoknak, hogy csolnakjukat se maguk, se pedig más által ily czélra használni meg ne engedjék[...]

”*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*²⁴²

„*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Gyömrő Molnár Istvánnak *aHiba! A hivatkozási forrás nem található.* Kutasi utfelen levő tanyáján életes kamarája gonosztevők által kiásatván 6 köből búzáját elvitték, *aHiba! A hivatkozási forrás nem található.* nyombautasítónak neve titokba tertása mellett 10 f[orin]t jutalmat ajánl.”*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*²⁴³

„*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Csanki József és Péter helybeli lakosok Szöllősoldalon levő tanyájukról f[o]lyó]. hó 14én virradóra két lovaik lopattak el[...]

”*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*²⁴⁴

„*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Lőkös Pálné 1579. sz[ám] a[latti] lakásáról tolvaj kulcs kinyitásával 7 véka buzája és 4 véka lisztje eltolvajoltatott[...]

”*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*²⁴⁵

„*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Szél Pálnak pusztai tanyáról, f[o]lyó]. évi Dec[em]b[er] 9re viradora 7 zsák búza, 1 zsák liszt, 1

²⁴¹ CsML. Hf. Hirdetőkönyv. 6. 9. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1855. Október 21én.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²⁴² CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 9. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1855. Ápril 21én.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²⁴³ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 10. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1863ik év Január hó 11.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²⁴⁴ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 10. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1863ik év. Január hó 25.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²⁴⁵ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 10. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1863ik év. Január hó 25.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Hiba! A hivatkozási forrás nem található. véka tarhonyát kamarájából ellopatott[...]

Folyó hó 12én szombatira viradóra Toth Pál Pusztai tanyájáról, aHiba! A hivatkozási forrás nem található. kamara kiásása után eloroztattak[...]”*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*²⁴⁶ (és hosszas felsorolás következett az elrabolt ingóságokról.) Stb.

Levéltárunkban az 1863–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**⁶⁴-ből fennmaradt jegyzék, egy évig nyomon kísérte a fogvatartott személyeket, és jó társadalmi keresztmetszetet adott arról, hogy kik, miért és mennyi időre kerültek lakat alá? Megtudjuk, hogy 107 férfi és 29 nő, összesen 136 ember raboskodott. A férfiak foglalkozásuk szerint így különültek el:

1 szolga, 3 béres, 1 csósz, 1 dohánykertész, 10 tanyás, 38 napszámos, 19 földműves, 4 juhász, 1 csordás, 5 kupec, 1 éjjeli őr, 1 kocsmáros, 1 kereskedő inas, 11 iparos (csizmadia, molnár, szücs, cukrász, ács, tálás és cserepes), 1 csavargó, 1 kiskorú (anyjával van), 2 szakmája nincs, 3 Csanád megyei elítélt rab, 1 elítélt rab, 1 jogász és 1 zongoratanító.

A nők foglalkozásuk szerint így különültek el: 6 szolgáló, 6 napszámos, 1 földműves nő, 2 elítélt rab, és 14 foglalkozás nélküli.

Vallási felekezetiük szerint a férfiaknál volt 80 református, 20 római katolikus, 2 görög nem egyesült hitű, 1 evangélikus, 1 izraelita, és 3 személynél nem volt jelezve. Nőknél: 23 református, 3 római katolikus és 3 esetben nincs jelezve.

Családi állapotuk szerint a férfiak között volt 18 nőtlen, 83 nős, 1 özvegy, és nem jelezték 5 főnél. Nőknél: 11 hajadon, 17 férjes és 1 özvegy.

Az elkövetett bűntett és vétség megnevezése, férfiaknál: 1 rablógyilkosság, 5 gyilkosság és vétkes emberölés, 1 gyilkossági bűnszerzés, 1 életbiztonság elleni kihágás, 4 rablás, 2 rablásbani elősegítés, 1 lopás, 37 tolvajlás²⁴⁷, 2 súlyos testi sértés, 1 vérfertőzés, 3 erőszakos nemi közösülés, 1 testi sértés és kegyetlenkedés, 2 veszélyes fenyegetés, 1 gyermekvesztésben

²⁴⁶ CsML. HF. Hirdetőkönyv. d. 10. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1863 évi December 13án**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²⁴⁷ A lopás és tolvajlás között nem érzünk különbséget, csupán az egykorú dokumentum szóhasználatát követtük.

való részvétel, 1 csalásban részesség, 1 gyújtás (gyujtogatás), 2 bűnpalástolás, 33 orgazdaság, 1 zsarolással párosult csalás, 6 vallásháborítás, 1 kihágás.

A nők esetében: 4 gyermekvesztés, 1 gyermekvesztésbeni részvétel, 4 tolvajlás, 2 lopás, 15 orgazdaság, 1 gyilkossági bünszerzés, 1 bűnpalástolás, 1 gyújtás (gyujtogatás).²⁴⁸

1869-ben, amikor már elviselhetetlenné vált a *közbátorság*, Szegeden megjelent Ráday Gedeon királyi biztos, és hű vallatója Laucsik Márton vizsgáló bíró. Még az 1842–43-as, már feledésbe merült eseteket is elővették. Középkori kegyetlenséggel bántak el betyárral, ellenzéki értelmiséggel egyaránt. Vásárhely hivatalos értesítést kapott a gróf úr megérkezéséről:

*„Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Hmvásárhely város tanácsa
A Tekintetes főszolgabírói hivatalnak*

Helyben

Gróf Rádai [így!] Gedeon belügyminiszteri osztálytanácsosnak a többek közt Csongrád megye területére is, a közbátorság helyreállítása végett királyi biztosul lett kiküldetését tárgyzó, és továbbá ezen királybiztosnak nagy horderejű működésében esély támogatását meghagyó 147/869 eln[öki]. sz. magas belügyminiszteri leirat[...] tudomás és szoros ahoz alkalmazkodás végett megjegyeztetvén[...]

Január hó 21. tartott üléseiből[...]

A főbíró. "Hiba! A hivatkozási

*forrás nem található.*²⁴⁹

Ráday két év múlva városunkba is ellátogatott:

*„Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Tekintetes
Tanács!*

Midőn f[olyó]. November hó 6án gr[óf]. Ráday Gedeon kir[ályi] biztos úr városunkat látogatásával szerencsétlente, a tiszteletére rendezett banketten, a kíséretiben levő Kormos Béla, Laucsik Máté, Kapeller János vizsgáló bírók, továbbá Vichovich Imre főszolgabíró s Szél Farkas s[egéd]. szolgabíró s

²⁴⁸ CsML. HF. II. 380/1864. t[anács] ü[lési határozatok]. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Értesítő jegyzék Csongrád Megye fenyítő törvényszéke előtt 863. évi Augustus 1től 864. évi Julius végéig vád alá helyezett és ítélt egyének számáról.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²⁴⁹ CsML. HF. II. 24/1869. sz. t. ü. Ráday Gedeon működésének biztosítása tárgyában.

Török Bálint első alispán úrak társaságában mint a város vendégei részén, tisztelettel kérem a t[ekintetes] tanácsot méltóztaték fön tisztelt urak, mint a város vendégeit fejenként illetékes 2 f[orin]t. 2 xr [korona] részvény díjt. összesen 15 f[o]r[ínt] 40 xr. [krajcár] kifizetés végett a közpénztárból kiutalványozni.

HMVásárhely 1871 Nov. 16án

Teljes tisztelettel A tekintetes tanácsnak alázatos szolgája

Ábrai Károly

mint bankett

rendező. "Hiba! A hivatkozási forrás nem található."²⁵⁰

Rádayéknak sikerült a dél-alföldi betyárvilágot majdnem teljesen felszámolni. (1872-ben távozott.) Nem így Vásárhelyen, ahol ennek az első világháborúig megannyi nyomát találjuk.

A Vásárhely és Vidéke írta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Három évvel ezelőtt, 1899 szeptember kilencedikének egyik sötét éjszakáján történt, hogy Lázár Lajos földbirtokosnak réti tanyájáról vakmerő bátorsággal eltolvajoltak 4 darab szép lovat, melyek mintegy 2000 korona értéket képviseltek.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁵¹

Néhány évvel később újabb betyárról tudósít a lap: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]Érdekes vendége érkezett tegnap városunknak, a kinek nevére még sokan fognak bizonyára emlékezni. Forrai János helybeli illetőségű magyar ez a vendég, a ki most szabadult ki a vácsi fegyházból, ahol nyolcz évet töltött legutóbb, mert máskor is volt lakója a híres vácsi fegyháznak. Forrai egy elkésett alakja volt a régi betyárvilágnak, a kinek a lókötés volt legkedveltebb foglalkozása, de azért más egyéb is odaragadt a kezéhez, ha hozzáférhetett.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁵² A börtönben 164 koronát keresett és kitanulta a szabóságot.

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Tompai Ferencz nevezetes ember is volt annak idején. Most már kissé megöregedett, megtörte a sok raboskodás[...]

²⁵⁰ CsML. HF. II. 1132/1871. sz. t. ü. Ráday városunkba érkezett.

²⁵¹ VV. 1902. Jún. 8. 7. p. (Lókötés a tanyák közt.)

²⁵² VV. 1906. Okt. 5. 3. p. (Egy régi betyár szabadulása.)

Tompai egyike volt azoknak, akiknek nagyon sok bajuk volt a rendőrséggel, törvényszékkal és börtönnel is. Hét vármegyében ismerték a nevét. Vásárhelyen módos gazda volt Tompai, de azért nem idegenkedett attól, hogy elkalandozva, messze vidékre, egy-egy lovat ne lopjon, hol innen, hol amonnan.

Háza volt a városban, kün pedig Kutas mellett a Kispusztán 13 hold jó földje is.

*[...]Összesen vagy 5***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***6-szor állt a bírák előtt[...] Legutóbb 1904. október hó 7-én szabadult ki; akkor orgazdaság miatt volt elítélve.*

[...]1905-ben lólopás miatt két évi fegyházbüntetésre ítélték és Vácra vitték el a fegyházba. Innen tegnap bocsátották szabadon[...]

*[...]A földcskéje, a mely még az apjától maradt rá, eluszott. **Elment mindennek az ára a rabtartásra[...]*****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁵³

Zöldi Márton a Vásárhely és Vidéke 1909. áprilisi egyik lapszámában két romantikus történetet beszélt el Elek Istvánról, aki szintén **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** híres betyár volt **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** városunkban.²⁵⁴

Az utolsó betyár Farkas Jancsi volt. Róla is született ponyva, amelynek néhány tanúságos mondatát érdemes idéznünk:

*„***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Ki ez a Farkas Jancsi?*

*Egy dologtalan semmirekellő, a ki az eszét mindig azon jártatja, hogyan lehet becsületes emberek becsületes kenyerét elrabolni[...]*Negyvenkét rablás terheli Farkas Jancsit, és egy gyilkosság büntette.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁵⁵

Farkas Jancsi kocsin járt, dohánycsempészéssel és nagy állatok, elsősorban szarvasmarhák elrablásával foglalkozott, de a disznótolvajlást sem

²⁵³ VV. 1907. Okt. 12. 3. p. (Egy híres lókötó szabadon.)

²⁵⁴ VV. 1909. Ápr. 11. 5. p. (Vásárhelyi híres betyár.)

²⁵⁵ **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Farkas Jancsi rablóvezér elfogatása és élete, vagy a kisteleki csendőrség hőstette.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Nyomatott: Engel Adolfnál, Szegeden. (A Németh László Városi Könyvtár ponyvairodalmi gyűjteményében.)

vetette meg. A Tisza-szélen Maczelka Jóska volt az egyik orgazdája, a másik pedig Nemes Nagy Pál, akinek Kistelek melletti tanyájában, ahol bort is mértek, gyakran meghúzta magát. A ponyva szerint húsz évet ült már rablógyilkosságért. Amit bizonyosan tudunk, hogy 1890 őszén Tyll László csendőr főhadnagy felszámolta Farkas bandáját, de 1891, febr. 26-án megszökött. A kisteleki csárdában elfogták és tíz évet kapott. Fiatal szeretője, Kovács Eszti öngyilkos lett. Farkas, a szabadulását követően a vásárhelyi Kistópart utcában lakott. Sűrűn eljárt a nagy állomás felé, a Török vendéglőbe inni. Miután ott egy legény megsértette, fokosával kizavart minden ivót, de többé nem betyárkodott.

„Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Az egykori betyár, aki már pár éve csendes lakója a városnak, arra vetemedett, hogy a közönséges verekedők módjára, másodmagával megtámadott Ujvároson egy mészárost miután agyba-főbe verték, a rendőrök közbeléptére hagyták ott a véres verekedés színhelyét[...]Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Ebben az időben Farkas Jancsiról azt beszélték, hogy disznókupecséggel foglalkozott. Történt, hogy Fejes János kupectársával a Széchenyi tér 7. szám alatt, Pap Sándor kocsmájában megtámadták Kovács János mészárost, aki felindulásában hazaszaladt egy taglóért, de visszatérve vele, fejes kicsavarta a kezéből, és a földre gyűrte, ahol taposni kezdte, miközben Farkas Jancsi egy bottal iszonyúan verte. A mészáros már sok sebből vérzett, amikor a rendőrök megmentették a haramiák kezéből.”²⁵⁶

1910, szept. 22-én egy újságíró beszélgetett Farkas Jancsival, az 1880-as évek hírhedt betyárjával, akit **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** egy időben 200 csendőr üldözött. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Így jellemezte Farkas küllemét: *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]még mindig egyenes dereku öreg ember[...]*” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Farkas Jancsi a csendőrök hibáit így foglalta össze: *„1. Mindig éjszaka akarták elfogni, amikor a sötétben könnyebben megugrott, különösen azért, 2. mert nagy zajat csaptak. Így vélekedett: Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Járni-kelni kell szabadon, félelem nélkül, emberek közt, városban,*

²⁵⁶ VV. 1907. Szept. 18. 3. p. (Farkas Jancsi megint szerepel.)

*falun, lehetőleg közel a csendörök fészkéhez, itt az ördög sem gyanakszik rá. Így csináltam én.”***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Elbeszélte, hogy ha a csendörök polgári ruhában járnának, akkor is nagyobb eredményt érnének el, mint a sok zörgő sarkantyúval, karddal, amely messziről elárulja őket. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** De azért én civilben is megismerem a csendört, mert mind úgy jár, mintha nyársat nyelt volna. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Érdekes és fontos megjegyzést tesz a betyártörténetek folklorizálódására. Mondja, hogy volt rá példa, amikor öt nap alatt a nép négy különböző helyen is **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** látta **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, miközben ő itthon heverészett Vásárhelyen; mert „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* A nép csak képzelődik s ezzel félrevezeti a csendöröket.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁵⁷

Gyilkosok és gonosztevők

A magzatvesztéstől, újszülött-ölésen keresztül az idős emberek elpusztításáig nagyon sokféle gyilkossággal találkozhatunk. Két egyforma körülmény nincs közöttük. A motivációk is szerteágazók, hiszen a vallási fanatizmustól a szerelmi féltésig, a szegénytől és felelősségre vonástól való félelemtől a nyereségvágyból elkövetett gyilkosságokig e büntett megannyi típusával találkozhatunk. A kiváltó ok viszont minden esetben a *társadalmi körülmény* **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** elsősorban a *szegénység* és *munkanélküliség* **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, amely a *tudatlansággal párosul*. A bűnperek vádlottjai gyakran a nevüket sem tudták leírni, helyette *keresztet rajzoltak*. Városunkban a református egyház hiába igyekszik iskolába kényszeríteni híveit, hiába működik már 1723 óta gimnáziumunk. Ebben a korban: 1700–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 1920 között, aki a butaságra alapoz, az *kősziklára épít*.

Az erőszakos halálesetek száma a XIX. században rohamosan emelkedik Vásárhelyen. Böszörményi Ede kutatása szerint 1800–**Hiba! A**

²⁵⁷ VV. 1910. Szept. 23. 2-3. p. (A bujdosó betyár. Nyilatkozik még Vitális Imréről, a körözött sárréti haramiáról.)

hivatkozási forrás nem található.1810 között még csak 5, 1841–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1850 között 14, míg 1851–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1860 között már 24 fő volt. A század első felében 42, a második felében pedig 78, szinte megduplázódott,²⁵⁸ míg a város lakosságának száma nem ilyen arányban növekedett.

1723-ban egy vásárhelyi asszony, Csengeri Zsuzsanna mérgezni kezdte urát. Az esetről Kovács Erzsébet tanú vallotta, hogy amikor elment hozzá egy másik asszonnal találta és: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]egy Tálba kovász formába keverítő valamelly materiát egyőtt kapta, mellyetis azonnal hamariába elduktannak, és azután az Embereh soha jora valo élete, és egesseghe nem vólt, mind addigh meghlen egy Tót Asszony orvossaghot adván nekie, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** be adott mérghet ki nem hánta vólna[...]

”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Kovács Katalin tanú vallotta, hogy Csengeri Kata és nővére a köszvényes lábukra „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]szedne merghes pokot, ha /: szarik vál[adék]ot :/[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** és azt magyarázták Kovács Katalinnak, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]mivel ez **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** mi Gazdánk Toth Szabo Matyas, és Moczy Marton rosszszul tartyák **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Felesseghieket, enekkem **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Predikatorné fonyásomra egy mariast fogh adni es azon palinkat vévén mind ezen **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** mi Gazdánk[na]k Tóth Szabó Mattyassnak, és mind Móczu Martonnak **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gyuk megh innyi abb[a] **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** pok mérget és ugy az Uranakis adgyuk jol palinkat innyi, hogy atul el aluván mi hárman, tudni illik én. és te[...], fojczuk megh **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Gazdat, ha hamar megh nem talalna halnyi[...]

”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A mérgezést követően, amikor Csengeri Zsuzsa férje a hánytató gyógyszerrel jobban lett, megölte feleségét.²⁵⁹ Városunk egyik legsötétebb gyilkossági sorozatát, csecsemőik elpusztításával a lustaságáról

²⁵⁸ Böszörményi E. 1993. 727-728.

²⁵⁹ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 1: 6-13.

már fentebb említett, biszexuális Barta István a XVIII. század közepén folyamatosan követte el feleségével együtt. Bünperét 1756-ban tárgyalták. Kérdezik Bartát: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]miképpen történt a Gyermekidnek meg öletéssek?

*Két gyermekim természet szerént való halállal hólt meg, a több[i] 10. gyermekeim Feleségemmel egymásnak önként való akaratyából esett halálok[...] az feleségem mondotta : vagy ágyékát vagy torkát, vagy szíve iránt meg kell nyomni, mindjárt meg hal s. mások nem veszik észre, a mintis úgy cselekedett a feleségem az én eltökéllett akaratommal együtt.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***

Az asszony vallotta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Az első természeti halállal hólt meg, a másíkis, a harmadíkis. Ketteit meg nyomtam szoptatásban s. úgy hóltak meg, a tobbit torkánál fogva kezemmel fojtottam meg.

Mi okra nézve cselekedted ezeket?

Azért cselekedtem mert mindenkor kínozott az Uram hogy úgy mond szaporán léznek gyermekeim, és azon okból cselekedtem[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁶⁰

Ugyancsak 1756-ban történt városunkban, hogy önbíráskodó férfiak egy gyalog katonákkal szerelmeskedő koldus asszonyt agyonvertek. Horváth Mihály, az egyik vádlott vallotta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]Csaki Pál malma alatt meg találtuk, és ott lévén az István nevü emberis, eö kezdette mindgyárt verni[...] es miis ütöttük vertük baltákkal [értsd: fokosokkal...]

Micsoda Tagjába vágta Méhszáros János az baltát azon Asszonynak?

Tulajdon szájából hallottam hogy majd a s[alva] v[enia] valagába akasztom a baltát, amintis Szemem láttára oda vágta, s úgy húzta vontá[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Egy bottal a lábát verték, ruhájából kiforgatták és mezítelen huzkodták, majd az árokba beledobták.

²⁶⁰ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 3: 415-444; 492-545; 810-838.
Szenti T. 1993. 43-44.

Pap István vallotta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...] Méhszáros János a baltát a szemérem testébe belé vágta[...] **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, ezután **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Horváth vagy háromszor meg ütötte a balta nyelvél, mondván kely fel, eleget aluttál már[...] **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** De a farába akasztott fokos minduntalan kiszakadt. Végül kihúzták az utca közepére és ott hagyták. Az asszony három óra múlva meghalt.”²⁶¹

1780-ban Horváthné Csontos Erzsók 30 éves asszonyt vallatták:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Hány gyermeked volt egész életedbe[n]?”

Volt tíz gyermekem, és mostis viselős vagyok a tizen eggyedikkel.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Varga Jánosné bába vallotta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...] egymás után öt gyermeke halva Születet, kik közül kettőnek a feje össze volt törve. A hetedik elevenen Született, de hasáról és lábáról darabonként Szakadozott le a bőröcske. A nyolczadikis eleven volt, de a tanu egyik[ne]k sem vólt halálán jelen. A kilenczedik halva született[...] A Tizedik[ne]k semmi baja nem volt egészséges Fiu gyermek volt tsak hogy kicsiny volt, ez is miképpen halt meg a Tanu nem tudgya[...]

”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Aranyné Erdős Judit tanú vallotta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...] A midön halva hordozta [Horváthné] a gyermekét, a Tanu előtt, es mások előttis jó kedvel beszéllette. No ugymond meg halt már a bubám nállam, nem érzem mozgását, holott más jámbor asszonyok az ollyatén véletlen történetet inkább Sirva panasználák mások előtt.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Amikor terhes volt, a magzatokat méhében összetörte, s „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...] ugy zörgöttek mint a csont a fejek. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Máskor magzatúzó-szert ivott, a megszült gyerekeket pedig megölte.”²⁶²

²⁶¹ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 3: 572-589.

²⁶² CsML. SzF. IV. A. 53. a. 6: 427-433.

1829-ben tárgyalták Tompai Anna 20 éves lány pörét, aki immár másodszer érett lánygyermeket szült hajadon fővel. A szülés az ölban zajlott: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a tőle született gyermeket a Patkányok különös praddályára az Ol szinbe a gaz közzé tette mind anélkül hogy valakinek túttára adta volna[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Részlet az orvosi halotti látteletből: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]”**AHiba! A hivatkozási forrás nem található.** test húsatúl nagyobb részint meg fosztva, nevezetesen : **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** Képe, úgy hogy **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** nyelve **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** száj nyíláson ki tsüingne, **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** nyaknak kivalt képen bal oldala; a bal karja egészen hibázott, hasonloképen **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** bal lábának nagy része.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁶³ A patkányok ugyanis elevenen szétrágták.

1842-ben tárgyalták Brinzik Erzsébet gyermekvesztő bünpörét. A lányanya fiúgyermeket szült. Így vallott: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]kimentem **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** házvégibe egykis szin alá, ott alig állottam meg, azonnal meglett **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** kis gyerek[...] az se nem mozdult, se nem nyikkant egyetis, én tehát **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** szégyent akarván kikerülni, hirtelen az ott lévő **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**s két fára felállított kád alá tettem, az alatt **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** kád alatt volt egy két kapa sarga föld, azt elébe taszitottam **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** kis dednek[...]

[...]hogy **aHiba! A hivatkozási forrás nem található.** szégyent kikerüljem valahogy, az egyik ujjammal feje lágját benyomtam[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Részlet a halotti orvosi vizsgálat jegyzőkönyvéből: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]Az homlok csont felső része le vólt nyomva; bal szeme külső szegleténél karczolásnak jelei látszotak, hasonló csekély karczolások nyomai nyakának mind hátulján, mind elején találkoztak. **AHiba! A hivatkozási forrás nem található.** szajnak jobb szeglete másfél

²⁶³ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 12: 555.

hüvelynyi hosszaságra be vólt szakitva; az also állkapcza két helyen összetörve[...]"**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁶⁴

Az 1874-ben zajlott gyermekgyilkosságot vallási fanatizmus motiválta. Idézzük a Vásárhelyi Közlöny **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Helybeli újdonságok**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** c. rovatából **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A nazarénus szélmolnár áldozata**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** című írást:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Terjedelmes nyilatkozatott vettünk a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**hivők**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** (nazarénusok) gyülekezetének nevében Nagy János és Tóth Ferenc hívőktől, melyben először jelzik, hogy Szabó Józsefnek borzasztó tettét, ki gyermekét megáldozta, magok is elítélik, másodsor csak **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**szóbeszédnek**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** s így valótlannak nyilvánítják azon hírünket, mintha egy társuk ujabban lóval áldozott volna, azt kérdezik, tovább mért nem mondjuk meg annak nevét aki ezt tette egyébiránt főnebb említett Szabó József is csak nevét viselte a hívőségnek, valósággal nem volt az! Fölhozzák hogy ezért őket nem lehet elítélni, hisz más felekezetbeliek közül is hányan ülnek börtönben? hányat fogatott el Ráday? végül kijelentik hogy senkivel visszázkodásba élni nem akarnak, áldozataikat a soltár szerint folytatják s végre az isten szerető lelkét kívánják **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** mindnyájunkra!**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Ámen!**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁶⁵

Böszörményi Ede írta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A nazarénusok fanatizáltságának legszomorúbb példája Sz[abó] J[ózsef] szélmolnár levágta másfél éves leánya fejét 1874-ben, a református halotti anyakönyv [VIII. k. 93. 1.] az észrevételek rovatban megjegyzi: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Ábrahám módjára akarván áldozni.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.****Hiba! A hivatkozási forrás nem**

²⁶⁴ CsML. SzF. IV. A. 53. a. 14: 357-358.

²⁶⁵ VK. 1874. Máj. 3. Hatodik évf. 18.: 3.

található.²⁶⁶ Az utóbbi mondatot Böszörményi Ede nagyiszteletű lelkipásztor szóban így magyarázta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Mózes I. könyve 22. fejezetének 10-13. részében az olvasható, hogy amikor Ábrahám felvitte a hegyre gyermekét feláldozni, már éppen nyúlt fiáért, hogy késével elvágja torkát, amikor az égből Isten angyalának szózatát hallotta: »**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Ne nyújtsd ki a te kezedet a gyermekre, és ne bántsd őt[...]»**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** , hanem helyette áldozd föl a bokorba szarvánál fogva fennakadt kost.« A szélmolnár is késsel a kezében várta a mennyei hangot, de az most nem jött. Istenfélő ember lévén, levágta hát lánya fejét.»**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Nem kívánunk felekezeti vitába keveredni, a magunk álláspontját illetően annyit azonban elmondhatunk, hogy a cselekedethez elsősorban *vallási fanatizmusra* volt szükség, amely bármelyik szekta vagy nagy vallás hívében *egyéni adottságától függően* kialakulhatott.

A hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtár a folklór szempontjából is különleges anyagot őriz: *helyi történetekből, dalokból* álló *ponyvairodalmat*, amelyet vásárhelyi, szegedi és szabadkai nyomdákban állítottak elő. Szerzőik az esetek egy részében ismeretlenek, illetve föltételezzük, hogy ezeket maga a kiadó fogalmazta. A néhány lapból álló, fedőlapjukon illusztrált füzetek datálás nélküliek, korábban sehol sem gyűjtötték és nem jegyezték be, de az eseményeket követő napokban, hetekben már árulták őket, így mégis következtetni tudunk a megjelenésük korára. Közülük nem egy a XIX. század végén sűrűsödő, erkölcsileg mind fölháborítóbb, helyi tömeggyilkosságokról, néha prózában, máskor pedig versben szól olvasóihoz. Becses értékek, hiszen nemcsak az eseményeket követik nyomon igen nagy tárgyi hűséggel, hanem a közvélemény ítéletét, tehát a *közösség véleményét* is tükrözik.

Egy fakult ponyva lapjairól, 1887-ből megtudjuk, hogy Kotormán Ferenczné Olasz Juliannán a gyilkosa 11 mély sebet szúrt és vágott késével. A dulakodás közben még a haját is kitepte. A tettes ismeretlen maradt.²⁶⁷

²⁶⁶ Böszörményi E. 1977. 3: 283. A 19. jegyzete.

²⁶⁷ **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Rejtélyes gyilkosság H.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**M.**Hiba! A hivatkozási forrás nem**

Ezekben az évtizedekben **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Külső Tarján Észak-nyugati részén**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** találtak rá özvegy Sinka Katalin holttestére, akit szerelemféléstől a saját szobájának gerendájára akasztott föl a menyee, Karácsonyi Lidia. A családi tragédia úgy történt, hogy az özvegy összeállt Budai Istvánnal, akit a menyee elszeregett. Nem akart rajta az anyósával osztozkodni, ezért előbb megfojtotta, majd azt a látszatot keltve, hogy az idős asszony öngyilkos lett, a testet fölakasztotta.²⁶⁸

1891-ben Mihály Lajos **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Erzsébet-útszélin**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** tanyás gazda családjával dolgozni ment egy másik tanyára. A 10 éves Etelka nevű lányát otthon hagyta a 19 éves Kopornyik István béresének felügyeletére bízva. A „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]béres a kis leányt, miután megerőszakolta, torkánál fogva a földhöz nyomta és fejét egy fejőszékkal oly kegyetlenül verte széjjel, hogy mikor az orvosok boncolták a kis leány hült tetemét, 18 darabra törve találták a koponyáját.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* A béres véres tette után megszökött, de elfogták.”²⁶⁹

A következő megrázó gyilkosságot 1893-ban jegyezték föl. Jellemző, hogy több ponyva is született a rémtörténetből. Göcző Florián törvénytelen gyermek volt, aki anyja egyik szerelméből született. Az asszony később férjhez ment Diószegi Máté tanyás gazdához, aki **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a ponyva szerint **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a kutasi út elején, a Városi Téglagyár után lakott. A gazda örökbe fogadta és a nevére íratta a *fattyút*, de sohasem egyeztek egymással. Augusztus végén ünnepély volt a városban, ahová a legény hazajött mulatni.

található.Vásárhelyen, történt Tabánban 1887. január 23-ik napján. Nyomatott: Székely Simonnál, Szabadkán.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²⁶⁸ **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Gyilkos asszony vagy a szerelmi féltékenység áldozata. Igaz történet. Nyomatott: Engel Adolf nyomdájában, Szegeden.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²⁶⁹ **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Gyászfüzet Mihály Etelka erőszakos halálának emlékezetére. A magyar népnek tanulságul előírta: Fodor Béla. A szerencsétlen leánya kiszendvedett 1891. évi július hó 23-án.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Török Pál kiadása, nyomatott Engel Adolfnál Szegeden. Az idézet helye: 3-4. p.

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.A városi népünnepélyen tánczra kért egy szép kékszemű leányt, kinek nevét nem tudja. A leány nem ment el vele tánczolni s lenézte, mert szegény. Ez őt nagyon elkeserítette s haza ment a tanyára.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Este 11 és hajnali 1 óra között volt otthon. Megvacsorázott, majd mikor a család elaludt „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...] ekkor fogamzott meg lelkében a démoni gondolat, hogy elpusztítja apját, anyját és testvéreit, hogy vagyona legyen.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁷⁰ Behozott egy baltát és azzal az ágyukban az egész alvó családot lemészárolta. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Ez bevert homlokkal, az széthasadt fejjel”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁷¹ találtatott. (A további részletek: a temetésről szóló siralmas versek és a nyolc meggyilkolt búcsúztatója voltak.) Flóris ezután visszament a népünnepélyre és még két lánnyal táncolt. A nyolcszoros gyilkost 1894. febr. 22-én ítélték el. Ifjú korára való tekintettel 15

²⁷⁰ **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Egy szivtelen gyilkos, ki apját, anyját és hat testvérét kegyetlen módon meggyilkolta.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Török Pál könyvtáros nyomatta Engel Adolf műintézetében, Szegeden. Az idézetek helye: 5. p. (Itt jegyezzük meg, hogy a címlapon nem Diószegi Flórist látjuk, hanem egy fényképét **Rózsa Sándorról**, ahogy a *theresienstadti börtöncellájában* megvasalva, terpeszállásban áll. Békési István szerint [1966. 243. p.]ezt a Bucsánszkyék által is fölhasznált fotót még az 1868 és 1872 között megjelent **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Wiener Volksbücher**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** (Bécsi Népkönyvek) új sorozatának 25. száma, a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Rosza Sandor [így!] magyar rablókapitány különös élettörténete**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** c. 40. lapos füzet címlapján közölték. A vásárhelyi ponyva címlapján lévő kép ennek rossz másolata. A fotót egyébként Bálint Sándor is közölte: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A szögedi nemzet**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 3. kötetében, az 513. oldalon. (Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1978/79-2. Szeged, 1980.) Bálint Sándor a *kufsteini börtönt* jelölte meg a fénykép születési helyéül. Ezekből a példákából láthatjuk, hogy a ponyvák egy képet hány, össze nem függő esethez, tévedések sorozatával használtak föl.)

²⁷¹ **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Diószegi Flóris elítélésének Versei és Börtöndalai. Tanulságul a népnek. Kapható: Török Pál könyvtárosnál **H.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**M.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Vásárhelyen.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Nyomatott: Engel Adolf műintézetében, Szegeden.

évi fegyházbüntetést kapott. Jellemző, hogy a gyilkosságról még két további ponyva is született.²⁷²

A gyilkosról 1910-ben újra értesülünk. November 30-án levelet írt a vásárhelyi rendőrségre. A cikkből megtudjuk, hogy Diószegi Flóris letülte a rászabott 15 évet az illavai fegyházban és kitanulta a szabó mesterséget. Szabadulása után „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]uj életet kezdeni és tisztességes munkával keresni kenyerét, kivándorolt Amerikába, ahonnan most, a napokban adott először életjelt magáról.

Diószegi Flórián még az elmúlt esztendő nyárutóján kiszabadult a fegyházból s hazaérkezve Vásárhelyre, a rendőrségen kieszközölte, hogy részére egy Amerikába szóló utlevelet adjanak, hogy szégyenével elbujdosson az ismerős emberek elől. Az utlevelet a börtönben teljesen megjavult embernek Darvassy Gyula rendőrfogalmazó szerezte meg[...]

*Egy éve már, hogy átvitorlázott a tengeren s **Clevelandban** telepedett le, ahol e hónap elején meg is nősült.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Göcző Flórián néven élt tovább. Levelében ezt írta haza:*

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Itt Clevelámban, ahol igen sokan vannak magyarok, **nyitottam szabóműhelyt** és egy magyar családnál váltottam kosztot és lakást. Ennek a családnak volt egy 22 éves leánya, aki már Amerikában született. **Ezt a leányt november hó másodikán elvettem feleségül.

*Most már tudom, érzem, hogy teljesen elszakadtam a multtól és megkezdtem azt az életet, amelyben **becsületes munkával akarom levezekelni a bünt[...]****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Cleveland egyik forgalmas utcájában nyitotta meg az üzletét.”²⁷³*

²⁷² **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Nyolcz ártatlan meggyilkolva. Történt H.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**M.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Vásárhelyen, 1893. évi augusztus hó 21-ikén.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Kapható: Török Pálnál. Nyomatott: Engel Adolfnál, Szegeden.

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.A vásárhelyi családirto Diószegi Flóris elítéltetése 1894. február hó 21-én.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Nyomatott: a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Fürtös Testvéreknél Szegeden.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

²⁷³ VV. 1910. Dec. 1. 3. p. (Diószegi Flóris Amerikában.)

Az országosan nagy felháborodást kiváltott arzénes gyilkossági pert részletesen ismertetjük, hiszen a népi kuruzslás, az önemésztő népi mentalitás, és a deviáns életmód tipikus példáját látjuk benne. A per a szegedi királyi törvényszék kirendelt bírósága előtt, Hódmezővásárhelyen zajlott. A vádlottakat a tárgyalásra a szegedi Csillagbörtönből nagy kísérettel hozták, vitték.

„Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Az orvul megtámadott társadalom torló hatalma, a bíróság, eljött számon kérni[...] a vádlottaktól s ezek között a boszorkányok nagy és fő mesterétől, Jáger Maritól azokat az ép testből erőszakos módon kiűzött lelkeket, akik nekik semmit sem vétettek soha életükben.

*[...]némelyike sápadt, vézna, félig kiaszott arczzal ül a bírák előtt[...] még is átvillan a nézők lelkén a szánalom, valami, a részvétszerűségnek egy kis halovány sugára, hogy lehetnek ezek a bűnösök félig áldozatok is.”***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁷⁴

Jáger Mária bába volt. Leírását, jellemzését így kaptuk meg: *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]telt ránczos arczával, szűrő, bántó szemeivel[...]Hiba! A hivatkozási forrás nem található. nézett; illetve: Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Jáger Mária arcza nem árult el semmit. A fagyos közöny, a semmivel nem törődés, szinte a határtalan megrögzöttség kinyomatát festi ránczokkal telt arczára, honnét sanditva szúr két bent ülő sötét szeme.***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁷⁵ *A tárgyalásokon rendre süketséget szimulált és arra hivatkozott, hogy nem érti mi történik körülötte. Dr. Balassa Ármin törvényszéki orvos a vádlottak elmebeli állapotáról így nyilatkozott a tárgyalások végén: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]akaraterjük változást nem szenvedett s így elmebeli állapotuk a rendes s korlátoltságot nem mutat.”***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁷⁶

A királyi törvényszék elnökbírója: Báró Konrádseim Oszkár, szavazóbírák: dr. Czukor Ignácz és Hevesi Kálmán törvényszéki bírók,

²⁷⁴ Végtárgyalási Napló, 1897. 1: 1.

²⁷⁵ Végtárgyalási Napló, 1897. 1: 2.

²⁷⁶ Végtárgyalási Napló, 1897. 22: 1.

pótbíró: Kurucz Antal. Közvádló: Dobák Béla királyi főügyész-helyettes. Védők: Singer Sándor ügyvéd, dr. Wilhelm Arnold, dr. Draskóczy Pál, és mások. A tárgyalást 1897, március 16-án kezdték.

Elsőnek Kóti Julianna meggyilkolását tárgyalták, aki Gulyás Kisékhez szegődött cselédnek. Ezt követően több életbiztosítást kötöttek rá a helyi *temetkezési társulatokkal*. Gulyás Kis Sámuel vádlott mondta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A feleségem iratta be a halotti társulatba[...]

Elnök: Hány helyre iratták be Kóti Julist?

*Vádlott: 17 helyre. "Hiba! A hivatkozási forrás nem található."*²⁷⁷

Ezt követően megkezdődött a mérgezése. „*Jáger Máritól azt kérdezik, hogy adott-e szerecsikát, higany tartalmú mérget a szegénységben élő Kóti Juliannának, de ő ezt tagadta. Azt viszont elismerte, hogy székfü és timsó keverékét készített neki. Kóti Julianna hányt és hasmenése volt. A halála után 100 f[orint]t. híján megkapták érte a biztosítási pénzeket. Az ügyész meg is kérdezte Gulyás Kis Sámuel: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Azt mondta a felesége ugy-e, hogy ha Julist megmérgezik, hát sok pénzt kapnak?**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***

*Balassa Ármin kérdezte tőle: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Hány órát dolgozott naponként?*

*Vádlott: Éjjeli 1-2 óráig én voltam fent, azután a feleségem. Délbe, este egy órát pihentünk, mert ipareMBER voltam én mindég."***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁷⁸ Nyilvánvaló, hogy a sok munka, a viszonylagos szegénység és a jobb életre való törekvés motiválta tettét.

Július másodikán Varga Julianna meggyilkolását tárgyalták. Varga Julisra 14 *egyletben* kötöttek biztosításokat. Vádlottak: Jáger Mária, Varga Lidi, Csordás Lidi és Szappanos Juczi.

Varga Julis mérgezésére a Vásárhelyen kedvelt népi ételbe, a *dörölyébe* keverték bele a szerecsikát. Azonban senkit se tévesszen meg e név, hiszen Jáger hazudott, mindenki arzénport kapott! Az elnök kérdezi is tőle: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Tudja maga mi a szerecsika?

²⁷⁷ Végtárgyalási Napló, 1897. 3: 2.

²⁷⁸ Végtárgyalási Napló, 1897. 3: 4.

Jáger M.: Tudom hogy szappanfőzésre használják.

Elnök: Hát az arzént, vagy egérkövet?

Jáger M.: Nem ismerem[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁷⁹

Dr. Baranyi Elek orvos, mint tanú beszélt Varga Julisról: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Észrevette, hogy gyöngéd elméjű, de a húga azt mondta, ez a gyöngélméjűség búsulásból származott.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁸⁰ Varga Julis egyébként ép, egészséges öreglány volt. A halálok: hashagymáz és bélvérzés volt. A kórtünetek sem higany, hanem arzénmérgezésnek feleltek meg.

A tanúkihallgatás során még egy jellemző példa került elő népünk életéből: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Dobák: Milyen szokás van itt a városban? A halottat a szegénység is fényesen és pompával szeretik [így!] temetni?

Zsarkó Sándor tanú: igen, itt a szegénység is fényesen szeret temetkezni, egyszerű iparos temetése is belekerül 60-80 f[o]r[in]tba.

Czukur: De csak azok ugy-e, a kik így biztosítás által jutnak pénzhez?

Zsarkó S.: Igen.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁸¹ Párhuzamul ide kívánczok az a palóc mondás, amely a ház fényére utal, hogy „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Hadd korogjon, csak ragyogjon!”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Vásárhelyről is ismertek azok a kiterjedt rokonságot, szomszédságot sőt még a város koldúsait is vendégül látó *halotti torok*, amelyek a temetés költségeivel együtt nem egyszer fölélték a család egész vagyonát, pedig biztosítási csalás nem húzódtott meg mögöttük.

Jelen perben persze jelentős összegek forogtak *vérdíjként*. Palócné Cselei Julis tanút kérdi az elnök: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Hány [biztosítási] könyvet kapott maga Varga Liditől?

Tanú: 11 könyvet, de csak 6-ra vettem ki 350 forintot.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁸²

²⁷⁹ Végtárgyalási Napló, 1897. 8: 2.

²⁸⁰ Végtárgyalási Napló, 1897. 8: 3.

²⁸¹ Végtárgyalási Napló, 1897. 8: 4.

²⁸² Végtárgyalási Napló, 1897. 9: 1.

Varga Julcsát a Kincses temetőben kihantolták. „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a bonczolás alkalmával az exhumált hulla a feloszlásnak és rothadásnak olyan stádiumában volt, hogy a halálnem constatálása [megállapítása] lehetetlen volt, hogy épen [így!] ezért ugy a hulla részekből, mint a koporsó deszkájából, a földből stb egyes darabok küldettek fel az országos művegyészhez, a ki a hullarészek átvizsgálása után, határozottan arzén-mérgezést állapított meg.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁸³

Dobák kérdezi: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a két bors szem nagyságú arzén körülbelül milyen súllyal bírt?

Balassa Á.: Egyik-egyik 10-10 czentigramm, tehát együtt mintegy 20 czentigramm súlyú lehetett.

Dobák: Elégséges lehetett-e az a 20 centigramm egy élet kioltására?

Balassa: Már 10 centigramm arzén elég az élet kioltására[...]

Hevesi Bíró kérdéseire Balassa előadja, hogy színre és alakra nézve a szerecsika és arzén igen keveset különbözik egymástól.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁸⁴ Az arzént egyébként megtörve, por alakban keverték az ételhez.

Július 5-én így fogalmazott a tudósító: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]Jáger Mári tudásának és ismeretének [**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**köszönhető**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, hogy], odáig vitte e szerencsétlen embereket és némbereket, ahol pénzbeli üzlet mellett az emberi élet semmi s a mérég által való ölés megélhetési eszköz, napi foglalkozás és a becsületes munkálkodás helyett életcél.

Egyik ember játékot űz a másik életével s ennek a játéknak eredménye halál, jutalma a nyomorult néhány forint, ritkán néhány száz.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁸⁵

²⁸³ Végtárgyalási Napló, 1897. 9: 3.

²⁸⁴ Végtárgyalási Napló, 1897. 9: 3.

²⁸⁵ Végtárgyalási Napló, 1897. 10: 1.

Ezután Csordás Nagy Jánosné meggyilkolásának tárgyalása következett. Lányát, Csordás Lidit kérdezi az elnök: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]miként pusztították el maguk az édes anyját?

Vádlott: Elmondja, hogy Szalai Jáger Mária rábeszélte, hogy ha édes anyja beteg lesz, menjen el ő hozzá, ő elment, Jáger port adott, ő azt beadta neki, az édes anyja rosszul is lett, ekkor Szappanos orvost hívta el, aki jeget rendelt[...]

Elnök: Hát ha nem volt terhére az édes anyja, miért pusztította el?

*Vádlott: Hát kérem a szegénység is”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*²⁸⁶

Szinte refrénként tér vissza a szegénység, az elnyomorodás: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]hányódtam, vetődtem, nyomorogtam a más házán, oszt**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** úgy jött az a gondolat[...]**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, hogy megmérgezi az anyját. Miután Jáger Mária méregporát gátlástalanul beadta, az anyja egy hétre rá kiszenvedett.

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Elnök: Ráállott maga rögtön a Jáger Mária szavaira, hogy menjen el hozzá méregért?

Vádlott: Ráállottam, csak beszélgettünk.

Elnök. Valami jutalmat kötött ki Jáger Mari?

*Vádlott: Három forintot kért a porért anyám halála után.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*²⁸⁷

Csordás Lidi ezután csak akkor hajlandó tovább vallani, ha az elnök zárt tárgyalást rendel el. Ekkor **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Előadja, hogy Jáger Máriához méregért sokan jártak, egyizben az az *asztalosné* 100 forintot tett le Jáger Mária elé az asztalra.

„*Én Jáger Márinál laktam az ipammal, Hódi Ferenczcel, s ott vettem észre, hogy van valami viszony közöttük, valami szerelmi viszony, mert az ipam sokszor ajándékozott neki kukoriczát, buzát, és pénzt. Mikor azután terhére lett az öreg Hódi Ferencz, engem kezdett biztatni, hogy adjak be neki*

²⁸⁶ Végtárgyalási Napló, 1897. 10: 2.

²⁸⁷ Végtárgyalási Napló, 1897. 10: 2.

mérget. S adtunk is be neki port apránként, mitől elpusztult az ipam, lassan elhervadva[...]

Engem még az anyám elmérgezése előtt kért Szappanos Juczi, hogy hozzak Jáger Máritól a férje, Bán Ferencz részére mérget. Én mondtam neki akkor is, hogy hisz az ura jó ember, minek akarja elpusztítani, ő azonban egyre küldött a méregért, miután én három forintért hoztam is.

Elnök: Meg tudná-e azt mondani, hogy honnan szerezte Jáger Mári a mérget?

Vádlott: Annyit tudok, hogy valami laboránstól kapta, ki éjjel járt hozzá s Nagy Julissal mulatoztak együtt Kóti Zsófinál[...]

Elnök: Mondja, hányszor adott Jáger Mári mérget, tudja-e?

Vádlott: Ötször. Hódi Ferencznek, Béni Ferencznének, az édes anyámnak, az öreg Varga Istvánnénak és Varga Julisnak[...]

*Hevessy Kálmán bíró kérdéseire határozottan bevallja, hogy a gondolat, miszerint édes anyját pénzszerzés céljából elföldelje, tőle ered.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁸⁸*

Az viszont különös, hogy a tárgyalás során a mérget kiadó laboránsról többé még csak szó sem esett, felelősségre vonásáról nem tudunk, holott az elsőrendű felelősség őt terhelte volna. Az is kiderült, hogy jóval többen vittek mérget, mint ahány mérgezési halálesetre fény derült. Nagy a valószínűsége annak, hogy a tényleges arzénmérgezésben elhaltak száma sokkal nagyobb volt, esetleg a biztosítási csalás nem forgott fenn, így az esetük titokban maradt. A nép szerint Jáger Mári áldozatainak száma „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]harminc esztendő s tevékenysége alatt mintegy százra rúg[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁸⁹

*Ezután az elnök Jáger Márit kérdezte: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]mit tud maga a Csordás Lidi anyjának, a Nagy Andrásné, Hódi Judit haláláról.*

Vádlott: Én nem tudok ögyebet, mint hogy Csordás Lidi panaszolta, hogy ő nagyon szegény, ő az anyjának enni ad. [Ti. mérget.]

²⁸⁸ Végtárgyalási Napló, 1897. 10: 3.

²⁸⁹ Békés I. 1966. 431. (Békés I. egyébként részletesen írt Jáger Máriról könyvének 429-441. oldalain.)

Elnök: Hogy érti ezt?

Vádlott: Hát hogy mögeteti.

Elnök: Mit mondott maga neki erre?

*Vádlott: Azt mondtam: ám te lásd. [...]a szögénysége, mög a maga iskolázatlan tökfje vitte rá.”***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁹⁰

Jáger Mária református volt. Vallását nem gyakorolta. Csordás Lidi férje: Hódi Ferenc a pletyka szerint Jáger Mária szeretője volt. A Csordás–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Hódi házaspár egy időben Jáger Márinál is lakott.

A tárgyalás július 6-án Csordás Nagy Andrásné meggyilkolásának tárgyalásával folytatódott. Megtudtuk, hogy a mérget lánya ostyába adta be az édesanyjának. Varga Mihály tanú szeretője volt Csordás Lidinek. Kovács Juliánna is lakott Jágernál egy évig. Jáger korábban már ült börtönben, itt ismerte meg Kovács Julist, aki váltóhamisításért ült. Ezekből az adatokból kiderül, hogy mind a személyes kapcsolatok, mind a bűnök elkövetése igen szövevényes. A szegénység tehát elég rafinériát is kölcsönzött ahhoz, hogy minél mélyebbre kerüljenek a lelki fertőben, a társadalom fenekén. Az országos művegyész Csordás Nagy Andrásné holttestéből 3,2 milligramm arzénsavat mutatott ki.

*„Július 7. Jáger Mária mellett Csordás Lidi volt a másik főbűnös. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Átkos keze nyoma mindenik bűnügyben ott vereslik vértől, tanuságot téve a leghatártalanabb elvadultságról és elvetemültségről[...] szívéből kihalt minden jó érzés, minden természetes ösztön s nem maradt abban más, mint a legundokabb kapzsiság és kegyetlenség[...]***Hiba! A hivatkozási forrás nem található. –Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** írta a tudósító.²⁹¹ Végül is sajnálja:

*„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Ha látjuk ezt a beteg, fogság gyötrelmeitől összetört alakot, a mint ott áll bírái előtt, szinte könyörgő bizalommal tekintve rájuk; lehetetlen hogy mély szánalmat ne*

²⁹⁰ Végtárgyalási Napló, 1897. 10: 3.

²⁹¹ Végtárgyalási Napló, 1897. 12: 1.

*érezzünk irányában s ez a szánalom nem erőszakolt, nem erővel ránk tuszkolt, de természetes, őszinte.”***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁹²

A tárgyalás során az is kiderült, hogy a mérget leginkább savanyú ételbe, tejfölös levesbe, borba, kávéba, dörölyébe adták be. Az ételeknek mérgezéshez való felhasználása sem új keletű. Ha csak a honfoglaló eleinkkel rokon népek esetében vizsgálódunk, megtudhatjuk, hogy **„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Borban beadott méregről a Szijaszar eposzban; mérgezett lepényről mordvin népmesékben, ételbe kevert méregről Geszer kán történetében és a Mongolok titkos történetében [Budapest, 1962. Fordította és közreadta: Ligeti Lajos.] olvashatunk[...]***”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁹³ Európában a reneszánszban kiterjedt, úri szokás volt a megmérgezés.

Egyébként Jáger Mári így oktatta ki az ügyfeleit a mérgezés véghezviteléről: **„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.- Várjatok, míg annak, akkit el akartok tenni láb alól, valami baja támad. Hivassatok tüstént orvost. Ne sajnáljátok a pénzt. Az orvos felír valami medicinát [gyógyszert], hozzátok el a patikából, a benne levő port cseréljétek el az én porommal, azt adjátok be a betegnek[...]****”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁹⁴

Varga Istvánné Imre Erzsébet meggyilkolásának tárgyalása következett. Varga Lidi **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Vargáné lánya **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a mérget közvetett úton, Csordás Liditől kapta. Őt kérdi az elnök: **„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Hát miféle érdeke volt magának ezen ügyben?*

Vádlott: Megigérték, hogy majd a Julis néni eseténél nekem is fognak könyvet váltani.

Elnök: Talán már akkor meg volt a tervök a Julis elpusztítására is?

Vádlott: Igen.

Elnök: Mi tervök volt a Julis édes anyjának elölésével?

²⁹² Végtárgyalási Napló, 1897. 12: 1.

²⁹³ Grynaeus T. 1996. 160.

²⁹⁴ Békés I. 1966. 431.

Vádlott: Hogy azután ne vigyék ki a Julist a tanyára. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁹⁵ Ugyanis nem szívesen látták a tanyán. Ennyi elégséges volt ahhoz, hogy valakit megöljenek.

Július 8. Vargáné Imre Erzsébet tárgyalása folytatódott. Megtudjuk, hogy a 75 éven felüli asszony a méreg beadása után 11 napig szenvedett, mire kimúlt. Varga Lidi a felvett biztosítási összegből 119 forintot kapott Búzás Jánostól, a meggyilkolt vejétől. A mérget előbb feketekávéba adták be, majd kétszer levesbe.²⁹⁶

Júl. 9. Vetró Lajos Endre így fogalmazott: *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Hat bűneset, hat vádlott s e hat közül három anyagyilkosság, három anyagyilkos. S a három anyagyilkos között két asszony!*

Csordás Lidi megöli édes anyját, Varga Lidi méreg által pusztítja el szülőjét, ifj. Horváth János anyagi bajaiban segítségül veszi az édes anyja vérdíját! **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁹⁷

A tárgyaláson gyakran elhangzott Jáger Mária cinikus hazugsága, amellyel primitív módon akarta magát tisztán láttatni: *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Istent imádtam és embert becsültem.* **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**²⁹⁸

Ezután idős Horváth Jánosné Kalocsai Erzsébet *tanyai bábaasszony* meggyilkolásának tárgyalása következett. A gyilkos: ifj. Horváth János 45 éves, aki a vallását tudakozó kérdésre így válaszol: *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Egy isten vallású vagyok Hiba! A hivatkozási forrás nem található., azaz unitárius.”* Minden hájjal megkent ügyeskedő, aki foglalkozását illetően volt szücs, kárpitós, szatócs és tartott hentes üzletet. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** mészárosság **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** jól illett jelleméhez. Özvegy Jakó Jánosné tanú vallomása szerint ifj. Horváth bort adott anyjának, amitől az hányni kezdett.²⁹⁹

A mérgezés után az asszony szüntelen hányt és égő gyomra, belei csillapítására csak jeget és havat evett, ugyanis január 25-e volt. A vádlott az

²⁹⁵ Végtárgyalási Napló, 1897. 12: 4.

²⁹⁶ Végtárgyalási Napló, 1897. 13: 2-3.

²⁹⁷ Végtárgyalási Napló, 1897. 14: 1.

²⁹⁸ Végtárgyalási Napló, 1897. 14: 1.

²⁹⁹ Végtárgyalási Napló, 1897. 15: 3-4.

anyját így jellemezte: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Ha jobban érezte magát, kiment a tanyára. Sokat változtatta a lakását és nagyon sokat sírt-rítt, mert siratta az apámat és a testvéreimet is, a kit megátkozott és a ki őt megátkozta.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁰⁰

Jellemző, hogy a tömény méreg hatására miként maródott fel és lökődött ki a szerencsétlen asszony gyomrának szövetrészlete. Fia így fogalmazott: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]az anyám gyomrából több szál és rost olyanféle mint a vászon rost, belől piros, kívül fehér jött ki, nagyon bűzös volt.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁰¹ Elképzelhető, milyen szenvedést élhetett meg. Fia és egy bábaasszony **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gondozták**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Csillapíthatatlan, szörnyű fájdalmai miatt egy törülközővel öngyilkos akart lenni, de ezt megakadályozták. Ezután mezítelen kifelé fordult a hó tetejére enyhülést keresni. Az anya a mérgezés után „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]kézzel akarta kivágni a bélit**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, úgy fáj nekik. Gyilkos fia 18 egyetbe íratta be az anyját, és annak halála után 30 forint híján 1400 forintot kapott. A hullában 22 milligramm arzént találtak.”³⁰²

Dobák azt vallotta, hogy a haldokló fia „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]nem engedte ki az anyját a házából, mikor az esdve könyörgött[...] Maga székekkel torlaszolta el az ajtót, hogy ki ne mehessen az anyja.

Vádlott: Mert meg akarta magát ölni.

*Dobák: Azt is elhiszem, mert a maga anyja biztosan részt vett a maga apja és ipa megmérgezésében, hát tudta, hogy őt is el fogják veszteni, ez az igaz, így van a dolog.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁰³*

Itt jegyezzük meg, hogy az anyja két testvére korábban már öngyilkos volt. A Vásárhelyre sajnos oly jellemző *aberráció* (itt: kóros eltérés), a máig kiderítetlen szociográfiai, esetleg biológiai okok miatt, halmozottan előforduló öngyilkosságok, nem egy családot szinte *predesztináltak* (előre

³⁰⁰ Végtárgyalási Napló, 1897. 14: 2.

³⁰¹ Végtárgyalási Napló, 1897. 14: 2.

³⁰² Végtárgyalási Napló, 1897. 14: 3.

³⁰³ Végtárgyalási Napló, 1897. 14: 4.

kijelöltek) az önpusztításra. A Szórhát nevű tanyarészen volt egy dülő, amelynek majd minden tanyájában előfordult ez a deviancia.³⁰⁴ (Erről a magatartásról fejezetünkben külön azért nem emlékezünk meg, mivel dr. Böszörményi Ede több kiváló, általunk is hivatkozott tanulmányában korábban már részletesen beszámolt.)

A vádlott: ifj. Horváth János, a biztosítóktól anyja halála után annyi pénzt gyűjtött össze, hogy Szegeden 2700 forintért olyan házat vásárolt magának, amely az állami kölcsönterhelést levonva, 6-7000 forintot ért. Az is kiderült, hogy a meggyilkolt asszony **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**túlnéző**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** volt, vagyis szeretőt tartott, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**túlnézett a férjén, más férfi után.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Gyermekeit is megátkozta, aki ezt követően két hétre meghalt. Az anyja a férje sírján szintén meg akarta ölni magát. Már az 1860-as években is volt öngyilkossági kísérlete, akkor alig tudták megmenteni.

Júl. 10. Asztalos Mihály tanú, ifj. Horváth szomszédja vallotta: *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Észrevette, hogy Horváth szinte örvendve várta édes anyja halálát. A környékbeliék előtt feltűnt, hogy a kit ő bebiztosít, az mind meghal, úgy gondolták, hogy a Hiba! A hivatkozási forrás nem található.halállal szövetséget kötöttHiba! A hivatkozási forrás nem található., mert volt vagy 40 könyve. Neki egy izben azt mondta Horváth, hogy vagy 6000 f[o]r[in]tot kapott a társulatoktól.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*³⁰⁵ Horváth Jusztina tanú szerint Horváth János anyja halála után 3800 forintot vett fel a biztosítóktól. Szarvas Pál tanú szerint Horvátéknak 21 halotti könyvet és 6 **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**házasági könyvet**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** adott át.³⁰⁶ Különös, hogy a pontos összeget nem tudják megállapítani.

Érdekes, hogy Horváth János is, miként Jáger Mária, a tárgyalás során, amikor csak szót kap, állandóan Istenre hivatkozik, mint *tanújára*, aki látja az ő **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**erkölcsi tisztaságát**Hiba! A**

³⁰⁴ Szentí T. 1985. 322.

³⁰⁵ Végtárgyalási Napló, 1897. 15: 2.

³⁰⁶ Végtárgyalási Napló, 1897. 15: 4.

hivatkozási forrás nem található. Amikor szóhoz jut, állandóan a Bibliából idéz, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**prédikál**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, és szüntelenül kioktatja bírját.

Júl. 12-én és 13-án a tárgyaláson, a tanúkihallgatások folytatódtak. Ezek során kiderült, hogy szódavizet is itattak a mérgezettekkel, és azok többek között *vérvizelésben* is szenvedtek.

Júl 14-én került sor Mucsi Mihály meggyilkolásának tárgyalására. A férfi *alsó bajban* = *bujakórban* = *csúf bajban* szenvedett, azaz **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***el volt romolva***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Ezek a kifejezések vidékünkön a XVIII. század eleje óta ismertek és nemi betegséget, többnyire vérbajt jelentettek, már amennyire az akkori diagnosztikában megbízhatunk! Az elhalt betegségét Jáger Máriával **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gyógyította**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, így került vele kapcsolatba. Felesége megundorodott tőle. Jágertól üvegben **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**valami fehér folyadékot**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kapott. Ez a feloldott arzén lehetett. A férje halála után a felesége „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**víg özvegy”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**-ként szeretőt tartott.

Az elnök a tárgyaláskor Jáger Máriához ezt a mondatot intézi: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Toth Lidi már két izben bevallotta, hogy maga tanította őt arra, hogyan küldjék az urát *túl a tón.*”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A kifejezés mögött az élők földjét a holtakétól elválasztó mitológiai kép húzódik meg. Ennek legkorábbi irodalmi változatát a Gilgames eposzban találhatjuk. A X. tábla újasszír szövegének részlete szerint Gilgames a barátja, Enkidu elvesztése után bolyong és eljut a *halál tengeréhez*, ahol találkozik Szidurival, az istenek kocsmáros-nőjével. Gilgames át akar kelni a tenger túlsópartjára, az alvilágba, hogy élet és halál kérdéséről szót váltson isten-sorban élő őisével, Um-napistivel. Sziduri így figyelmezteti:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]az átkelőhely messze innét, fáradtságos az út odáig;

sötét vizei a halálnak tolozárként állnak elötte!

E vizen hát miként kelnél át, megtört testű, szegény halandó?

*Tolozárként gördül elébed **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***
Gilgames, hagyj föl a reménnyel!

*Azaz várj csak **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** itt látom*
éppen Um-napisti bátor hajósát,

*Ur-sanábit; mezőn füvet szed; kézügyében a kőtáblák is **Hiba! A***
hivatkozási forrás nem található.

Szólítsd meg s szép szóval beszéld rá, hogy a hajón vigyen magával;

*ha meghallgat, kelj át békével[...]"**Hiba! A hivatkozási forrás nem***
található.³⁰⁷

A görög mitológiából pedig így ismerjük a holtak birodalmába való átkelést: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Amikor a szellemek leszállnak a Tartaroszba, amelynek főbejárata az óceán partján egy fekete nyárfaligetben található, istenfélő rokonaiktól egy ércpénzt kapnak. A pénzt a holttest nyelve alá dugják. Ezzel fizetik ki a kapzsi Kharónt, aki egy rozoga csónakban átviszi őket a Sztüxön. Ez a szörnyű folyó nyugat felől határolja a Tartaroszt. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁰⁸

Vásárhely határában tenger ugyan nem volt, de erek és megannyi tó létezett. Köztük a legnagyobb, a Hód-tó, amelyet bár ekkorra régen kiszárítottak, mégis elevenen élt a helynévben és az emlékezetben. Az itteni nép nyilvánvalóan ezt helyettesítette be a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** holtak tengere **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, ill. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** folyójaként **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Révésze sem volt, bár egykor a bárkák több helyen is, rendre kikötöttek a partján. Esetünkben tettével maga a gyilkos bírta rá áldozatát, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** átkeljen a tó túloldalára **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** holtak birodalmába **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

³⁰⁷ Gilgames. 1966. 141.

³⁰⁸ R. Graves. 1970. 1: 187.

Júl. 15. Bán Ferenc mint tanú, Tóth Lidi másod-unokatestvére, Mucsiné szeretője vallotta, hogy Mucsinét az anyja erőltette férjhez és urát sohasem szerette. Többször éltek külön és gyakran veszekedtek. A következő tanú Kovács Lidi, Jáger Mária lánya, aki nem hajlandó az anyja ellen vallani. Mucsi Mihály a mérgezését követő 20-22 napra halt meg. Hullájának darabjaiból a művegyész 16 milligramm arzénsavat mutatott ki.³⁰⁹

Júl. 17. A tárgyalás Kóti Julis meggyilkolásának perével folytatódott. Őt 18 helyen biztosították. Már halálakor olyan rossz állapotban volt a mérgezett test, hogy a *nyútóztató asszony* klórmeszet szórt a *véknyára*, hogy föl ne fúvódjon.³¹⁰

Júl. 19. Dobák királyi főügyész-helyettes megkezdi a vádbeszédet: **„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** *Vádolom Jáger Máriaát a Csordás Nagy Andrásné elleni gyilkosság és a Varga Juliánna elleni gyilkosság büntetében, mint bűnrészeset, illetőleg mint felbujtót.*

Vádolom Csordás Lidit a b[üntető] t[örvény]k[öny]v 70 §-ába ütköző büntetben, mint tettet és a b[üntető] t[örvény]k[öny]v. 65. és 69. §-a pontjába ütköző büntettekben, mint bűntársat.

Vádolom Varga Lidiát az anyja ellen elkövetett gyilkosság büntetében, mint tettet.

Vádolom Szappanos Juditot Varga Juliánna ellen elkövetett gyilkosság büntetében, mint tettet.

Vádolom Tóth Lidiát a férje Mucsi Mihály ellen elkövetett gyilkosságban, mint tettet,

továbbá ifj. Horváth Jánost az édes anyja Kalocsai Erzsébet ellen elkövetett gyilkosság büntetében, mint tettet;

és Gulyás Kis Sámuel a Kóti Julis ellen elkövetett gyilkosság büntetében, mint bűnsegédet. **„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.”³¹¹**

Egy családban két nőt is meggyilkoltak: Imre Erzsébetet és lányát Varga Juliánát. Ifjú Horváth János apját elmérgezte egy kulacs borral, ipát, majd anyját teszi el láb alól. Kiderült, és különös **Hiba! A hivatkozási forrás nem**

³⁰⁹ Végtárgyalási Napló, 1897. 19. szám összefoglalása.

³¹⁰ Végtárgyalási Napló, 1897. 21: 4.

³¹¹ Végtárgyalási Napló, 1897. 22: 2.

található. a tárgyalásnál több nyoma nem maradt! **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, hogy mérgezte még Kaszást és Turi Jánost is. Az újabb megállapítás szerint, öt halálesetből tisztán 3650 forint ütötte a markát.

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**özv. Aracsi Sándorné Szalai Jáger Mária az előadottak szerint a b[üntető] t[örvény]k[öny]v. 278 §-a alapján **halálbüntetést** kérek.

Csordás nagy Lídiára az előadott indokok alapján **halálbüntetést**.

Varga Lídiára tekintettel, hogy a rokoni kötelekeket tépte szét, szintén **halálbüntetést**.

Szappanos Juditra, mint tettesre, a Varga Juliánna ellen elkövetett gyilkosság ügyében szintén a **halálbüntetést**.

özv. Mucsi Mihályné szül. Tóth Lídiára a b[üntető] t[örvény]k[öny]v 91 §-a alkalmazását, **életfogytiglani fegyház** alkalmazását.

Ifj. Horváth Mihályra, az előadott indokok alapján, **életfogytiglani fegyház** alkalmazását.

Gulyás Kis Sámuelre, az enyhítő körülmények folytán **időleges fegyház alkalmazását** kéri kiróni.

Egyidejűleg kéri vádlottak ellen a hivatalvesztést szintén kimondani. **„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.”**³¹²

Júl. 20-án a védőbeszédnek következtek. Ezek ráeső részéből kiderült, hogy Jáger Mária az egész tárgyalás során csak annyit volt hajlandó elismerni, hogy három izben adott ki a kezéből szerencsikát, amely vegyületnek lakásán a nyomozó hatóság még a nyomát sem találta.

Júl. 21-én dr. Soós István, Varga Lidi védője beszélt: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Az alacsonyabb néposztály szívvilága és műveltsége igen elmaradott, érzelmei nem fejlettek s a külső behatásoknak könnyen enged.

A valóság hiánya csak növeli a romlottságot. Ma a **becsület látszata** a legfőbb becsület.

Az általános erkölcsi viszonyok teszik érthetővé e boldogtalan vádlottak szörnyű bünsorozatát is.

³¹² Végtárgyalási Napló, 1897. 22: 4.

A halotti társulatok csábító ereje, a magánviszonyok nyomorúsága vitte bűnre Varga Lidiát is. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³¹³

Ítélethozatal: 1897. júl. 23-án, pénteken 11 órakor következett: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Szalai Jáger Marit, Varga Lidit, Csordás Nagy Lidit és Szappanos Juczit a törvényszék kötél általi halálra, Horváth Jánost és Mucsiné Tóth Lidiát életfogytiglani fegyházra, Gulyás Kis Sámuel pedig 6 évi fegyházra *ítélte[...]*” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³¹⁴ A Vásárhely és Vidéke 1897. júl. 25-i számában **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Szomorú tanulságok**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** címmel, összefoglaló erkölcsi ítéletet olvashatunk, amelyhez ma se sokat lehet hozzátenni:

*„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*A megélhetési viszonyok javítása azonban a jelen kötelessége. És e tekintetben a felelősségteljes kötelesség vár a kormányra és a hatóságokra épp úgy, mint városunk egész társadalmára. A vagyontalan proletár elem nálunk nagyobb, mint e hazában. Ennek munkát biztosítani és megélhetést lehetővé kell tenni, különben a szenzációs bűneseteknek jövőben is melegágya marad városunk.

*A megélhetési nehézségek mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül az alsóbb néposztály körében a nőknek azon sajátságos és indokolatlan helyzetét, melynél fogva ők úgy szolván minden kenyérkereső munka alól mentesítve vannak. Házi dolgaikat a nap kis részében elvégzik s idejük legnagyobb része tétlenség és henyélés közt telik el, már pedig régi igazság szerint ez az **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**ördög párnája**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** és minden rossznak kútfeje. Azok az elvetemült méregkeverő asszonyok sem merültek volna el annyira a bűnben, ha munkában és munkára neveltettek volna fel és nem lett volna annyi idejük, hogy az ördöggel czimboráljanak.*

De a legszomorúbb és legsötétebb képet a bűnügy tárgyalása a közerkölcsiség megdöbbentő aláhanyatlására nézve mutatta fel. A vádlottak közt alig találkozott egy, kinek benső családi élete erkölcstelen viszonyoktól ment lett volna s ez a nagy erkölcsi sülyedés képes csak megmagyarázni azt az

³¹³ Végtárgyalás Napló, 1897. 24: 2.

³¹⁴ VV. 1897. Júl. 25. 61: 3.

*elvetemültséget, hogy még a természet által is szentnek kijelölt vérségi kapcsolatot sem tekintették a gonosztevők s nem kimélték a testvért, a hitvestársat, sőt még az anyát sem. Ennek a nagy erkölcsi sülyedésnek az alapját nem lehet találni máshol, mint a, sajnos, mind szélesebb körökben jelentkező vallástalanságban, mert a hol a műveltség nem oly foku, hogy erkölcsi érzésre intse az embert, ott egyedül a vallás az, mely az erkölcsi rend oszlopait tartja. A mi alsóbb néposztályunk körében a vallásos hit már szélesebb rétegekben nemcsak megrendült, de teljes kihalóban van.”***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³¹⁵

A cikkíró végül a temetkezési társulatok, azaz a biztosítók könnyelmű és felületes ügykezelését marasztalta el. A per utóéletéhez tartozik még néhány fontos adat. „Amikor az ítélethozatal után az elítélteket a Csillagbörtönbe szállították **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Jäger Mari egy hajtű szurással akarta az ítéletet megsemmisíteni, önkaratúlag megakarván válni szép életétől, a mi azonban nem sikerült nékie.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³¹⁶ Az történt, hogy Jäger Mária két hajtűt húzott ki a hajából, ezeket kiegyenesítette és gyomron szúrta magát. Szegeden egyenesen a rabkórházba szállították, ahol megműtötték. Bár az egyik tü benne maradt, meggyógyult.

A rabok mind fellebbeztek. Hosszú jogi csűrés-csavarás után a bűnösök valamennyi ítéletét enyhítették, így egyetlen halállal végződő társadalmi megtorlás sem született. Az érdekes eset változatlanul foglalkoztatta a közvéleményt. Nyomon követhetjük a rabok sorsát. 1902-ben írták:

„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]ma már csak Jäger Mari, Szappanos Judit és Mucsi Mihályné van életben. Csordás Lidi és Varga Lidi halálában a fegyencznők az isten ujját látják. Ez a két nő, amint a fegyházba került, súlyos beteg lett és amint egyik betegségből kiépült, újabb még kinosabb betegségbe esett. Két éven át folytonosan iszonyúan szenvedtek, míg végre a halál mind a kettőt egy napon megszabadította kinjaiktól.

A másik három rabnő napjai is megvannak számlálva. Szappanos Judit van a legjobb színben, még dolgozik reggeltől estig, de tüdejét megtámadták a

³¹⁵ VV. 1897. Júl. 25. 61: 1.

³¹⁶ VV. 1897. Júl. 25. 61: 2.

bacillusok, a tuberkulózis[...] Éjjelenként, mikor az intézetben néma csend van, lelki furdalások gyötrik, amelyek megfosztják őt álmától, nyugalmatól. Felijed, rémalakokat lát maga körül s gyermek módjára sirni kezd[...]

Mucsi Mihályné a legcsinosabb és a legintelligensebb[...] **csak a haja őszült meg idő előtt.** Különbözik az örültségnek egy speciális tünete kezd [rajta] mutatkozni. Olykor megborzasz, undorodik az elébe tett ételtől és a világért sem izlelné meg. Attól fél, hogy az étel meg van mérgezve, őt is **szerecsikával** akarják megölni, amint ő megölte az urát[...]

Jäger Mari, aki súlyos beteg, a kórházban fekszik[...] Mikor beszállították az intézetbe, izgága, lobbanékony, durva, káromkodó, szenvedélyes nő volt. Később kissé fölhagyott rakoncátlanokodásával, a bűnbánó nőt adta és szorgalmasan forgatta a bibliát. Feltűnően öregszik. A még nem rég életerős asszony ma már csak rom.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Ekkor 70 éves. Panaszkodott, hogy a hasában maradt hajtűtől szörnyű fájdalmai vannak, és emiatt van most is a kórházban. Rendre **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Bali bátyám**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**-at, a hóhért emlegeti. Tőle félvén akart öngyilkos lenni.³¹⁷

A méregkeverők által végrehajtott biztosítási csalás a temetkezési biztosítókat is tönkre tette. „Kmetykó József főjegyző, a városháza udvarán, mintegy ezer ember előtt számolt be arról, hogy a 21 társulat közül csupán 2 életképes. A város is felelős a kialakult helyzetért, hiszen nem ellenőrzött megfelelően, és több százra rúg azon vásárhelyi szegény családok száma, akik bottal üthetik a pénzüket. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Ime, idáig jutott tehát a temetkezési társulatoknak a dolga, melyeknek ügyével a méregkeverők tárgyalása során foglalkoztunk először[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³¹⁸

Szathmáry Tihamér fél évvel később már azt írja, hogy „miniszteri rendelet alapján a csődbe jutott társulatokat be kell olvasztani. Egyelőre az országos pénztár [így!] vette át őket. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]több százezer koronára tehető az a veszteség, amely a részben

³¹⁷ HMV. 1902. Júl. 17. 3. p. (A Pesti Hírlap vasárnapi cikke alapján: Jäger Máriaékról. A VV. 1902. Júl. 17. 3. p. A vásárhelyi méregkeverők címmel szintén a Pesti Hírlapot idézi.)

³¹⁸ VV. 1902. Aug. 28. 1. p. (Temetkezési társulataink.)

*feloszlott, részben feloszlás előtt álló társulatoknál a tagokat érte.”***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³¹⁹

Jáger Mari eddig 10 évet töltött Mária-Nostrán, és 2 évet Szegeden vizsgálati fogságban. 1907-ben feltételesen szabadlábra helyezték. Lánya és veje várták a vásárhelyi állomáson. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Az öreg asszony vejének, Balogh Péternek a lakásán van, kint Tarján végén, az Álmos-utczában**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Amikor a hírlapíró meglátogatta, „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]ruhástól feküdt az ágyon, mert a lábai fájnak s menni már nem tud. Az arcza azonban egészségéről tesz bizonyosságot.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A cikkből megtudjuk, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]egy évig volt Jáger Mari magánzárkába. Azután kimehetett a többi rabok közé. Akkor azután megtanult olvasni, kézimunkázni és attól kezdve mindig dolgozott. Keresett is csinos összeget, amiből 50 forintot hozott haza. A többit elköltötte legnagyobb részt könyvekre. Mikor csak tehetett, olvasott.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A fegyházi apácák között ateistából istenfélővé vált.”

A cikkből továbbá megtudjuk, hogy „Szappanos Juci a fegyházban suszter lett, és a templomban énekel. 1912-ben szabadul. Mucsiné Tóth Lídia pedig hímez és ezzel sokat keres. Neki már csak 4 hónapja van, azután végleg szabadul.”³²⁰

Érdekesen alakult Istenes Horváth János sorsa, aki eleddig szintén fegyházban élt. Fia szerint ugyanis nem az apja, hanem az édesanyja, H. Nagy Mária volt nagyanyjának, H. Kalocsay Erzsébetnek a gyilkosa. Amíg a férj ült, addig a feleség meghalt, de a halálos ágyán állítólag bevallotta fiának, hogy ő végezte el a mérgezést.³²¹ A helyi lap írta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A legellenszenvesebb vádlott kétségtelenül Horváth János volt. Ez az erős, sugár természetű férfiú, apró, szúrós, barna szemével, merő szenteskedés volt elitől-végig[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³²²

³¹⁹ VV. 1903. Jan. 18. 3. p. (Temetési társulataink.)

³²⁰ VV. 1907. Szept. 28. 3. p. (Jáger Mari itthon van.)

³²¹ VV. 1907. Okt. 1. 3. p. (Egy méregkeverő pörújítása.)

³²² VV. 1907. Okt. 4. 3. p. (A bibliás ember.)

Ifjú Horváth János ügyében fellebezés után perújrafelvételt, és ennek kapcsán új főtárgyalást is elrendeltek.³²³ Horváth előbb Illaván raboskodott és a 3960. számot viselte. Az újságíró ekkor még úgy nyilatkozott róla, hogy előbb az anyját mérgezte el, majd Szegedre költözése után a feleségét is. Ekkor fogták le. Két gyermekük viszont szorgalmasan gyűjtögette a bizonyítékokat a perújrafölvételhez. Horváth ekkor 55 éves. (A törvényszék előbb a perújrafölvételi kérelmet elutasította.) Közben Horváth a jó magaviselete miatt Illaváról Vácra került.³²⁴ Kiderül, hogy állítólag azért halt meg a felesége, mert magát mérgezte meg, hiszen öngyilkossági kísérletet hajtott végre, miközben férje a fegyházból **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Ártatlanul szenvedő Horváth János **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** aláírással látta el és küldözgette leveleit.³²⁵

A következő róla szóló cikk szerint Szegeden 820, míg Illaván 1111 napot, összesen 1931 napot, 5 évet és negyedfél hónapot töltött magánzárkában. Mindösszesen 12 évet és 3 hónapot ült. A rabságban mint esztergályos dolgozott, illetve **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** pulétírozó **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³²⁶, azaz politúrozó, bútorfényező. A 12 éve raboskodó, állítólag **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** ártatlan **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Horváthot felmentik és hazaengedik.³²⁷

Mucsi Mihályné Tóth Lidia 1908, január 28-án kiszabadult. Miután lánykorában hozzákényszerítették egy olyan férfihoz, akit nem szeretett, urát elmérgezte és vadházasságban élt Bán Ferencel. Az életfogytig tartó fegyházat előbb 15 évre módosították, és egy évet töltött magánzárkában. A 3653. rabszámot viselte. 12 év után azonban szabadon becsájtották. Vásárhelyen, a Könyök utca 16. szám alatti házukban élt anyjával és két lányával.³²⁸

³²³ VV. 1907. Dec. 3. 3. p. (Istenes Horváth János. Az életfogytiglan fegyházra ítélt ember pörének újrafölvételi tárgyalása.) 1907. Dec. 6. 3. p. (A törvényszék elutasította.) 1908. Ápr. 30. 3. p. (A bibliás ember.)

³²⁴ VV. 1908. Máj. 1. 2-3. p. (Istenes Horváth János.)

³²⁵ VV. 1908. Máj. 9. 3. p. (Kiszabadult fegyencz.)

³²⁶ VV. 1908. Máj. 12. 3. p. (A bibliás ember.)

³²⁷ VV. 1909. Febr. 19. 2. p. (Istenes Horváth Jánost fölmentik.)

³²⁸ VV. 1908. Jan. 30. 3. p. (Kiszabadult méregkeverő.)

Jáger Mari közben valamilyen váltóhamisítás miatt pert indított és a tárgyalásra Szegedre utazott. (A cikkből több nem derült ki.)³²⁹ A következőkben egy újságírónak többek között elmondta, hogy „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**– *A cselédeimmel vagyok, Vásárhelyen, az Álmos-utcában lakunk. Nem csinállok én már semmit, csak lefekszem, fölkelek, lefekszem, fölkelek, hogy miért? Azért, hogy imádkozzam. Nagyon öreg vagyok, nagyon bűnös...*

[...]Ha süt a nap, odakeczergek, ahol süt. Leülök a zsámlira, varrok, foltozok. Pápaszemmel látok még varrni, pedig 1836-ban születtem[...] **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Gyermekem, unokáim kívül 2 dédunokája is van, akik nagyon szeretik. A cikkben tesz egy különös kijelentést is: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Én ugyan csak egyet mérgeztem el, de előbb be köllött volna fogni!” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³³⁰

Jáger Mari, mint bűnelkövető, hamarosan újra hallat magáról. Kocsin „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...] azért járt egyes házakhoz, mert büvös-bájos, boszorkánykenőcs [így!] és itallal gyógyított egyes betegeket.

Régi kenőcsei, melyek eldugva heverték titkos helyeken, újra előkerültek hazajövele után és Mária néni hozzáfogott gyógyítani. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Különös, hogy viselt dolgai után egyes személyeknek még mindig volt hozzá bizalma. Előbb egy Kistópart utcai földmívest kezelte:

Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Reggel 8 órakor beadta Rác Mihálynak a szert, amely zöldes-fakó színű por volt. A földmívest néhány percczel a szer bevétele után erős hányinger fogta el, majd 10 óra körül Jáger Mari szemeláttára összeesett és nyomban meghalt.

A másik eset[...] Szántó Pál gorzsai tanyáján játszódot le. Szántónak a felesége, Varga Lidia volt beteg[...]

A vén boszorkány **tejszerű folyadékkal kezelte** az asszonyt, a ki tüdővész volt. Varga Lidia április 15-én elhunyt. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Márít letartóztatták. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A rendőrség házkutatást is tartott a vén boszorkány Álmos-utca 27.

³²⁹ VV. 1908. Ápr. 18. 2. p. (Jáger Mari Szegeden.)

³³⁰ VV. 1909. Febr. 16. 3. p. (Jáger Mari a törvényszéken.)

számu házánál, ahol rengeteg titkos szert talált.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³³¹ Az ügyben még Horváth Jánost, az egykori bűntársat is megszólaltatták.³³²

Az újabb Jáger Mari botrányt szélnek röpíti a sajtó és ismét országos ügy válik belőle. Vásárhely lesz a célpont, a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.bűnös város****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, ahol ilyesmi rendre megtörténhet. Rágalomáradat és védekezés kezdődik. Itt is jól érzékelhető, hogy egyes szépírók, publicisták, ha történelmi, tárgyi alapismeretek híján vannak, ha személyiségük nem Németh László-i **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.sámán****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, miként torzíthatják el az eseményeket.

A fővárosi **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Az *Ujság***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**-ban Bródy Sándor írta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]A hely, ahol élt [ti. Jáger Mari], az ugynevezett **paraszt Páris**, egy óriási kiterjedésű és népességű **falu**, a melyben ugyszólván mindenki a buza által és a buzáért él. A földdel jóllakott és **földéhes parasztok** sehol úgy meg nem borzasztottak, mint e helyen. **Gőg és gyűlölködés cikázik ki a férfiszemekből; az aszonyokéból más, amit nem tudok nevén nevezni. A magyar paraszt nem érze ki és én nem értem, nem tudom hová tenni ezeket a hosszuczopfos szép vásárhelyi leányokat? A férfifajta nem szép; hamar hektikás**³³³ lesz[...]

[...]Fáztam e várostól, amelynek pedig vastag a levegője a forró homoktól[...] Ugy tetszett nekem akkor, hogy az **egész Hódmezővásárhely a temetés kedvéért él és csakis erre volt berendezve.**

Itt élt és működött Mari néni.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³³⁴

³³¹ VV. 1909. Jún. 20. 2-3. p. (Szalai Jáger Marit letartóztatta a rendőrség. Alcímek: Kuruzslás, exhumálás, házkutatás.) 1909. Jún. 22. 3. p. (Jáger Mari bűnügye.) 1909. Jún. 23. 3. p. (Gyilkosságok kuruzslással.) 1909. Jún. 26. 3. p. (Jáger Mari kuruzslása.) 1909. Jún. 27. 2. p. (Hullák exhumálása. A két hullából, ruháikból és a környező földből mintát küldtek Pestre vegyelemzésre.)

³³² VV. 1909. Jún. 22. 3. p. (Horváth János és Jáger Mari.)

³³³ *Hektikás* vagy *heptikás* = tüdővész, sorvadásos, erős köhögésben szenvedő.

³³⁴ VV. 1909. Jún. 26. 2. p. (Vásárhely **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.paraszt Páris****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**) 1909. Jún. 29. 2. p.

Bródy tárgyi ismereteinek tökéletes hiányát, itt a sok közül, egyetlen fonák megjegyzése is bizonyítja, nevezetesen, hogy a levegőnk forró homoktól vastag. Megértenénk, ha sárról, agyagról, netán szikről regélt, vagy ha a Duna **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Tisza-közi Homokhátságon járva tudósított volna.

A Kolozsvári Hirlapban **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A bönös város **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** címmel, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Hanzy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** aláírással újabb gyalázkodás született: „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*[...] *Műveletlen, feslett erkölcsű felfogások, bűnös, erőszakos bujaságok tipusa ez a város!* **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** *Sommás ítékezés, és nyilvánvaló, hogy ideológiájában messze túlterjedt a Jáger-féle peren. További idézet Hanzy úr cikkéből: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Rothadt gőzök, a csatornázatlan városból kiömlő gyilkos gázok jellemzik még napjainkban is a nagy paraszt város tradíciós eredetét, melytől elnevezését is örökölte. A lefolyt 100 év alatt mi sem változott rajta, csak a hód-ok pusztultak ki belőle.*” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³³⁵ Ha nem is **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** tradíciós eredetünket **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** jellemzi a csatornázatlanság, az bizonyos, hogy ebben az időben mind Vásárhely, mind *az összes többi alföldi település* **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a saját szennyvizén úszik **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, ahogy fogalmaznak manapság a természetvédők. Ez azonban aligha vásárhely bűne. Az pedig egyenesen nevetséges, hogy nevünket a *hódoktól* eredeztette, hiszen egyetlen ásatás sem bizonyította; nagy határunkban eddig egyetlen hód csontocskája sem került elő. Föltételezték még azt, hogy a település a Hód-tó *félhold alakjától* kaphatta a nevét. Régi okiratokban, térképeken nem egyszer szerepel a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Hold-tó **Hiba! A hivatkozási**

³³⁵ VV. 1909. Júl. 2. 2. p. (Rágalmak és gyalázkodások városunk ellen.) 1909. Júl. 3. 2. p., 1909. Júl. 3. 4. p. Továbbá: 1909. Júl. 6. 2. p. és Júl. 7. 2. p. dr. Szappanos Mihály válaszai Hanzy úrnak. Júl. 6. 2. p. és Júl. 9. 2. p. Bródy a városunk részéről ért kritika miatt a Szegedi Naplóban tovább gyalázkodott Vásárhelyről. Végül újabb két vásárhelyi cikk: Júl. 15. 2-3. p. (Elégtétel városunknak.); és Júl. 22. 2. p.

forrás nem található., Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Hold-Mező-Vásárhely **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** elnevezés is. Szeremlei várostörténeti monográfiájában már a század elején világosan bizonyította **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** és a helytörténészek is máig ezt vallják **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.,** hogy városunk nevének kezdő szótagát, egykori földesuráról kapta.³³⁶

Még a per kezdetének évében, 1897-ben, Mezőtúron jelent meg egy ponyva: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A hódmezővásárhelyi Méregkeverő-banda története” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³³⁷ címmel. Ebben a szerzők odáig mennek, hogy a vásárhelyi arzénes gyilkossági sorozatért a szocialistákat teszik felelőssé, mert ez olyan város, ahol Szántó Kovács Jánosnak és társainak van a fészke, akiktől minden társadalomellenes rossz kitelik. Idézzük a verses ponyvaszövegből:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Hódmező-Vásárhely nagy és népes város,
 Szegeddel, Szentessel s többivel határos,
 Szocialistáknak vagyon itt tanyája,
 Kik a bűnt rátolják egymásnak nyakára.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³³⁸

³³⁶ Szeremlei Cs. S. 1901. 2: 353. Idézzük: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]voltak olyan Hod, Hud vagy Hodus, Hudus tulajdonnevek is, melyeket nem lehet a hód állattal kapcsolatba hozni, vagyis ettől származtatni, s *a mi falunk és tavunk épen [így] ezek közé tartozik.*Nevezetesen képtelenség lenne a Csanád megyei Hód-egyház falu nevében a hód állatra gondolni, s legalább is valószínűtlen azt állítani, hogy a Csanád nemzetség 1337-ki osztály levelében határunkból említett **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Hód-mezeje **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** és **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Hód-uta **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** elnevezések szintén a hódoktól vették volna eredetüket.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** (Hivatkozik: az **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Anjoukori okmánytár III. 364-371. Országos Levéltár Dl. 322. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** dokumentumára. Amíg néveredetünkről más kutató érdemben hihető módon mást nem bizonyít, mi is ezt fogadjuk el!)

³³⁷ Gyikó K. könyvnyomdájában készült, Nagy Károly és Csató Ignác írta.

³³⁸ Békés I. 1966. 435.

Nyilvánvaló volt már akkor is, és a kutatások ezt máig sem cáfolták meg, hogy a szocialistáknak semmi köze sem volt az arzénes mérgezéshez, azt a nép **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** felvilágosultság szempontjából **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** legalsó rétegének tudatlanságának, a belőle eredő elképesztő kapzsiságának és szívtelenségének könyvelhetjük el. A per egyeseknek csupán újabb ürügyül szolgált a szocialisták, rajtuk keresztül pedig a város elleni böszült támadásnak, amelyik település megtúrta őket. Itt is tetten érhetjük a *társadalmi parázs* egymásra dobálását, ahogy boszorkány**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**méregkeverő**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**szocialista**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**kulák bűnbakok egymást váltják.

Nem azt vizsgálták, hogy lélekben miért elnyomorodott ez a népréteg; hogy a szocialista eszméket milyen elnyomatás szülte és tartotta fenn; hogy miért éppen a XIX. század végén halmozódtak a gyilkosságok, és jelentkezett a fennálló rendszerrel szembeszegülő ideológia, hanem a nem tetsző jelenségeket sarkítva állították a társadalom elé rossz példának. Ez a szocialista-ellenes gyűlölet hogy visszaütött az 1950-es években a kuláküldözésekben!

Egyébként Jáger Mária külső megjelenését is a végletekig torzították, testi jegyeit, hibáit gusztustalanul kihangsúlyozva eltúlozták, ahogy Németh László írta le a kulákasszonyt, a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**vénségtől eltorzult banyák**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** jellemzését. A ponyvákban és az újságcikkekben Jáger Mari mindenütt **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**vén méregkeverő, sánta bába**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, az *egérköport* eladó, bűnös vénség, vasorrú bába, boszorkányok főmestere, ráncosképű, szűrő, bántó tekintetű, bent ülő, sötét szemű szörny stb.³³⁹

Ifjú Bibó Lajos írásával először ekkor jelent meg a sajtóban. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Modern mesék***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** c. munkája több szépirodalmi tárcából állt. Az első címe: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***A bűn és a város***Hiba! A**

³³⁹ Békés I. 1966. 431.

hivatkozási forrás nem található., valószínű, hogy a Jáger-féle újabb pör kapcsán kiobbant gyalázkodás ösztönzésére íródott.³⁴⁰ Idős dr. Szappanos Mihály két ízben is kifejti védelmét városunk mellett.

Védelmünk országos jelleget öltött. A *Borsszem Jankó* című újságban valószínű Lipcsey Ádám tollából ezt olvashatjuk: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]aki a magyar parasztot bántja, gyanusítja, rossz hírét költi: vagy bolond, vagy gazember.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁴¹

A helyi sajtó Jáger Mariról sem feledkezett meg: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]már alig bir a lábain járni. Két rövid mankóra támaszkodva tipegett el a villamosig, amelyen igen elcsodálkozott.

[...]A vén bünös asszonyt már a villamoson felismerte a közönség, mikor pedig abból kiszállva, a törvényszék felé tipegett két mankóján, nagy tömeg kísérte odáig[...]

[...]újabb üzelmei miatt megszűnt a feltételes szabadasága.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁴² Ekkor még közel 2 éve volt hátra az eredeti büntetéséből. Az igazságügyminiszter személyesen döntött, hogy a szegedi Csillagbörtönből hová kerüljön. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]Az exhumált holttestekből ugyanis Felletár, az országos vegyész, nem talált mérget. Az áldozatok tehát nem az ő kotyvalékától pusztultak el. A bíróság ennek alapján most már csupán kuruzslás czimen folytatja ellene az eljárást[...]

”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁴³ Ez fordulópontot jelentett a pörben és Jáger Mari életében. Visszakerült Mária Nostrára, ahonnan az első hírek szerint 1911, jún. 11-én szabadult volna.³⁴⁴ De nem így történt. Bár jól viselte magát, 3 évet kapott magzatelhajtásért, 10 napot pedig a kuruzslásért. Így újabb évek vártak rá.

³⁴⁰ VV. 1909. Júl. 15. 2. p.

³⁴¹ VV. 1909. Júl. 20. 2. p. (Ne bántsd a parasztot.)

³⁴² VV. 1909. Júl. 18. 3. p. (Jáger Mari a Csillagban.), és Szept. 12. 3. p. (Kosarat fon a boszorkány.)

³⁴³ VV. 1909. Szept. 21. 3. p. (Jáger Mari.)

³⁴⁴ VV. 1911. Jún. 2. 3. p. (Jáger Mari szabadul.), és 1912. Jan. 12. 3. p. (Jáger Mari kiszabadulása.)

Az 1913-ban kiszabaduló 73 éves asszony 18 évet ült.³⁴⁵ „*Jáger Marit az állomáson nem várták, beüzent, hogy vigyék haza, mert már nem bír járni. Jött is érte a rendőrség kocsija, és Darvassy Gyula rendőrkapitány fogadta. Szabadulása után itt készült vele az első interjú: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Az egykor erős, szivós asszony most már csak roncs! A lábán állni nem tud, de szelleme ép. A kérdésre, amit hozzá intéznek bátran felel[...]*

– *Mostanában már évek óta fekszem. Nem dolgoztam, nem is kerestem semmit. Üres kézzel jöttem haza. Néha olvasgattam. Szép könyveket, meg a bibliát, Krisztus urunk szenvedéséről[...]*

*[...]haragszom az urakra, miért irták, hogy én **boszorkány** vagyok. Nem vagyok boszorkány, nem is voltam. Gyógyítottam, de nem boszorkánysággal[...]*”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁴⁶ Vejehez, Balogh Péter Száraz utcai házába ment haza.

A méregkeverők a szabadulásuk után a bűnöző életmódot már nem folytatták. Jáger Mariról a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Vásárhelyi Reggeli Ujság**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 1913-ban hosszú riportot közölt. Többek között megtudjuk, hogy „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Fél emberöltőt töltött a börtönben s amikor kiszabadult, Hódmezővásárhelyen telepedett le az unokáinál, hogy életének hátralevő részét polgári nyugalomban élje le. Unokái szívesen fogadták a vén asszonyt, akinek oly sok vezekelni valója van. Nemcsak szeretetből és gyöngédségből, hanem azért is, mert Jáger Marinak egy kis vagyunkája is van s halála után örökölni fognak az unokák.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Úgy látszik, hogy a vagyonhoz bármi áron való ragaszkodás nép- és korszellem volt. A cikk így folytatódott:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Alig tud mozogni Mari néni s a napokban mégis vonatra ült, hogy elutazzék Szegedre, s a belvárosi temetőben meglátogasson egy sírt, melyben régen elhalt, legkedvesebb lánya pihen. Veje és egyik unokája kísérte el a temetőbe a betegesen elhájásodott, mankós öreg asszonyt. Jáger Mari lerogyott az igénytelen sirhalomhoz, ahol

³⁴⁵ VRU. 1913. Márc. 8. 2. p. (Hazajön Jáger Mari. Márczius 20-án telik le a büntetés.)
1913. Márc. 21. 2. p. (Meggzabadult Jáger Mari. Márc. 21-én jön haza.)

³⁴⁶ VRU. 1913. Márc. 22. 2. p.

Erzsébet leánya nyugszik és csaknem egy óra hosszáig zokogott keservesen, hangosan. Azután enni kért[...] **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Ekkor ment hozzá és beszélgetett vele egy névtelen maradt újságíró. Márit idézzük: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...] Nagyon sokat összehazudoztak rólam, nagy pocskot tettek velem **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Most csak azért jöttem át, hogy még egyszer lássam a boldogult kislányom sirját[...] Gyerekszülésben halt meg az én kezeim közt[...]

– Hogy nem halok én még meg? Értek én ahhoz **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Uram-teremtőm, elég is volt már. Nagyon dagadtak a lábaim, tulsok már a háj a szívemen. Csak ne kinlódjak soká. Ha most hazamék, azt se bánom, ha nem ébredek föl többet. Tiszta a lelkiösmeretem. Most már bevallhatnám, hogy bünös voltam, mérgeztem, most már mindegy volna. De ha sohase voltam bünös! Ennek az Isten a tudója!” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Elbeszéli, hogy nem él nyugodtan, máig zaklatják: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Orvosságért jönnek hozzám mindég. Nemcsak magamszörü parasztok, hanem uriasszonyok is **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Tudják azt nemcsak Vásárhelyen, hanem nagyföldön erre, hogy nagyon jó gyógyítósasszony voltam én. Mert az voltam. Tudtam én a füvek, virágok titkát, jobban mint az orvosok, jobban mint Mészáros, a csorvási csudadoktor. Azért gyönnék hozzám most is, mert tudják, hogy nem mérgeztem én, hanem gyógyítottam. De hiába gyönnék! Mert én kikergetem őket. Szóba se állok velük, nem koméndálok senkinek orvosságot[...]

” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Mint az már a per során érzékelhető volt, Jáger Mária bizonyíthatóan maga talán nem is mérgezett, csak a mérget szolgáltatta ki, gyilkos tanácsaival együtt, hogy miként és mibe keverve adják be hozzátartozóiknak. A továbbiakban az újságíró a kuruzslásáról faggatta. Mária erről többek között ezeket mondta:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...] Én nem vagyok nem voltam az soha! Az a kuruzsló, aki pénzért gyógyít. De én nem fogadtam el pénzt a gyógyításért[...] Nem mondom, ha valakit meggyógyítottam, hát az, ha tehetős volt, adott egy malacot, káposztát, aprójószágot **Hiba! A**

hivatkozási forrás nem található. Hanem pénzt nem is fogadtam el[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

A riporter kérdése kapcsán így szólt gyilkos társairól: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]Csak azt tudom, hogy engem azok mártottak bele a mocsokba. Pedig az én dörölyémet megehetette volna akárki: az ugyan nem rontotta volna el a gyomrát**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

*A beszélgetés után még sírva ráborult lánya hantjára, alig tudták onnan elhúzni. Az unokája ennyit mondott: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**– Mindég a halálát emlegeti, szögény öreganyánk. Nem is élhet soká, tul a nyolcvanon”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁴⁷*

Jáger Mária a városhoz fordult segítségért, hogy kereset híján nem tud megélni. Havi 6 korona segélyt kapott, de ez nem volt neki elég. Korábbi betegének feleségét, özv. Ráczi Mihálynét kezdte zsarolni, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**nekik közös titkuk van**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, és ha nem akarja, hogy rávalljon, miszerint ő kért mérget férje megöléséhez, akkor fizessen. Az asszony első ijedtségében fizetett is. Csakhogy Mária néni kocsija ezt követően is megállt a háza előtt, újabb zsarolási kísérlet végett. Az özvegy elunván a dolgot, följelentést tett. Márit ismét bevitték a rendőrségre, de a kihallgatása után szabadon engedték, és visszament a veje kopáncsi bérletén lévő tanyába, ahol egy ideje már lakott.³⁴⁸

*„1917 késő őszén jött a hír, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Vasárnap délelőtt meghalt a Klauzál utca 132 szám alatti háznál a vásárhelyi méregkeverők feje Szalay Jáger Mária. Aggkori gyengeségében halt el a hires kuruzsló 88 éves korában[...] utóbb a város kiadta Balogh*

³⁴⁷ VRU. 1913. Június 13. 3. p. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Jáger Mari temetőt látogat. Vádak a sirnál. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Nem mérgeztem!**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Hmvásárhely, június 12.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** (A cikkiró aláírása, vagy szignója hiányzik.)

³⁴⁸ VRU. 1914. Jan. 9. 3. p. és Jan. 10. 2. p.

*Mária gondozásába akinél befejezte hányatott életét.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*³⁴⁹

Nem egy ponyva született a per kapcsán. Említettük már a mezőtúri kiadványt, amelyet Nagy K.–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Csató I. írt. Jellemző volt a tények korabeli torzítására a ponyva címlapja is, amelynek eredetét bravúros nyomozással Békés István derítette ki, és bizonyította, hogy semmi köze sincs a képen látható bolti jelenethez, a Jáger Mári-féle méregvásárláshoz. A címlapon ugyanis a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Zacherin**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** nevű **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a *Kis Ujság* 1891. évi egyik számában közreadott reklámrajzról plagizált **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** német gyártmányú rovarirtó-szer reklámja látható.

*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Jáger Mari, a méregkeverő sántabába**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** az Eisler G. ponyvakiadónál jelent meg. *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*A Hódmező-Vásárhelyi Méregkeverők.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Írta: Ifj. Nótás Szabó Pál (Ára 3 kr[ajcár].) Hm**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Vásárhely, 1897. Nyomatott Lévai F. nyomdájában. Ez a ponyva többek között így rímelt:

„*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*A boszorkány mester, hires **Jáger Mária,**

Tudta a módját, bár sánta volt a lába,

Ördöggel czimborás vén vasorru bába[...]

Ismerője volt ő kilónak és latnak,

Ő adta a gyilkos mérget mind a hatnak[...]

Rég, még nem született kis csecsemőket ölt[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Az utóbbi mondat utalás arra, hogy mint bába, amikor a szülésetet gyakorolta, gyakran végzett tiltott magzatelhajtást, vagyis a gyilkosságot nem a mérgezéssel kezdte.

³⁴⁹ VRU. 1917. Nov. 14. 3. p. (Meghalt Jáger Mari.)

Hiba! A hivatkozási forrás nem található. *A HódHiba! A hivatkozási forrás nem található.* *MezőHiba! A hivatkozási forrás nem található.* *Vásárhelyi mérgezési gyilkosság bűnöseinek elítéltetése.* *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* Írta: Zalán Elemér. (ára: 3 kr[ajcár.] Lepage Lajos könyvnyomdája, H. M. Vásárhelyen. Többek között ezt írta:

„*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*[...] meg is vendégeltek, még dörölyét gyurták

Szegény Varga Julis, mértHiba! A hivatkozási forrás nem található. ettől belőle? [...]” *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*

Végezetül Kőszegfalvi Ferencet idézzük: „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* *Weisz Mihály. Tanult mesterségére nézve csizmadia, egyébiránt költő, keramikus, műpártoló, közéleti személyiség[...]* [...] *mestersége folytatása mellett Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* *Cseszkó MátéHiba! A hivatkozási forrás nem található., Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* *A politikus csizmadiaHiba! A hivatkozási forrás nem található. álnéven humoros verseket írt[...]*” Kéziratban maradt drámát is szerzett a századvég hirhedt méregkeverő-bűnesetéről. (A dörölye) *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*³⁵⁰ címmel.

Vásárhely a XIX. század végi arzénos gyilkossági per után, sajnos, nem sokáig várattott az újabb rémtettekkel, amelyeket Németh László is megírt az *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* *Égető EszterHiba! A hivatkozási forrás nem található.*-ben. „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* *Megdöbbsentő büntény a tanyák között Hiba! A hivatkozási forrás nem található. 1905, szept. 23ánHiba! A hivatkozási forrás nem található. Hiba! A hivatkozási forrás nem található. –közölte a Vásárhely és Vidéke. (A gyilkosság 22-re virradóra történt.) Hiba! A hivatkozási forrás nem található.* Minden emberi érzést felháborító, megdöbbsentő büntény történt pénteken éjszaka városunk határában[...]

[...] *egy lóhátas ember jelent meg a pusztai csendőrörsön s arczából kikelve jelentette, hogy Döme Istvánt és nejét Ladik Máriát, valamint egyik unokaöccsüket, a kis Döme Józsefet megölték peczérczészáti 270 számú tanyájukon [, amely az iskola mellett volt...]*

³⁵⁰ Kőszegfalvi F. 1993. 152.

A szobában, melyben a butorok feldöntögetve voltak, a vetett ágyon feküdtek keresztben Döme István és a felesége, meghalva és elborítva aludt vérrel.

Az asszonynak a nyaka volt keresztülmetszve egy késsel, az embernek pedig a feje szétverve és a nyaka átszurva, szintén egy késsel. Körülöttük az ágy, a párnák, a falak mindenütt csupa vérrel voltak borítva, hogy borzalom volt nézni.

Döme József, a kisfiú az ágy lábánál, a vaczokban feküdt meredt tagokkal, halva. A koponyája szét volt verve s agya a földre locsant ki, a hol a kifolyt vérben egy párna is hevert.

És ott volt a földön egy három arasz hosszú, összetört karabély és egy nagy, éles kanyhakés, melyekkel a gyilkosok rémes tettüket végrehajtották[...]

[...]Döme Istvánt és a kis fiút, Döme Józsefet a karabélylyal verték agyon a gyilkosok, mely a sulyos csapások folytán össze is törött, az asszonynak pedig késsel vágták el a nyakát[...] Szurtak azonban egyet a Döme István nyakába és a kis fiu fejébe is, sőt Dömének a szemét is kiszurták, hogy haláláról biztosak legyenek.

Megállapította végül a csendőrségi nyomozat, hogy a tanyából a gyilkosok csupán pénzt vihettek el, mert az hiányzott az utolsó fillérig[...]

*Döme Istvánnak körülbelül 300 korona készpénze lehetett a tanyában, melyet közelebbről kapott hizott sertésekért; ez a pénz pedig hiányzik, de a pézes zacskó üresen az ágy alatt megtaláltatott. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***³⁵¹

Németh Lászlóról Grezsa Ferenc így írt az eset kapcsán: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A regényíró Németh lászló most dolgozik először forrásokból: Galyasi Miklós múzeumigazgatótól kölcsönzi Kenéz Sándor **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a regénybeli Égető Lőrincz **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 1900 és 1906 közt megjelenő lapja, a **Vásárhelyi Híradó** vaskos köteteit[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁵² Az eseményeket kövessük nyomon mi is

³⁵¹ VV. 1905. Szept. 24. 5-6. p. (Háromszoros gyilkosság.)

³⁵² Grezsa F. 1979. 259. (A 402. p. jegyzetanyagában írja Grezsa: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Rablógyilkosság a pusztán.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 1905. szept. 24-től folyamatosan.)

ebből a lapból, összehasonlítva, hogyan jelentek meg Németh László regényében.

Miután a hullákat felboncolták, nagy részvét mellett temették el őket a katolikus temetőben. A boncolás eredménye: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A szerencsétlen Döme István fején az orvosi vizsgálat több, egész az agyvelőig ható ütés nyomát találták [így!], a mely már magában véve is biztos halált okozott volna. De rögtöni halált okozott volna a bal mellkason, a 7ik és 8ik borda között a belső részekig hatoló nagy késsel ejtett mély szúrás is.

Ladik Mária, a meggyilkolt Döme István felesége halálát agyroncsolás okozta, ami a fejére mért számtalan ütéstől eredt. Biztos halált idézett volna elő azonban már magában véve az a szúrás is, amelyet a nyakán egy nagy késsel ejtettek, amely szúrások egész a nyakcsigolyáig hatoltak. Ezeken kívül találtak még rajta szintén késsel ejtett 10 rendbeli szurást és vágást is.

*Döme Pál 9 éves fia István halálát szintén több, a fejre mért ütés következtében elő állt agyroncsolás idézte elő. Ezenkívül rajta is az álla alatt és a nyakán több késszurás és vágás nyoma találtatott.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁵³*

Németh László írta: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Bora hozta a hírt, hogy kinn Kardoskút felé, egy tanyán az egész családot kiirtották. Hárman voltak: a tanyás, a felesége meg egy gyerek, az ember testvérének a fia, akit az állatot hajkurászni adott oda az apja. Úgy találták meg őket vérben, összekaszabolva. Délben nagytata is hazajött s megerősítette a dolgot: benn volt a Híradóban. Attól fogva a konyhán meg az ebédnél is csak erről a gyilkosságról folyt a szó[...] Jusztí néni az államot kárhóztatta, hogy nincs erősebb kézzel a csavargókhoz. Ő megállítaná. Hol dolgozol, mi a munkád, s ha nem tudja igazolni magát, gyerünk be valami fogházba, kosarat fenni.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁵⁴

Anélkül, hogy ezzel bántani kívánnánk nagy író elődünket; és hogy ez bármit is levonna a regénye értékéből, megjegyezzük, hogy miként itt is, más regényeknél is, főleg a betyárkép romantikus kialakításánál, a szépírók sokat

³⁵³ VH. 1905. Szept. 26. 2. p. (Háromszoros rablógyilkosság.)

³⁵⁴ Németh L. 1956. 22.

segítettek folklorizálni. Ez érhető tetten az Égető Eszter c. regény további részleteiből is:

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Így tudta meg Eszti, hogy a gyilkosságot a gyerek apja vette észre. Épp kiment a bátyjához, a fiút vitte volna haza, mert beállt az iskola. A tanyában sehol senki. Azt gondolta, tán ebédelnek, mert dél volt, s a meleg elől behúzódtak a sötétre. Bemegy a pitvarba s onnét szól be: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** István, idebenn vagytok? **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Elképzelhető, mit érzett, amikor a szobába benyitott[...] Nem úgy volt, ahogy Bora tudta, hogy egy vasdarabbal ütötték le őket; **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a Döme tulajdon karabélyával. Csak amikor az ember fején eltört s még mindig mozgott, akkor vette ki a konyhakést a félretolható tetejű asztalból. Az meg az ember állkapcsába tört bele.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁵⁵

Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Juszti néni különösen azt szerette volna tudni, mitől félt a Döme család. Mert Döméné panaszkodott Macsinénak, hogy rossz fogja őket érne. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁵⁶ Végül: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A kisfiúnak a fejbúbja egészen hiányzott. Ott feküdt az ágy végében a vackon, s amikor hallotta, hogy a bátyjékat ölik, bebújt a dunyhája alá. Ezért verték széjjel a fejbúbját[...] Döméék egy idő óta korán bezárkóztak. Ott ültek a sötét házban, s várták, hogy mit hoz az éjszaka[...] [A gyilkos] A kisfiút is még a sötétben ölte meg[...] Mint a kievett tojás, olyan volt a boldogtalannak a kis koponyája.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁵⁷

Németh László a mártélyi Szomor-tanyai gyilkosságról is írt az Égető Eszterben: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A Döméék dolgának az vetett végett, hogy új gyilkosság történt.” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁵⁸ Idézzük ismét a *Vásárhely és Vidékét*, amely azt írta, hogy „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Szomor Ferenc

³⁵⁵ Németh L. 1956. 23-24.

³⁵⁶ Németh L. 1956. 26.

³⁵⁷ Németh L. 1956. 27-28.

³⁵⁸ Németh L. 1956. 31.

hódmezővásárhelyi gazdálkodónak a mártélyi uton, *közvetlenül a mártélyi dombhoz vezető lénián*³⁵⁹ *fekszik a tanyája[...]*

Az ereszet alatt két szalmával bélelt, egyszerű deszka vaczkon, két iszonyuan megcsonkított hulla feküdt, a Szomor Pálé és a Kádár Imréé.

Szomor Pál bal arcza teljesen összeroncsolva, a lőfegyver kilobbanó füstjétől koromfeketére égve borzalmas látványt nyújtott.

Homlokán egy halálos löseb, mellén közvetlen a szíve fölött egy másik halálos löseb. Mindkettő lövés vadászfegyvertől származik.

Szomor Pál a vaczkon keresztüldőlve fekszik, lábai a földet érik, ökleit görcsösen szorítja egybe véres mellén.

Vele szemben, a másik vaczkon Kádár Imre borzalmasan elégtelenített hullája pihen.

Kádárt nem érte golyó, őt álmában, valami sulyos fadoronggal, vagy feszítő vassal verhették agyon.

Feje a szó teljes értelmében darabokra zúzva s a felismerhetetlenségig eltorzítva.

Bal halántékán egy iszonyu, tátongó nyílás van, ezen verte ki a gyilkos a szerencsétlen áldozat agyvelejét, mely három méternyi magasságban, véres csikokkal lepve, borítja a tanya falát.

*A földön, a vaczkon, a falon, az ereszet lábában mindenütt csak vér, vér és tömérdek sok agyvelő roncs.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*³⁶⁰

A továbbiakban megtudtuk még, hogy Kádár Imréné, aki 33-34 év körüli asszony, a kisfiával a tanyában aludt, amikor a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**magányos gyilkos**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, valószínű egy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**mindszenti dohánycsempész**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kint végzett a két férfivel, majd bekiáltott a tanyába:

„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.– *Nyisd ki az ajtót, vagy add ki a pénzedet[...]***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

³⁵⁹ *Lénia* = vonalzó; itt: mérnök által, mérőműszerrel kijelölt út, amely olyan egyenes, mint a vonalzó.

³⁶⁰ VV. 1905. Okt. 1. 6. p. (Borzalmas gyilkosság. Kettős gyilkosság a Szomor tanyán. Vérengzés Mártélyon.)

Az asszony elővette a kb. 85-90 koronát és kitette az ablakba. Ezt követően a gyilkos a padlásról elvitt még egy viseltes subát is. Az asszony többek között azt vallotta a rendőrségen, hogy

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.– [...]félelmemben az ágyba vetvén magamat, egész éjjel mozdulni sem mertem a fiacskám mellől[...]

[...]Mikor pirkadt, támolyogtam ki a tanya elé s kiabáltam fel a szomszédságot. ***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***³⁶¹

Németh László a Vásárhelyi Híradó vonatkozó számait olvasta el. Ezekből a következőket tudhatta meg: „a Mártély 2563. sz. tanyán éjfél tájban ***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***[...]egy hatalmas dörrenés rászokdtatta meg a tanyaépület falait s rá nemsokára fájdalmas hörgés és nyöszörgés hallatszott[...]

A Kádár Imre agyveleje, akit a vadállatias gyilkos borzalmasan vert agyon, vérrel keverve, márványszerűleg tarkította be a falat, míg ő maga kocsonyaszerűleg megaludt vérben feküdt.

Vele szemben a Szomor Pál holtteste, a kit közvetlen közelből revolverrel lőttek halántékon[...]

De még ezzel nem elégedett meg az elvetemült ember, hanem, miután a szerencsétlen Szomor Pál ülő helyzetben volt, még egyszer mellbe lőtte.

E lövés következtében a meggyilkolt inge és a paplana őt helyen meggyulladt.

*A megégett paplant az udvaron a sárba tiporva találták meg. ***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.****³⁶²

Két nappal később az újság ezeket közölte: „***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***A tanyás családban állandó volt a viszály, sőt 2 évvel ezelőtt el is akartak válni. Kádár Imréné ellen több súlyos és alapos gyanu merült fel[...]

[...]A tanyán tartott házkutatás alkalmával találtak is az ágyban egy vértől úgy, ahogy megmosott keményfából készült nehéz sulykot. Ez nem a nő ártatlanságát bizonyítja[...]

³⁶¹ VV. 1905. Okt. 1. 6. p. (Az okt. 10-i lapszám 4. p. cikk szerint a gyilkosságot Kádár Imréné és szeretője: Rácz Imre követhette el.)

³⁶² VH. 1905. Okt. 1. 1-2. (Borzalmas rablógyilkosság.)

[...Kádár Imrén] mindkét ütés tompa eszközzel, valószínűleg sulyokkal történt. Halála a hajnali órákban következett be.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁶³

Egy nappal később: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a rendőrség biztosra veszi az asszony bűnrészességét.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁶⁴ A következő napon: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]a vizsgálat vezetői határozottan meg vannak győződve arról, hogy az asszony részes a tett elkövetésében. Szeretője, Rác Imre nem tud védekezni[...]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁶⁵ Október 7-én már azt is megtudjuk, hogy a puska Rác Imréé volt. Végül az okt. 8-i számban található: Rác Imre „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]az utóbbi időben Kádárnéval szerelmi viszonyt kezdett, e célból Kádárék lakásán többször, sőt éjjel is megfordult. A gyilkosság előtti nap egész délután estig Kádáréknál volt, ott beszélgetett az asszonynyal és Szomor Pállal, haza várta a városról este későn ittasan hazaérkező Kádárt, aki átadta neki a tőle előzőleg vásárolt sertések járlatát[...]

[...]Kádár Imréné határozottan vallja, hogy a gyilkosság éjjelén Rác Imre hangját felösmerte, ő volt az, a ki az oldalablakon elferdített hangon bekiáltott és fenyegetések között pénzének kiadására kényszerítette[...]

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.³⁶⁶

A két gyanúsítottat másnap a szegedi királyi ügyészségnek adták át.

Németh László regényében így jelentkezik a történet: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Az új gyilkosság a körtvélyesi tanyákon történt, s Bora abból a faluból való volt[...]

Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Az asszony is benne van[...]

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Az asszonyt letartóztatják.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Ennek a hírnek Jusztinéni sem tudott ellenállni. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Az asszony? A tanyásné? **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Értették egymást a gyilkossal **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** magyarázta Bora[...]

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.

³⁶³ VH. 1905. Okt. 3. 3. p. (Kettős gyilkosság Mártélyon.)

³⁶⁴ VH. 1905. Okt. 4. 3. p. (A mártélyi gyilkosság.)

³⁶⁵ VH. 1905. Okt. 6. 3. p. (A mártélyi gyilkosság.)

³⁶⁶ VH. 1905. Okt. 8. 3. p. (Hivatalos adatok a mártélyi gyilkosságról.)

*forrás nem található. Hogy ez olyan türelmesen kívárta a hajnalt, s csak akkor kezdett jajveszékélni. Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Emlékszik, hogy elírta tegnap Hiba! A hivatkozási forrás nem található. kapott az emléken Bora Hiba! A hivatkozási forrás nem található., mit kellett annak a szegény asszonynak ott kiállani. Amikor az ajtót feszegették. S hogy adta ki a pénzt az ablakon[...]" Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*³⁶⁷

Németh László esetében itt is szembesülhetünk a *sámánnal*, aki N. Drury korábban idézett megállapítása szerint egyfajta **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**pszichikus nyomozó**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Az író a valóságélmények, a leírt nyomozati tények alapján gyűjtötte témáját, amelyet kiegészített mindazzal az elképzeléssel, amellyel szerinte a bűncselekmény végbemehetett. Ahány ember, annyi fantázia, és annyi változata volna lehetséges a történet befejezésének. Németh László a maga elbeszéléséhez fölhasználta korábbi tapasztalatait, orvosi ismereteit. Amikor rekonstruálta a *lapokban le nem írt eseményeket*, egyszerre végzett pszichológiai szintézist, és írt szépirodalmat. Amikor az *Égető Eszter* c. regényben a gyilkossági történetet olvassuk, azért nem kételkedünk annak valóságában, mert **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**írósámán**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** fogalmazta, akinek mi is a **Hiba! A**

³⁶⁷ Németh L. 1956. 32-33. (Németh L. a 34. lapon fejezi be a két gyilkosság felidézését. Itt jegyezzük meg, hogy említést tesz még két fotóról is, a gyilkosság színhelyeként vélt tanyát, és talán valamelyik meggyilkolt parasztot ábrázoló képről, amelyek illusztrálták volna a történeteket. Kiderült, hogy e két fotó Kenéz Sándor Tanyai Ujság c. kiadványában szerepelt. Az **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**I. évf. Mutatvány szám /1913. Szent István nap./**Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** tehát 8 évvel az események után **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** címlapján egy Plohn József fénykép békés tanyai udvart ábrázol, valahol a nagy vásárhelyi tanyavilágban. A lombos fák eltakarják az épületeket. Abból, ha a gyilkosságnak ez lett volna is a színhelye, még **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**homályosan**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** sem vehető ki oldalablak, ahogy az író a regényben a pénztadás helyét jelölte. A **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Tanyai Ujság I. évf. 1. s. szám**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 3. lapján, a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Ki a tanyára**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** c. cikkben található egy, a folyóiratban először közölt parasztportré **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**amely szintén Plohn-fotó **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** a következő aláírással: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Egy a mi öreg gazdáink közül.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Ennek a gazdának tehát ugyancsak semmi köze sem volt a mártélyi gyilkossághoz.)

hivatkozási forrás nem található.révületébe**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** estünk. Így függenek össze a lélek megnyilvánulásai.

A *Vásárhelyi Híradó* október 24-én fejezte be a történetet. Kádár Imréné Balogh Juliannát és Rácz Imrét, az állítólagos szeretőt, *kellő bizonyítékok hiányában*, a szegedi királyi ügyészség szabadlábra helyezte. Kádárné hazajött Tarjánba, a Dobosi utcában lévő házukhoz.

Különcök és bolondok

Köztudott, hogy gyakran keskeny a mezsgye az értelmesnek vélt, a különc és a bolond között. Egyes pszichiáterek teljesen épelméjű embert nem is ismernek el, szerintük mindannyiónknak van egy kis „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Ennek realitásába nem bocsátkozhatunk bele, inkább vizsgáljuk meg, hogy a szájhagyomány milyen különcöket őrzött meg Vásárhelyről. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A folklórrá válás, vagy végleges eltűnés előtt most van meg az utolsó lehetőségünk, hogy meglássuk a valódi arcát azoknak, akik köztünk jártak és éltek, csak némely vonásaikban elütöttek sors- és kortársaiktól**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** –**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** fogalmazzuk másfél évtizeddel ezelőtt.³⁶⁸

Előljáróban rá kívánunk mutatni Vásárhely egész lakosságának gondolkodását érintő különönségre, amelyet az itteniek természetesnek vettek és csak a más településeken élők tartották különcködésnek. Ez volt a *művészkedés*, és annak elfogadása. Ha egy városi ház, vagy tanya mellett állványt állítottak le, és egy szalmakalapos ember festeni kezdett, a parasztok mögé álltak, majd csodálni kezdték az alkotást. Vendégül látták a művészt és olykor ellátták élelemmel. Nem egy helyen így kaptak és őriztek meg kiváló műalkotásokat. Más kérdés, hogy a gazda azért nem adta volna a lányát az *éhonkórászhoz*, de nem nézte le a mesterségét, és főleg nem zavarta el maga mellől, mint tették nem egy vidéken. Befogadták a *másságát*, ha követendő példát nem is láttak benne.

Ebből a magatartásból következik, hogy azt a parasztot sem közösisítették ki, aki a gazdálkodása mellett művészkedni kezdett. Sőt egyfajta tisztelettel

³⁶⁸ Szentí T. 1985. 131.

öveztek. A feltétel az volt, hogy ne váljon élösködővé, *kapa-kasza kerülővé*, hanem saját eltartása érdekében *fogja mög a széHiba! A hivatkozási forrás nem található.*rszám boldogabbik végét. Így azután nótaköltők, festők, fa- és rímfaragók, megannyi művészkedő vált belőlük. A XX. század második felében már hivatalosan is elismerték valamennyit. *Népművészként, naiv- és parasztművészként* címkézték őket. Egyikből-másikból még amatőrsege ellenére is elismert művész vált. Ilyen volt például Tornyai Jánosnak a nép legelső rétegéből származó *mindönös asszonya*, Kovács Mária (*Mári*).

Népünk korábban egy ténykedést nem, vagy csak nehezen ismert el, s ez volt az írás. Az mindig gyanús volt, ha egy egyszerű ember nem a szerszám, hanem a tollforgatásban jeleskedett. Érije be gazdasági naplójának vezetésével, válaszoljon fiának, férjének, ha tábori lapot küld a frontról, de fölöslegesen ne firkáljon. Úgy tartották, hogy előbb-utóbb okoskodni kezd, és vagy lenézi a sorstársait, vagy gondolataival bajt okoz. Különösen az újabb változást sürgető, forradalmi eszméktől tartottak, amelyek eltérnek Kossuth 48-as szellemiségétől. Nagy András Jánosról is az a szóbeszéd járta, hogy 1884-ben a köznek saját pénzén azért fúratott artézi kutat az Újtemplom előtt, mert a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**tudomány mán sok embör eszit mögrontotta, de a hideg víz még sönkijét s**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

A Szentesen, 1855. aug. 7-én született és Hódmezővásárhelyen, 1909. nov. 3-án elhunyt Pócsy Mihályt alfejezetünkben, mint különös, hóbotos alakot kell említenünk. A helyi újságokban rendszeresen írt. Kárász József így fogalmazott róla: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Gazdálkodó, író. Szentesi, illetve vásárhelyi református papi család sarja[...]* Verseit és prózai műveit vásárhelyi tájszólásban írta, fonetikusán[...]**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁶⁹ Ismert személyeket, társadalmi jelenségeket, eseményeket gúnyolt ki, vulgáris, gyakran obszcén kifejezéseket használt, vaskos népi humorral átszőve. Írásait a halála után kezdték összegyűjteni, de csak két kötete jelent meg: 1926-ban **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***A tilosban***Hiba! A hivatkozási**

³⁶⁹ Kárász J. 19. 99.

forrás nem található. és 1936-ban a *Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Pócsy-versek*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*

Az 1980-as években a sóshalmiak már hangszalagra rögzítették, másolatban terjesztették, majd halálát követően összegyűjtötték a közmegebecsülésnek örvendő, jó humorral megáldott Csorcsán Szűcs Imre egykori gazda, télesztág parasztverseit. Ezekben önmagát sem kímélte, de elsősorban a Rákosi-rendszerben és a szövetkezetben átélt visszasságokat gúnyolta.

Czeglédi Józsefről Kérdő Szűcs Ernő gazda adatközlőnk³⁷⁰ visszaemlékezését közöljük: „*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Czöglédi József tősgyökeres vásárhelyi paraszt volt. Az apjától jókora vagyont örökölt, de mulatós volt, oszt gyorsan elprédálta. Közben tekintélyös ivócimborákat szörzött, akik a sok dorbézolást azzal szolgálták mög, hogy a városnál végrehajtói állást szöröztek neki. Ezt a tisztséget nem a hivatal, hanem a lakosság mögelégődésire látta el.

É*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*gy alkalommal, az 1860-as évek elején, a hivatalba mönet összeakadt a városháza előtt Nótás Szabó Pál verselő parasztembörrel, és kérte, hogy rúla is költsön é*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*gy versöt. Nótás Szabó Pál nem sokat teketóriázott, hanem így felelt:

*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Suvickos csizma, nagy bunda,

Nincs is a hombárban búza.

Eltemetted apád, anyád,

Mögbaszhatod mán a kutyát.

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.

Czöglédi József végighallgatta a versöt, de azután mögsértődött, és lē*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*intötte Nótás Szabó Pált, hogy rúla további rímöket faragjon. A vers ögyébként talált, mert Czöglédi József a nagy szögénységben is adott magára. Jól öltözött, csizmában, bundában járt, azért emlögette ezt Nótás Szabó Pál, aki még ezt a versöt is költötte rúla:

³⁷⁰ Szentí T. 1985. 389.

*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*A kaszinó előtt járok,

Mint a páva, úgy sétálok.
 Büszkén mondom Janikámnak,
 Húzza el az én nótámat.
 Kan Jancsi hegedűje,
 Veszett vóna az erdőbe.
 Ha olyan szépen nem szólna,
 Én tönkre nem möntem volna.

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.

Hozzá köll tönöm, hogy az akkori hírös cigányprímást, Nagy Jánost Kan Jancsinak csúfolták. Ő segített a Czöglédi vagyont elhegedülni.

Czöglédi József különséginek híre még Budára is eljutott. Fölváltatták az udvarhon ***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***gy nagy bálba, ahová bűgatyába állított föl. Még a királynét is mögtáncoltatta.

Amikor Czöglédi József szakállasan kilépett a fodrásztul, mögkérdözték tüle az embörök: ***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Hogy maradt kend bē***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***rē***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***tválatlan, amikor a borbélytul gyün?***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*** Czöglédi József azt felelte, hogy ***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Most én bē***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***rē***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***tváltam mög a borbélyt.***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*** Ugyanis behajtotta rajta az adót." ***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***³⁷¹

Kérdő Szücs Ernő további visszaemlékezéseit közöljük:

„***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Miután Lázár Ferenc gazduramat eltemették a Dilinka temetőben, a múlt század végén, ***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***gy éjszaka nagyon ugattak a csősz kutyái. Hallja ám, hogy a sírok felől muzikaszó gyün. Hát a ***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***Sülthús***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***cigány muzsikált az ***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***gyik hantnál.

³⁷¹ Szentí T. 1985. 137-138.

Másnap a csősz följelentötte a muzsikust, hogy zavarja a halottak nyugalmát. Póka kapitány magáhon hívatta a cigányt, és kérdözi tüle: »**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Miért és kinek muzsikáltál a temetőben?«**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Feleli a cigány: »**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Én azzal tartoztam, tekintetös úr, mert a halott kívánságát teljesítöttem. Gazduram még életiben mögfizetött érte.«**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** »**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Oszt melyik nótát húztad?«

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.

Hiba! A hivatkozási forrás nem található. Temetőbe
körösztre száll a rigó,

*Valamennyi szép asszony van, ëHiba! A hivatkozási
forrás nem található.*gy së**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** jó.

A szömibe hízelög az urának,

Háta mögött szeretöt tart magának.

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.

Tetszött a móka a kapitánynak, mert ő maga is mulatös volt. »**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Böcsületös embör kend, möhet Isten hírivel!«**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.****Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁷²

*Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*Negyedik Kérdő Szücs Pétör 48-as honvéd rokonomat **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Mulatös Pétör**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** gazdának nevezték. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gy dáridózása után kivitte magával Béla cigány bandáját, és egész éjszaka hegedültetött velük.

*Röggel, amikor a cigányok haza akartak mönni, kihúzatta a kocsit az udvarra. A muzsikusok fölültek. Pétör gazda azt mondta nekik, hogy húzzanak el még ë**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gy nótát. Azok a kocsin újra rázöndítöttek. Az ötödik nótánál gyüttek rá, hogy Mulatös Pétör gazdának esze ágában sincs hazavitetni űket, csak muzsikáltat velük.*

– **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Ögye mög a fene a szívít Pétör gazdának, nem vitet haza**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** –

³⁷² Szentí T. 1985. 139-140.

Hiba! A hivatkozási forrás nem található. szidták a cigányok, majd libasorban, gyalog hazaindultak.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁷³

Mulatós, különöc öregek voltak azok az emberek is, akiket ifj. Bibó Lajos író társalgás közben **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** az utolsó *Bölcényök***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**-nek nevezett. A második világháború végéig minden este a Fekete Sasban gyűltek össze. Jó modorú, a régi gazdákból és iparosokból, öreg értelmiségiekből összeverődött baráti társaságokban, foglalt asztaloknál ültek és heccelődtek. Nem egyszer vaskos tréfákkal bosszantották egymást, és nagyon szépen tudtak mulatni. Közülük is a legutolsó volt a több, mint 90 évet megélt, utolsó vásárhelyi szűrszabó mester, aki minden alkalommal alaposan felöntött a garatra. A pajzánkodásra kapható nőknek pénzt kínált, akikkel már nem tudott mást tenni, mint a szoknyájukat emelgette és simogatta őket. Arra sem kellett biztatni, hogy magyar nótákat énekelve az asztal tetején táncoljon, a poharak és karafínák között.

„**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Röszketős Szűcs Ferenc családi viszály miatt a tanyáját eladta, Tárkány Szűcs András szomszédnak. Amikor Tárkány Szűcsék először disznót vágtak, az ablakon még nem volt függöny. Mikor kinéztek, nagyon mögrémültek.

– **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Nézzétök csak, micsoda torz alak van ott!**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** –**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** mondta az **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gyik. –**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Két nagy pofája van, de az orrát elhízta**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** –**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** válaszolta a másik.

Ijedtükben fölkapkodták a disznótoros késöket, és kimöntek a szörnyet elzavarni. Akkor látták, hogy Röszketős Szűcs Ferenc ijesztött rájuk, aki **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**tolta a nadrágját, és a meztelen ülepít dugta az ablakba.

³⁷³ Szentí T. 1985. 140.

*A töttit azzal magyarázta, hogy mert – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Ti ezön az ősi földemön vigadoztok, és nem híttatok mög. –**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Mondták neki Tárkány Szűcsék, hogy – **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Gyűjjék bē**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, kend.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** – De az öreg nem fogadta el a möghívást.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁷⁴*

Herczeg Mihály többek között így írt Kérdő Mártonról: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Jómódú, majd eladósodó gazda, 48-as nemzetőr, a passzív ellenállás városszerte népszerű személyisége, **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**hírneves hazafi**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...] A helybéli tanácsvezetőkkel is többször konfliktusba került. Vagyonos gazda léte, 1865-ben nem engedték szavazni[...] Később **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** főleg elmeállapotára hivatkozva **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**kiforgatták vagyonából. Vértörőse festett házából (mai Toldi utca környéke) karhatalommal kilakoltatták. Különös alakja (kalapján vörös árvalányhaj, sarkantyús csizma) beillik a vásárhelyi népi igazságkeresők sorába.”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁷⁵

Kérdő Szűcs Ernő folklórként értékelhető visszaemlékezésének néhány vonatkozó részletét idézzük: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Kérdő Mártonról az is elterjedt, hogy nem ösmer el más fajta pénzt, csak a Kossuth-bankót. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gy alkalommal lóháton jött a tanyájáru hazafelé a csomorkányi úton. Tóth Samu szélmalmánál fogadtak az őrletők, hogy Kérdő Márton a némöt pénzt nem vöszí majd föl, mert Ferenc József képe van rajta. **LēHiba! A hivatkozási forrás nem található.**tötték elébe az útra, hogy észrevögye, majd elbújtak előle a malomba, hogy ő viszont sönkit sē**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** lásson.

*Az őrletők a malombul lesték a hatást. Amikor Kérdő Márton odaért a pénzhön, möglátta, és mérgesen **lēHiba! A hivatkozási forrás nem***

³⁷⁴ Szentí T. 1985. 146.

³⁷⁵ Herczeg M. 1993. 65.

található.ugrott a lovárul. A mindég nála lévő karikás ustorral szétverte a pénzt, pedig 100 forintos volt.”

„Kérdő Mártonul Világosnál elvették a kardját. Amikor hazagyütt, fakardot faragott magának, oszt azzal járt. Amikor mög adót köllött fizetni, akkor sē**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** fogta mög a császár pénzt, hanem gallyal lükdöste a tisztviselő elé.

Kossuth apánk tudta, hogy Vásárhelyön milyen különc életöt él Kérdő Márton. Vásárhelyrül a gazdák ē**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gy népes csoportja röndszörösen kijárt Kossuthhon Olaszországba, és elmesélték neki azt is, hogy Kérdő Márton a Kossuth-bankón kívül más pénzt mög nem fog. Kossuth így válaszolt nekik:

– **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Szeretnék még ē**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gyször olyan magyar kezet szorítani, mint a Kérdő Mártoné.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Mikor a gazdák hazagyüttek Turinbul, elmondták Kérdő Mártonnak, hogy mit kíván a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**nemzet apostola**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, a nagy magyar szabadsághős. Kérdő Márton hazafias érzülete azonnal föllángolt, és úgy nyilatkozott, hogy lóháton mönjenek. Erről a nehéz vállalkozásrul igyeköztek a többiek lē**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**beszélni. Kérdő Márton úgy érvelt, hogy:

– **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Kényelmesebb lóháton, mint a vagonyban.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

Végül csak abban ē**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**gyeztek mög, hogy vonaton mönnek[...] Mikor a gazdák kiértek Turinba, kifogták a lovakat Kossuth kocsiájbul, és azt tisztöletadásbul maguk húzták végig az utcákon[...]”

„1869-ben Szilágyi Virgilt választották a 48-as Kossuth-program képviselőjivé Vásárhelyön. Pünkösöd első napján a Hajda vendégfogadó udvarán volt föllállítva az ünnepi sátor, és ökröt sütöttek nyárson, boroshordókat vertek csapra. A lakoma ingyen volt. Öhetött, ihatott boldog,

*boldogtalan. Ezt a dáridót Kérdő Márton röndözte.”Hiba! A hivatkozási forrás nem található.*³⁷⁶

Áttérve a bolondokra, az ő történetük Vásárhelyen is az emlékezés kódébe vész. Mint minden településen, különösen a parasztközösségekben, az eszelős, együgyű embereknek is megvolt a maguk sajátságos helye. Tisztelet nem övezte őket, annál több kibabrálás és kacaj, mégsem bántották őket. Mint a természeti népek legtöbbszörénél, itt is eltartották őket, és amit lehetett rájuk bíztak. Nem egy közülük segített a kondás, kanász mellett, a csordás megfogadta dudásnak, de felhasználták kifutónak, bevásárlónak, árnyékszék tisztítónak stb. Dr. Meggyesi János elmeorvos már 1914-ben előadást tartott városunkban arról, hogyan lehet a gyengeelméjű gyermekeket, főleg a mezőgazdaságban úgy foglalkoztatni, hogy hasznosak lehessenek és állapotuk javuljon.³⁷⁷

Bukott szabadságharcunkat követően „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]egy csaló Hódmező-Vásárhelyen is megfordult, a ki itt magát **Petőfinek adta ki**[...]”

*1850. április végén, egy hódmezővásárhelyi asszony jött fel a mágocsi pusztára, ahol akkor Szendrey, Petőfi apósa lakott s Bathó tiszttartóval kívánt beszélni[...]**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A vele lévő kislány meglátta a szobában Petőfi arcképét és rögtön kinyilatkoztatta:*

Hiba! A hivatkozási forrás nem található.- Nini! ez itt annak a bácsinak a képe, aki nálunk lakik!**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**

*A hír hallatán Bathó azonnal Vásárhelyre utazott, ahol beszélt az ál Petőfivel, aki valóban a költő szakasztott mása volt, és olyan intimitásokat tudott Petőfi életéből, amit csak a legszűkebb család ismert. Végül már a tiszttartó is megingott. Viszament Mágocsra, hogy elhivatja hozzá Szendreyt, de mire urát megelőzve, Bathó másodszorra is megérkezett városunkba, az előzőleg 20 forintot kapott ál Petőfi ezen vett egy szép csizmát, amelyben végleg eltávozott.”*³⁷⁸

³⁷⁶ Szentí T. 1985. 44-48.

³⁷⁷ **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Előadás a gyengeelméjű gyerekekről.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** VRU. 1914. Márc.29. 3. p.

³⁷⁸ VV. 1907. Dec. 6. 2. p.

1901-ben Vásárhelyen már ismertük az elmebetegek számát. A belügyminiszter körrendelete alapján, dr. Berger Ferenc tisztifőorvos jelenti: *„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.[...]91 elmebeteg van városunkban és külterületén, ezek között 57 férfi és 34 nő. Nőtlen 38, hajadon 26, házas 18 (14 férfi, 4 nő), özvegy 9 (6 férfi, 3 nő). Gyengeelméjű van 29 (19 férfi 10 nő); alkoholizmusban szenved 4 férfi, hülye testi fogyatékoság nélkül 54 (32 férfi 22 nő), testi fogyatékozással 4 (2 férfi 2 nő.)”***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁷⁹

A század elején újra megjelent városunkban egy ál Petőfi. Csaló volt-e, aki kihasználta egy sereg együgyű, hiszékeny embert, hiszen este, amikor a rendőrök keresni kezdték már nem volt sehol, vagy bolond, ki tudja? Inkább az utóbbira szavazunk. Az viszont elmondható, hogy akit még 1907-ben is azzal lehet becsapni, hogy Petőfit látja, az az itteni szólásmondás szerint, csak *kalahütytős* lehetett. Idézetek egy korabeli helyi lapból:

„Hiba! A hivatkozási forrás nem található.Tegnap pedig azért került ismét szóba a Petőfi neve, mert megjelent Susánban. Persze csak a hiszékeny nép ült fel és az okosabbak nem hittek az ál Petőfinek. Ugyanis egy ősz ember állított be a susáni házakhoz, rongyos, kopott gunyában és szánalmat keltő ábrázattal. Szemeiből látszott, hogy nem ép elméjű, de azért sokan hittek neki, mikor e szavakat mondta:

– Ne hagyjatok csufosan elpusztulni, hisz én a nemzet nagy dalnoka vagyok. Ne hagyjatok, ne hagyjatok!

*Persze mindenütt segítettek a nyomorult emberen és elég jól jövedelmezett neki a nagy név használata.”***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁸⁰

Elsősorban a két világháború között tevékenykedett **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Esernyős**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Nagy Sándor, aktív baloldali, aki *elvetélt feltaláló* volt. E minőségében persze nem ő volt az egyedüli. Dékány Dezső városi kamarás és **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**pirotechnikus**Hiba! A**

³⁷⁹ **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Városunk elmebetegeinek száma.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** H MV. 1901. Aug. 4. 4. p.

³⁸⁰ VV. 1907. Okt. 31. 3. p.

hivatkozási forrás nem található. Vásárhelyen kiváló *röppentyűket, tűzijáték-rakétákat* állított elő, és *tűzijátékokat* rendezett meg. A második világháborúban szovjet fogságban optikai világszabadalmi születtek. Elvitték Moszkvába tanítani, és alig akarták hazaengedni. Visszakerülése után a Budapesti Műegyetem hadmérnöki karán sikerrel tanított.³⁸¹

Tipikus figurája volt a városnak „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Mónus úr”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, aki megrögzött agglegényként előbb a helyi lánylíceumba, majd a Közgazdasági és Egészségügyi Szakközépiskolába, a fizika szakos tanárokhoz rendszeresen járt. Találmányaival, elsősorban elektromos kísérleteivel, a Magyar Rádióba és a Magyar Televízióba is szerepelt, főleg Öveges professzor **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**alkalmazta**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**. Találmányainak persze nem volt gyakorlati haszna. Valamennyi tanuló lányhoz plátói módon vonzódott. A diákbálákban rendszeresen megfordult, és a nálánál emberöltővel fiatalabb lányokat táncoltatta. Állandó gúny tárgya volt. A fiúk a bálákban fogpasztát nyomtak kopasz fejére és elkenték.

Szathmáry János építészmérnök visszaemlékezésében említi az egyik Szűcs család nagyapját, „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**[...]nevezetes Bodrogi János *tói csőzst*. Mindig a kanális túlsó partján üldögélt élete fogytáig, teljes fegyverzetben. Hátán függött egy valóságos *mordály*, madzagon, mellette a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.***félkez fegyver***Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, egy ódivatú *forgópisztoly*. Ha pedig valaki nem engedett a megállásra szóló parancsának, akkor jött a bot, vagy ha volt, a bicikli kerekei közé lökve ugyanazt. De elvihették tőle fél tói föld termését. Nekünk pedig mesélt Rózsa Sándorról, akinek a bandájához tartozott **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** szerinte[...**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**]”**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**³⁸²

A második világháború során, nyilvánvalóan a hadi események hatására, megjelent a *Csutkás Vitéz*, mások szerint *Csutkás katona* vagy

³⁸¹ Szathmáry J. 1987. 45.

³⁸² Szathmáry J. 1987. 9.

huszár. Ötven körüli férfi volt, aki rongyokban járt. Kabátját széles övvel fogta össze, és mögé balról csutkából, később fából faragott kardot dugott, jobbról pedig bajonettet. Vállán bodzafapuskát hordott madzagon, fején pedig papírcsákót. Amikor a gyerekek bandába verődve követték és csúfolták, kardjával hadonászva, puskájával durrogatva megkergette őket. Naphosszat bolyongott a Kossuth-téren, az akkor még működő Promenádon, és a Népkertben, ahol padon feküdvé töltötte az éjszakákat. Könyörödományokból, kéregetésből élt. Egy nap eltűnt a városból.

A város utolsó parádés, helyi kiejtéssel *prádés* kocsisa csupán együgyű ember volt, aki a kocsmákat járta, de az ital csakhamar eszét vette. Szolgálatából megmaradt a cifra szűrszerű **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**libériás**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kabátja, tollas kemény kalapja, fénylő fekete csizmája. Borvirágos orra, kerek képe mindig vidámságot tükrözött. Utóbb elég volt neki egy pohár bort fizetni, már becsípett és az utcákon hangosan énekelve, kiabálva vonult, szerelmes szavakat dobva a szépségek felé. Sohasem kergették meg, ő sem bántott senkit. Különös, parádés öltözetével hozzátartozott az utcaképhez, akár egy hirdetőoszlop. Még az 1960-as években hangos volt tőle a város, amerre elhaladt, majd csendben távozott az élők közül.

Az 1980-as évek bolondja igazi *modern ember* volt. Lyukas félcipőt, fekete bricsesz nadrágot, zöld katonazubonyt, rövidre vágott, sötétkék rendőrköpenyt és vöröscsillagos tányérsapkát hordott. Ő nem hangoskodott. Még a különös ízléssel összeállított ruházatát is megszoktuk. Azt, hogy a fejében még sincs minden rendben, onnan lehetett látni, hogy előbb a sapkáján, később a köpenyén gyűlni kezdtek a legkülönbözőbb jelvények. Az első világháborúból maradt Károly-kereszt mellett békésen megfért a szocialista brigádjelvény, Lenin feje alatt a véradásért kapott embléma. Amikor már vagy száz darab fityegett rajta, és úgy nézett ki, mint az 1950-es évek elején, a Ludas Matyi vicclapban ábrázolt Tito marsall, mindenféle tárgyakat kezdett magára aggatni. Kiskanalat, ébresztő órát, fogaskereket. Utóbb egy kukából kiszedett porszívó elhasznált gégecsövét *ántántszijként* tekerte magára. Nem bántották, inkább megmosolyogták és újabb jelvényeket kapott. Ő is hirtelen tűnt el.

Valamennyi bolond közül a legkülönösebb kétségtelenül Hegyi Károly volt. Alacsony termetű, vézna öregként ismertük meg. A szentesi út mellett, Derekegyháza határszélén volt neki a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** birtoka **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A föld nagyságát nem ismerjük, de amit utóbb megművelt, nem lehetett fél holdnál több. Önellátásra rendezkedett be. Ő magát nem parasztnak, hanem **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** úrnak **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** képzelte. „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Högyi Úrnak” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kellett szólítani. Előbb **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** vár úrnak **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, majd **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** világ urának **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**, utóbb, amikor az elméje már teljesen elborult, Napóleon helyett egyenesen **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Istennek **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** képzelte és hívatta magát a környékbeli jámbor tanyaszomszédokkal, paraszttal, akik nem bántották, nem csúfolták, inkább elkerülték vagy sajnálkoztak rajta.

Önerőből épített egy többszintes **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** várát **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Hozzá a vályogot maga verte ki. Óriási vályogtéglák voltak ezek, amelyeket cirkuszban, erőművészekkel lehetett volna emelgettetni. A bejárat mellett az egyikbe belevészte a dátumot is: „**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 1943 6 ik 31” **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** (A június csak 30 napos!) A **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** bejárat **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** alacsony, de széles lyuk volt, amelyen keresztül a várba négykézláb lehetett bebújni. A vártorony az építmény közepén **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** bástyaként **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** állt. Lépcső nem volt benne. Két szintjére kurta létrán lehetett följutni, amelyet minden szintre maga után húzott. Egy ízben borjút vásárolt. A parasztok azt vették észre, hogy a jószág a torony legtetején, a lőrészerű lyukon bög kifelé. Senki sem tudta, hogy az ártatlan négy lábú miként kerülhetett oda, de hónapokig ott tartotta.

A vár körül kalászosokat vetett: egy ölnyi búza mellett hasonló nagyságú árpa, rozs, köles következett. **Hiba! A hivatkozási forrás nem**

található.Konyhakertjében**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** meglehetősen különös növények, gyomok is virítottak. Ezekből a *gezemicékből* kotyvasztotta szegényes ételét, mert utóbb húst már nem evett. Fogait szándékosan sorra kitördelte és ló, meg marhafogakból dróttal összefogva **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**protézist**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** csinált magának, ezzel rágott.

Ócska parasztkocsi kerekeiből, darabjaiból lábbal hajtott **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**autót**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** készített. Nincs az az izmos élsportoló, aki a nehéz alkotmányt egy kilométernél tovább eltekerte volna, ő a mintegy 20 kilométerrel egyedül járt be vele Vásárhelyre, a városházára adót fizetni, a Kossuth téren vásárolni. A megszállottsága szinte emberfölötti erővel áldotta meg.

Négyesiné Hegyi Mária ekkor már Szentesen a Sáfrány Mihály utca 78 szám alatt lakott. Ő néha kijött Högyi Úrhoz és igyekezett becsalni magához, mert már igen csak gondozásra szorult volna, de a testvére nem volt hajlandó hozzá költözni. A baj akkor kezdődött, amikor 1960-ban ezen a vidéken is megalakult a szövetkezet. Nem azért, mintha épp az a kis darab különálló föld akadályozta volna meg a szocialista mezőgazdaság kibontakozását, de az **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**egytagban**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** való gondolkodást sérteni kezdte. Az agitátorok megcélozták Högyi Úr várát is. Az alkudozás sehová sem vezetett.

Ráhagyták. Látták, hogy **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**bolond ez**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**. Évekig volt még várának ura. Ekkor egy harcias elnök megmondta neki, hogy nincs tovább haladék, takarodjék innen, mert a lánctalpast a jövő héten nekiereszti a várnak és beszántják. Högyi Úr sem volt rest és hadat üzent a téesznek. Megszállottságára és hihetetlen teljesítőképességére jellemző volt, hogy néhány éjszaka, mert mindig a sötétség leple alatt dolgozott, ásóval méternyi mély és széles árokkal kerítette körül a várát, majd a vizes gödörből, amelyből egykor a rengeteg vályogot kisedte, elárasztotta. Amikor a traktor megérkezett, a vezetője nem merte beleereszteni a gépet, mert ott süllyedt volna el.

Högyi Úr ekkor már **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Isten volt**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**. De a szocializmusban az

istenek is halandónak bizonyultak, mert elmeállapotára való tekintettel, a vár előtt egy nap megállt a mentőautó. A bolondot két markos férfi kihúzta az omladozó falak közül és a kocsiba tuszkolta. A szentesi kórház zárt elmeosztályára került. 1978-ban 82 éves volt, amikor meglátogattuk és külön engedéllyel portrét készítettünk róla. Többet nem láttuk, innen temették el.

IRODALOM

- Bálint Sándor: Hiedelemvilág. 443-449. In: Nagy Gyula: Parasztlelet a Vásárhelyi-pusztán. Békéscsaba, 1975.
- Békés István: Magyar ponyva Pitaval. Minerva, Budapest, 1966.
- Böszörményi Ede: Hódmezővásárhelyi öngyilkosságok. 237-304. Történeti Statisztikai Tanulmányok, 1977. 3. sz.
- Böszörményi Ede: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Vadházások**Hiba! A hivatkozási forrás nem található., Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**viszállkodó felek**Hiba! A hivatkozási forrás nem található..** 718-723. Erőszakos halálesetek. 727-728. In: Hódmezővásárhely története II/2. Hódmezővásárhely, 1993.
- Csongrád vármegye törvényszékének (Sedria) iratai a IV. A. 21. fondban, a Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Fióklevéltárából.
- Dömötör Tekla: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**A bábaboszorkány**Hiba! A hivatkozási forrás nem található..** 126-134. In: A magyar nép hiedelemvilága. Budapest, 1980.
- Drury, Nevill: Sámánok, látnokok. Budapest, 1994.
- Fekete József álnév alatt, Fejérváry József: Vásárhely titkai. Szabó Palkó és Szabó Miska híres futóbetyárok története. Hódmezővásárhely, 1903. **A Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Vásárhelyi Hiradó**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** nyomdájában készült.
- Gilgames. Agyagtáblák üzenete. Budapest, 1966. Ford.: Rákos Sándor.
- Graves, Robert: A görög mítoszok 1-2. Budapest, 1970.
- Grezsa Ferenc: Németh László vásárhelyi korszaka. Budapest, 1979.
- Grynaeus Tamás: Fűves. 247-248. In: Magyar Néprajzi Lexikon 2. (F**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Ka) Budapest, 1979. Főszerk.: Ortutay Gyula.

Grynaeus Tamás: Isa por **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** A honfoglalás és Árpád-kori magyarság betegségei és gyógyításuk. Budapest, 1996. (Fekete Sas Kiadó.)

Herczeg Mihály: Kérdő Márton. 65. In: Jeles vásárhelyiek. Hódmezővásárhely, 1993. Összeállította: Kőszegfalvi Ferenc.

Hód-Mező-Vásárhely. Közérdekű társadalmi hetilap. (Megjelent: heti két alkalommal.) Fel. szerk.: ifj. Szilágyi Gyula.

Hódmezővásárhely Város irataiból. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** állag. 1001. Hirdetőkönyvek: d. 1. **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** d. 10. kötetek. Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fióklevéltára.

Hódmezővásárhely története. I. A legrégebbi időktől a polgári forradalomig. Hódmezővásárhely, 1984. Főszerk.: Nagy István.

II/1-2. A polgári forradalomtól az őszirózsás forradalomig. Hódmezővásárhely, 1993. Főszerk.: Szabó Ferenc.

Hoppál Mihály: Sámánok. Lelkek és jelképek. Helikon Kiadó, Budapest, 1994.

Hoppál Mihály **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Törő László: Népi gyógyítás Magyarországon. 13-176. In: Orvostörténeti Közlemények. Supplementum 7-8. Budapest, 1975. Szerk.: Antall József és Buzinkay Géza.

Jeles vásárhelyiek. Hódmezővásárhely, 1993. Összeállította: Kőszegfalvi Ferenc.

Kárász József: Pócsy Mihály. 99. In: Jeles vásárhelyiek.

Hódmezővásárhely, 1993. Összeállította: Kőszegfalvi Ferenc.

Károlyi család *sedes dominalisa* = úriszéki büntetőpereit a Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Fióklevéltárában: IV. A. 53. fondban, átmásolt kötetekben és eredeti, dobozott, aktákban megőrizve.

Kiss Lajos: Régi népdalok Hódmezővásárhelyről. Debrecen–**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Karcag, 1927.

Kiss Lajos: A szegény emberek élete. Budapest, 1955.

Kiss Lajos: Vásárhelyi híres vásárok. Szeged, 1956.

- Klanciczay Gábor: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Benandante **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** kresnik **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** zduha **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 116-134. In: Ethnographia XCIV. évf. (1983.) 1.
- Keresztyén Bibliai Lexikon 1-2. Budapest, 1993. Szerk.: Bartha Tibor.
- Komáromy Andor: Magyarországi boszorkányperek oklevéltára. Budapest, 1910.
- Kóczián Géza: Egyes Solanaceae fajok pszichotomimetikumként való használata a népgyógyászatban. 155-160. In: Népi gyógyítás Magyarországon. Budapest, 1979. 11-12. sz. (Szerk.: Antall József és Buzinkay Géza.)
- Körtvélyessy László: Hódmezővásárhely gazdasági földrajza a századfordulón. 93-140. In: Vásárhelyi Tanulmányok 10. Hódmezővásárhely, 1985. Szerk.: Szemenyei Sarolta.
- Kőszegfalvi Ferenc: Maczelka Mihály. 80. Weisz Mihály. 152. In: Jeles Vásárhelyiek. Életrajzgyűjtemény. Hódmezővásárhely, 1993. Összeállította: Kőszegfalvi Ferenc.
- Küllös Imola: Betyárok könyve. Budapest, 1988.
- Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek 1-4. Budapest, 1929.
- Magyar Néprajzi Lexikon 1-5. Budapest. 4.: 1981., 5: 1982. Főszerk.: Ortutay Gyula.
- Nagy Gyula: Takaros Maczelka, a különös. 541-545. In: Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán. Békéscsaba, 1975.
- Németh László: A haldokló kulák. 362-368. (1941) In: Németh László munkái. Életműsorozat I. Budapest, 1969.
- Németh László: Égető Eszter. Budapest, 1956.
- Novák László: A három város. Budapest, 1986.
- Schram Ferenc: Magyarországi boszorkányperek 1529 **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 1768. 1-3. Budapest, 1982 **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 1983. 2. kiadás.
- Szabó Ferenc: A dél-alföldi betyárvilág. Gyula, 1964.

Szabó Ferenc: A **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Rózsa Sándor**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** forrásvidékén. 49-59. In: Új Aurora. 1979. 2.

Szathmáry János: Különös Vásárhelyiek. Salgótarján, 1987. (Kézirat, a hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtár helytörténeti gyűjteményében, 262687/1989. leltári számon.)

Szenti Tibor: Újabb adatok a Szabó testvérek betyárkodásáról I-II. 125-135. In: Vásárhelyi Tanulmányok IX. Hódmezővásárhely, 1979. Szerk.: Herczeg Mihály, Szemenyei Sarolta, Szigeti János.

Szenti Tibor: Betyárvilág Hódmezővásárhelyen 1848-ig. 89-98. In: Valóság. 1980. 7.

Szenti Tibor: Parasztvallomások. Budapest, 1985.

Szenti Tibor: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Pokolra szánás**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 202-210. In: Szenti T.: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Paráznák**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** II. 171-216. Orvostörténeti Közlemények. Budapest, 1991-1992. 133-140. szám.

Szenti Tibor: Középparasztságunk tükre. 15-27. In: Kecskemét: Forrás, 1987. 7.

Szenti Tibor: Paráznák. Hódmezővásárhely, 1993

Szenti Tibor: A bábák. 79-119. Orvostörténeti Közlemények. Budapest, 1994. 145-146. szám.

Szenti Tibor: A nő szerepe a dél-alföldi betyárvilágban. 277-284. In: Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére. II. Studia Comitatus 24. Szentendre, 1995. Szerk.: Novák László.

Szeremlei Császár Sámuel: Hód-Mező-Vásárhely története 1-5. Hódmezővásárhely, 1900**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**1913.

Tanyai Ujság. Szerk. és laptulajdonos: dr. Kenéz Sándor. 1913. okt. 5.**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** nov. 16. között hetente egyszer jelent meg.

Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981.

Történetek a szegedi betyárvilágból. Szeged, 1961. Bálint Sándor válogatásában.

R. Várkonyi Ágnes: **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** Közgyógyítás és boszorkányhit **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 384-437. In: Ethnographia 101. évf. 1990. 3-4 sz.

Vásárhely és Vidéke. Napilap, (a Jáger-féle arzénos gyilkossági per idején) főszerk.: dr. Endrey Gyula, szerk.: id. Bibó Lajos. Politikai és helyi érdekű társadalmi lap.

Vásárhelyi Hiradó. Politikai lap. Fel. szerk. és laptulajdonos: dr. Kenéz Sándor. 1900 **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** 1906.

között megjelent előbb heti két, majd három alkalommal.

Vásárhelyi Közlöny. Hetilap, szerk.: Ábrai Károly. Megjelenik Hódmezővásárhelyen.

Vásárhelyi Reggeli Ujság. (Így!) Független politikai heti-, ill. napilap. Fel. szerk.: Graváczy Ferenc, főszerk.: Kun Béla.

Vásárhelyi Tanulmányok IX. Helytörténeti dolgozatok. Hódmezővásárhely, 1979. Szerk.: Herczeg Mihály, Szemenyei Sarolta, Szigeti János.

Végtárgyalási Napló 1-24. Hódmezővásárhely, 1897 jún. 23 **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** júl. 21. Méregkeverők végtárgyalása. Jáger Mária arzénos gyilkosságai. Jegyezte: Vetró Lajos Endre. (Utóbbi a Karikás, a Vásárhelyi Hírlap, a Vásárhelyi Közlöny és a Vásárhelyi Napló kiadója, szerkesztője, írója.) Vitebsky, Piers: A sámán. Budapest, 1996.

RÖVIDÍTÉSEK

BML. Gy. = Békés Megyei Levéltár Gyula.

c. = című

CsML. HF. = Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fióklevéltára.

CsML. Sz. = Csongrád Megyei Levéltár Szeged.

CsML. SzF. = Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Fióklevéltára.

évf. = évfolyam

Fel. szerk. = felelős szerkesztő

Ford. = fordította

Főszerk. = főszerkesztő

HMV = a Hód-Mező-Vásárhely nevű helyi lap

id. = idős

In = benne (a jelzett kiadványban)

jkv. = jegyzőkönyv

MNL = Magyar Néprajzi Lexikon

Ol. H. = (Az) Országos Levéltár(ban a) Honvédelmi Bizotmány
(ügyiratai.) **(Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**Kelt Pesten:
Octob. 15. 1848. Kossuth Lajos, a honvédelmi bizotmány elnöke**Hiba! A
hivatkozási forrás nem található..)**

p. = pagina = lap, oldal

Prot. Jud. = Protocollum Judiciale = városi bírói, főbírói határozatok,
tilalmak jegyzőkönyve.

sz. = szám

szerk. = szerkesztette

ti. = tudniillik

tszv = tanszékvezető

VH. = Vásárhelyi Híradó

VK = Vásárhelyi Közlöny

VRU. = Vásárhelyi Reggeli Ujság

VV. = Vásárhely és Vidéke